

ПЛУР

3

1929

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

П Л У Г

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКШЕЮ

А. ГОЛОВКА, В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА, Ю. САВЧЕНКА
і Т. СТЕПОВОГО

РІК П'ЯТИЙ

1929

БЕРЕЗЕНЬ

№ 3

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

Бібліографічний опис цього видання вище-
но в „Літописі Українського Друку“, „Карт-
ковому репертуарі“ та інших покажчиках
Української Книжкової Палати

ЗАЛІЗНИЙ КІНЬ

Повість

С. Добровольський

1. НА ПІДСТУПАХ

I

Козак Денис Троян говорить впівголосу, крадькома, мов боїться, щоб хтось не почув,— така вже вдача:

— Комуною жить хочу... Хі-і-хі-хі!..

І його руде, чотирьохкутне обличчя, посеребрене миршавою падалицею вус і бороди, кривиться в загадкову посмішку.

За цією посмішкою Юхим Постолака ніяк не може розібрати, чи Троян жартує, чи ніяковіє. Денис звично, як стрілець, примружує ліве око й запитливо зупиняє погляд на Юхимові:

— Не віриш? Хі-і-хі-хі!..

— Та як же це?..

— Дуже просто...

— Шуткуєте?

— Які ж тут шутки?

— Думаю, що такого хазяїна, як ви, в комуну й ціпом не загониш...

Троян заперечливо крутить головою:

— От і помилився ти... Помилився, кажу... Ну в комуну, не в комуну, а в колектив піду. От на зло всім і піду!..

Провесінній, дощами напоєний, вітер рвучко гасав станичними пустими вулицями; він кошлатив, бавлячись, солом'яні стріхи, гойдав голі віти дерев, мов сварився на когось, закрадався в пазуху, дмухав, жируючи, в уха.

Юхим уместився зручніше на лавці, щільніше обгорнув поли сірої салдатської шинелі й натягнув на вуха витерту плетінку, що лишилася від недавно зниклих, сполоханих пострілами днів. Дивився на калюжу води, як вітер гнав по ній брижі. На його, ще не старому, обличчі, з високими скулами й дебелим, ледь горбастим носом, що спереду поринав у гречаний куш вус, застигла загадка:

— Хто зна, може й так...

А Троян говорив уже серйозно й поважно:

— Колектив організуємо... Ти чуєш, як ворухиться станиця, як стугонить земля? Ти бачиш, скільки до неї рук тягнеться? Поглянь, яка шереметія йде — в артілі, в колективи, в комуни народ горнеться — заради неї все, землі... Шутка сказати — переділ!

Ні, брате мій, таке пішло, що без колективу не можна... Що, не правду я кажу?

Постолака похитав головою.

— Отож... А ти сам, хіба, нікуди не пристаєш? — знову Троян.

— Я? Я звісно думаю... Як же мені ту землю посісти з великими руками? Та от підходящої партії не знайду. Збираються там — один босий, другий голий, хоч на Йордань веди... Ненадійна капелія, безхудобна...

— Да... Воно і в комуні, як є тягало, то й життя сало, а немає соб-цабе, то сам не запряжешся, верно...

Троян перекинув погляд кудись далеко через присадкуваті хати, де на обрії клубочилися сизі хмари. Дивився, мов пригадував щось, чи вираховував якусь складну задачу. Нараз повернувся до Юхима, незграбно всім тулубом, закутаним у критий вовняний кожух:

— Знаєш що...

Постолака насторожився.

— Приставай до нашого гурту... В нас і реманент, і худоба, зразу діло поведемо. Чого тобі валандатися з пролетарією?

— Та ви таки насправді?

— Ну й чудило!.. Я тобі кажу!.. Я, Денис Троян. Чи ти мене й досі не знаєш?

— Оце так факт!.. Пристать — воно не штука. Та... Ну, одно слово, якось не до парі, звинить...

З-під сизих Юхимових вус зірвалася дражлива посмішка. Троян поспішив на виручку:

— Стісняєшся, що наймитом моїм був? Пусте! Усі скоро в наймах будемо.

— Сами й наймити, сами й хазяї, верно — згодився Юхим. — Хто ж і з нами, хто з вами?

Для більшої очевидності Денис рахував, пригинаючи палець за пальцем:

— Я, брати — Корний і Терешко, Іван Бабій — з вищої перії, ну й з пролітарської публіки — Мотря Біловусиха, городовичка, Панько Сиволоб — козак, і ти будеш. Підходяща „комуна“ вийде.

При слові „Мотря Біловусиха“ Юхимові кров гарячою цівкою бризнула в грудях і потекла дражливими колючими струмками по всіх жилах. „Невже це та сама Мотря?“ — подумив. Ім'я пам'ятав добре, а от прізвище?.. Хотілося розпитати Трояна, та почував якусь непевність і зітченість, — самому соромно стало.

З Юхимових уст сповзла нерішуча посмішка, й лишила по собі насторожену серйозність.

— Все ж таки даруйте мені, Васильовичу... На віщо здався вам отой колектив і вам, і Корнієві, і навіть Терешкові. Ну, нам, голякам, одне діло, а ви — хазяї. Невже ви без його гірше житимете?

Юхимові хотілося більше випитати в Трояна, а той усе говорив якось натяками й не хотів розкривати душу до дна. Троян аж об поли вдарив — скажи, вчепився!

— Ну, от слухай же... Одкувала зозуля на вербі, тепер на коноплі пошилася. Не ті порядки, Юхиме, пішли! Скажи на милість: власть — вона для чогось є?

— Та власть же вас не гонить у колективи? Вона не забороняє вам хазяйнувати й так?

Троян поклав руку Юхимові на коліно й лагідно примружив око:

— Слухай, чи не маєш ти мене за якомсь чудака? Як мені кажуть ходи в двері, так невже я попруся в вікно? Колектив... Що я теряю? Ну, що я теряю? Землі в мене не однімуть, реманентові я хазяїн. Що не гнутиму спину за трьох недуплених дурнів, та дівчор не мучитиму. Та хай його мама мордує! А потім, правду тобі кажучи, беруть таки нашого брата — куркуля добре зазябра... Багатіти забудь, та й нащо воно здалося, хіба я так не проживу?

— Нуда... Нуда... — погоджувався Юхим, а думка копірсалася в Троянових словах: чи такі вони й навиворіт, як на лице? А по тому заговорив:

— Колектив... Тепер воно й дурному по розуму прийшлося. Хіба ми не бачимо? Он Стоянівці, що зайняли Бурсаківську якомію, хіба не живуть? Пшениця — очерет. Худоба — табунами. За межі не б'ються. Два трактори ходять. Та що там!..

Махнув рукою і замовк.

Троянові заблищали очі:

— А головне, — трактор. Сів, полоснув... Ріллі тії — море розілляте, і без худоби, і без людей. Якби то одному можна трактора, давно б я свічку за совітську власть... Ге, ти понимаєш, що то за штука трактор?

Денисові якось аж не терпілося, так йому жваво бігали очі, що здавалося, ніби він уже сидить на тому тракторі й без привички не знає куди його повернути, щоб чогось не накоїти.

— Ех, матері його кочерга!.. Хі-і-хі-хі!..

Сонце причаїлося десь за швидкими хмарами й далеко на півдні, над обрієм, спустило пасма дзвінко натягнутих струн. Вітер вдарив по них хмарию, й вони задзвеніли далеким акордом рясного дощу. Повіяло вогию таллю.

Юхим загорнув жолобком цупкий папір і насипав самосаду.

— Це ви просто, Васильовичу, мене смутили, їй-пра...

— То як же? Пристаєш? Для тебе, наче, ваканція підходяща.

Постолака нерішучо зрушив плечима.

— Е, бачу ти ще й покарьожиться любиш. Ти, брате мій, забудь за старе, що „куркулями“ та „гамселями“¹⁾ раніше дражнилися. Тепер рівноправія, усіх підрізали, підстригли...

Троян устав із лавки й, обережно беручи під пахву Юхима, улежливо заглянув йому в вічі:

— Якщо ти не цураєшся мого хліба-соли, підемо до хати... Помаракуємо, може воно в нас щось і витанцюється.

Юхим нічого не сказав. Він тільки гмукнув і, чолопкаючи важкими рудими чобітьми, пішов, підтримуваний Денисом, до хати.

II

За обідом пили по чарці й по другій. Юхим кожного разу відмовлявся, проте кожного разу незмінно перекидав чарку в рот: очевидно пити горілку для його не становило великої неприємності.

Як голови налилися п'яною важкою веселістю, довго гомоніли. Говорив більше Троян, а Юхим усе слухав, часто витираючи рукавом стебла вус і вряди-годи піддакував. Денис умів говорити красно, умів заворожити найтверезішого слухача. На частих гулянках і бесідах Троян був за ту людину, за команду якої перехилялися чарки в рот і галасливе п'яне море втихомирювалося з одного слова: „цитьте! Денис Васильович говорить!“

Що-правда в Юхимовій голові порядком переплутувалися Троянові слова й багато дечого він не добрав, чималого Денис, здається, не говорив — це так, але те, що дійшло його до свідомости, здавалося таким хорошим й ваблущим, яким у той мент здавався йому цілий світ — рідним, радісним, привітним, де живуть лише одні друзі, словом таким, яким він ніколи не був і ще не скоро буде.

— Чому він, Троян, до колективу йде? Та тому, що земля на новий порядок чекає. Він не хоче оборюватися межами так ясно, як рясна спідниця в сільській дівчини. Не на межах будується новий порядок. Він їх стирає й розправляє лани, як птах крила, що за хвилину злетить угору й опанує своєю гордою волею всі терени за далекими обріями. Що робить станиця? Вона клекотить, бурунить. Вона рветься на поле й нестримною поведдю залле людський потік землю, щоб перекраяти її, розгорнути межі.

Хто проти, той жалюгідна тріска в бистрому потоці, що її нестримно кидатиме від берега до берега, як нікому непотрібну. „Собственик!“ Троян не хоче бути „собствеником“. Нащо? Мучити дітей, як його батько мучив? А їх же п'ятеро й тільки їсти, а не робити вони ще здатні. На одному Андрієві не виїдеш. Ні! Один шлях — у колектив. Троян усе віддасть: четверо коней, худобу, молотарку, косарку, садилку, плуги, борони, все, все. Нехай когось заздрість бере, що Троян не пугає на власну погибель. Він не загине. Він житиме, бо знає куди життя повертає, й не відстає від нього...

¹⁾ „Куркулями“ іногороднє населення Кубані зневажливо називало козаків, козаки іногородніх — „гамселями“.

Троянові язик ледве, ледве повертається, а в голові стукотить як сотні колес на битому шляху. Він нагинається до Юхима й ляскає його по плечі:

— Ех, і комунія ж у нас вийде,— сюди дивись!..

Аж геть смерком прощався Юхим із колишнім своїм хазяїном. Шукаючи двірну клямку, він посоловілими очима дивився на Трояна й поважно мовив:

— Спасибі вам, Денисе Васильовичу. А нащот колективу я подумаю. Признатися, я не від того...

— Отже... таке діло... приставай...— заговорив Денис, провожаючи гостя до хвіртки.— Приставай, бо ми вже твердо вирішили!..

III

Тоді, як обмірковували справу заснування колективу, в Трояновій хаті були всі три брати: Денис — найстарший, середульший — Терешко й наймолодший — Корній. Сиділи мовчки, мов прибиті до лав, і кожен думку думав. А думка та одна. І лізе вона в голову настирливо, шкрябає мозок, гребеться, що миша в забитій норі. Від того так тупо дивляться очі кожному й слова не йдуть на язик.

Надворі, за зачиненими віконницями вітер, з дощем одноманітно вигравали тужну пісню, прелюдію весни, і та пісня холодила душу й від тихих стін світлиці віяло скребучим сумом.

Пахкнувши цигаркою, Денис обвів поглядом братів:

— Ну?

— Отож тобі й „ну“.— озвався Терешко.— Хоч сюди верть, хоч туди круть... в артіль... у колектив...

Кинув кілька слів, замовк. Не щедрий удався Терешко на розмову. Рукою провів по голому тім'ї, а голова йому велика, з довгими пасмами рідкого волосся на скронях, мов дві мички, руді—руді. І схилив голову на бік, похнюпився.

Денисові ліве око по-мишачому звузилося, а з під вій блискав нетерплячий вогник. Проте мовчав: що далі скажуть.

Корній, як держав шапку, так і пожбурих нею. Гепнулася вона об грубу, лишивши на білій стіні вогку пляму й упала на долівку. Цупкі, чорні вуса нависли йому, наїжачені, а під ними губи холодною дротинкою, тверді, сердиті; над носом, довгим і гострим, звисла непокірлива зморшка і стирчав задеркуватим йоржиком чуб.

— Пхе... Біссові душі... Не діждуться з їхніми артілями та комунами!..

— Да... да... да...— з'ятувався Денис та все збирав думки до купи. А вони такі непокірливі неслухняно, розбігаються, що череда на витоптаній толоці.

— Підійшло...

Корній почував обома руками чорну щітину голови й припер колючим поглядом Дениса:

— Та розкажи ти толком, що там говорили... що вони собі думають?

— Ге, говорили... Землю ж переділятимуть заново. Та вже не як небудь, не фонди, а всю, під корінець. З весни почнуть, щоб на осінь уже на нових місцях займати.

— Ну, та хіба для нас землі не вистачить?

— Чом не вистачить? Вистачить. Та приймай же ти у вніманіє, що шість тисяч городовицьких душ наділятимуть...

— Шість тисяч душ?!

— Шість тисяч душ тих, що ніколи землі не мали...

Під Корнієм, мов лава засовалася, він намагався всидіти на місці, й не міг:

— Та де ж їх таку чортову тисню видерли? Шість тисяч душ! Та це ж половина станиці?!

— Так воно й буде.

— І всім землю?

— Усім — так і сказав, той, з округи.

Терешко з лави перейшов на соломі, що лишилася від топки груби. Брав стеблину по стеблині й перекусював на зубах, і був такий байдужний (так здавалося Денисові), як чумацький віл, що байдуже ремигає над конаючим хазяїном на безвісних шляхах.

Денис подумав: „Цей переживе... пережує жуйку... перетравить... А я — ні, і Корній ні“...

Тоді вголос:

— У бомазі так і сказано: наділити землю всіх, що проживали в станиці до 22 году. А таких супчиків, казав председатель, на 6 тисяч набирається з дітьми — шутка сказати!

— А як не дати, бісовим душам!.. — застукотів об долівку Корній ціпком, — к чортовій матері! Натякав хто на це? Га?

Терешкові пітником полізла борода на шию.

— Не дати! Хто ж то не дасть?

— Говорив хто про це? — допитував Корній.

Говорили... — похнюпився Денис. — Степан Кульша так і одрізав тому що з округи: „Городовики, — каже, — не мають права на козацьку землю! Ми завоювали її, та зайдам оддамо?!“.

— А він? — гарячився Корній.

— А він: „Ви завоювали в татарів та черкесів, а ми у вас. Ви ж були несправедливі — собі всю землю забирали, а ми добріші за вас: беремо собі й про вас не забуваємо“.

— Так і сказав?

— Ну, от до слова.

— Нічого собі... — буркнув Терешко. І перегада: — Як подумати, то воно й правда... — Денис, кинув на долівку недокурка, розчавив чоботом і сплюнув важкою слиною. А Корній перстувал із ноги на ногу, тупцявся, як кінь, що на його чекає небажана путь.

— Голови б усім поскручувати, бісовим душам!..

Троян бгав під обпатрані вуса болючу посмішку й зупинив холоним поглядом брата.

— Не гарячися! Лайка твоя до „іх“ не пристане, давай краще до діла.

Серйозно, як суддя, почав:

— Що городовикам землю дадуть — це ще півбіди. Кажу — вона од нас, однак, не втече. Ну, пойми ти, що з нею городовик робитиме без плуга, без худоби? Що він з нею робитиме? Він здасть її з половини, нам здасть. Це поки що не так страшно. Та от лихо — Денис на хвилину зупинився, а потім майже по складах проговорив:

— Землю розподілятимуть по класовому принципу.

— Що то воно за принцип такий?

— Мудра, брате, шутка, тільки хитрого в їй нічого нема. Злидням ближчу землю даватимуть і вдобнішу. По тому усяким комунам, артілям та колективам, а нам виходить, заможним хазяям, що сами по собі, ну куркулям, — хоч би таким як я, та й ти — так аж коло червоної межі, де Кухаренкові хутори.

— Це за двадцять п'ять верстов?

— Ну да за двадцять п'ять... та хмереча, та ерки¹⁾, та всяка погибіль. Оце тобі класовий принцип. Городовичняте змикитила, так в артілі та колективи заролася. Ну, там же на сході зразу й записуватися почали. Звісно, голе — що воно одне робитиме? А куркульня чухається — жаль нажитого, не хочеться до кошу нести.

— Не хочеться... — кепкуючи протягнув Терешко.

— І що ж воно буде? — трівожно запитав Корній.

— Що воно буде? Розор. Це ж як на засланні.

— І що ж ти надумав у колектив і собі?

— Нуда.

— Ого, нічого!..

Корній дріжко покрутив головою, ніби його хтось облив поміями.

— Ну йди...

— І піду, — рішучо сказав Денис. — Я піду, і ти підеш і Терешко піде.

Корній зіперся задом на скриню і, помахуючи ціпком, кинув:

— Ні, не по дорозі. Піду до Кухаренкових хуторів, до чорта на балку, а в комуна хай хтось інший, пропади вона пропадом!

І поляскав палицею по халявах. А очі сердиті, як у тхора й чуб іжаком.

— Підеш, не валандайся, з підскоком підеш, — дражливо повторював Денис. — Тільки-но, слухай... Слухайте обидва...

Денис устав, глянув по черзі на вікна, до яких щільно притулилися віконниці, відчинив двері в сіни й прожебонів: „Ксенька та має паскудну звичку“... Потім сів до столу й зігнувся, глибоко

¹⁾ Балки, річища висохлих річок.

втягнувши голову в плечі й почав, здавлюючи голос, хоч і так говорив не гучно:

— Організуємо колектив... З козаків Бабія притягнемо, він, ніби, нетяга... Панька... Городовиків до супряги... Доб'ємося землі...

Що далі, голос Троянові ставав ледве чутний. Недочуле він з'ясовував рухами, кивками голови, скидав бровами, прищмокував язиком, а в очах світилося переконання й тверда рішучість. Брати насторожено слухали й перед ними відкрився новий світ, що приваблював і дразнив їх. Вони сиділи, широко пороззявляючи роти, ніби ними, а не ушима, слухали братову промову. А Денис говорив довго, запально, переконливо. І його майже нечутний шепіт порушували голосні поодинокі слова, що виривалися якось мимохіть під натиском почуття. Так вистукує телеграф, коли зіпсуто дріт: тоді між довгими рядками крапок виринають окремі слова, що збуджують тривогу, дратують і криють у собі якусь далеку, ще не ясну, радість і тривогу.

.....
Земля... Колектив... трактор...

Корнієві поволі м'якшали зморшки на чолі й очі ставали веселіші. Розвіювалося зневір'я й зростала повага до брата, якого й без того цинив.

— Ідьоть!.. Ідьоть!..— врешті вигукнув він погодливо.

Тільки Терешко, здавалося, не виявляв ніякого піднесення й захоплення. Лежачи на соломі, він нагадував байдужого вола, в очах якому відбивалася не то втома, не то ситість шлунку. Він валкувато підвівся зі свого логвища й якось чударнацько посміхнувся:

— Артільщики — крутільщики...

.....
Думки братів зійшлися на одному.

IV

Розлогі кубанські станиці. Широко-розгульні в них вулиці, як розперезана буйна вдача козацьких пращурів-січовиків. І бачили ж ці вулиці розхристаний бешкет козацький, і оковитні бочки, і герць на бистрих конях кучерявих молодиків! Ой, і бачили ж вони прощання, зустрічі, походи, сум закоханих дівчат і сльози матерів дітей осиротілих! Це тоді у давнину, як дике поле безмежним морем за околицею й буйний чорнозем — творчим соком вщерть. Проходили десятиліття, й цілина відступала під обрій від станиць, і межі вужчали, а вулиці — такі, як і колись — широкі, що розперезана, розльотна вдача козацьких пращурів-січовиків.

.....
Він знав станичні вулиці, Юхим... Він знав, та не помічав їхнього розльоту, ніколи було. Лише тепер, ідучи додому, так широко

йому було в грудях і світ просторіший став, і вулиці розбіглися вдаль і широчінь.

Покліпує з-за хмар місяць, кидає шматки розбитого свічадла — жовтого, блискучого на-смоляне тло вулиці. Тай багниста ж вулиця кубанської станиці напровесні. Вона пливе чорним смоляним потоком, мов там, десь за околицею, перекинута велику-велику, з гору Ель-брус, козацьку бочку дьогтю.

Чалапкає важкими чобітьми Юхим, підбирається до тинів. Така непевна путь! Втома наливає ноги, але чому в серце проситься радість? Чому? Може тільки так, може це хміль? Ні, Юхимові й голова не важка й свіже повітря мие йому обличчя. Так чому ж? Хіба тому, що колишній його хазяїн запросив на чарку горілки? Дурне!.. Дурниця!.. Там, он... земля! Сподівана земля, жадана, що на неї штурмом кинуться не сьогодні — завтра тисячі, і він між ними. Те все, що пройшов, то лиш підступ. І який же він важкий і довгий!.. Через те сьогоднішня радість так широко-розльотна і ясна.

... Батькова хата в селі на Дніпром і сім'я в десять ротів на півдесятини... А ну, поживи?! Старий Постолака (батько) вхопить було себе за чуба й застогне, як різаний: „Ну, їжте мене, їжте!.. О, де та погибіль, чом вона не прийде на мене!..“ Як стало Юхимові дванадцять, батько сказав: „Іди сину, йди між люди... може знайдеш свою долю“...

І Юхим пішов. Пішов куди всі йшли — в маєтки великі, панські, на розлогу Херсонщину. Від підпаска до воловника зростав на економічеському кандьорі. Останнього строку скінчив табунщиком — тоді йому шіснадцята осінь ішла. Нещаслива осінь. Саме поля озиминою рунулися, а панський табун величезний. Важко зустріти худобу на збитій стерні, коли поруч пшеничне руно. Тремтів Юхим і не дарма. Зграєю хижих шулік накинувся табун на зелення. Бігав Юхим, як ошалілий, на очах німих могил, розпачливо кричав: „Ой, пропав же мій строк!.. Пропав мій строк!...“ „Збив панський табун панську пшеницю. А другого дня Юхима розщитано. Тоді управитель йому сказав: „Хоч шкоди ти наробив на більше, ніж заробив, проте добрий пан прощає тобі недостачу. Можеш іти куди інде“. І він пішов, здавивши біль у серці. Тільки тої ночі запалало все кубло й три дні тліло, а жандарі зганяли народ гасити пожежу.

... Тікав Юхим манівцями, непроїжджими дорогами, і все в людей розпитував про краї вільні. Так на Кубань дістався. Так ось вона Кубань, країна медова! Поля — непереходящі, пшеницею залиті; шляхи, що твій Дніпро, широкі; багаті села (станіцями тут звуть) садами обгорнулися, хати великі, а в них безжурі, ситі люди, і мовою та звичаями рідні. От де життя! Та тут немов усі пани? Придивився ближче, аж куди там: де пан, там і наймит. У світлицях радість, а в примурках — журба. Багатий край на злиднях заробляв. Тут у строк до Трояна потрапив. Думка така: зароблю грошей, хазяїном стану. Як таки в країні медовій, та щоб без меду — не вірилось. Та дарма!

Плата така, що старцеві на торбу — саме раз. А до земельки найбагатшому наймитові зась — „городовик“, „гамсел“¹⁾ — закон не дозволяє, хазяїном землі — козак.

Кажуть багатому краще одинцеві, а в злиднях ліпше вдвох. Оженився Юхим на зайди-світ-наймиці, такій, як і сам, щоб у двох ділити лихо. Щось так за рік війна розпочалася, і як пішов Юхим, то повернувся лише тоді, коли по станицях революція загула. Тоді шеремеця така пішла — козаки з городовиками за землю змагалися. Що не день — чутніш. А далі й загони. Усяких кольорів вони були: і білі, й червоні, й зелені й червоно-зелені. Не втерпів Юхим, бачив: земля сама не прийде в руки, видирати треба. І він пішов, утрете на віку, таки „за долею“. Натерпівся в походах — не розкаже того перо так красно.

І гори, і плавні, й ліски астраханські бачили його. З більшовицькою владою до станиці повернувся, тільки непривітно зустріла його станиця. Тяжко хворою застав свою дружину; закатували її жорстокі месники — денікінці мало не до смерті.

Тут городовикам на краще повернулося. З фондів по клаптику землі роздали, плани²⁾ почали нарізувати. Почав і Юхим на хату стягатися. А Олена (жінка) не витримала сердешна. Щось у середині їй пошкоджено було, так і вмерла коло роботи тієї осені. А то б зажили вони! Тепер от землю вже геть переділятимуть. Скільки то Юхим дістане? Либонь на десяток десятин набереться! — От вона доля коли прийшла.

До кого прийшла, а хто й на аркані приволік...

Чолопкає Постолака в задумі, аж гульк, він уже перед своєю хатою. Вона ще безверха, тільки стіни й димар, а збоку мерзенна повітка. Там Юхимова шкапина — допоміг бідняцький комітет.

З під повітки вчулося скаржливе іржання рижого. Двоє низеньких вікон зарожевілися колим світом.

— А, сукин кот, — промовив на іржання коневе Юхим, — скупив? — Пішов, підкинув цупкої озимої соломи і, дивлячись, як кінь байдуже її розкидає мордою, додав: — Що, не смашна? Ну не падай духом, от у колектив підемо, тоді заживемо.

В хаті тьмяно блимала гасниця й загорнувшись в шмаття, на полу хропли двоє дітлахів — дівчинка й хлопчик. Юхим прикрив малечу рядом і сам ліг поруч. Поки сон обважнів йому повіки, пригадував розмову з Трояном; так химерно той говорив, що й не пізнати: чи він, чи ні. „Приперло Трояна — це добре, — думав. — Значить діло на нашу руч іде. А може хитрує? О, нашої влади не обдурить!“

Думки бігли наперехрестя як сполохані зайці. З ними заснув Юхим.

¹⁾ Гамсел — так призириливо називають козаки на Кубані іногородніх, некозаків.

²⁾ Садоби.

Вранішнє сонце висувається з-за голих дерев і тепласте м'яке його проміння закрадається в маленькі вікна хатини Мотрі Біловусихи. Воно лагідно лягає на долівку, низьке сирно¹⁾, що серед хати, і обливає своєю теплістю трое дитячих облич, що нетерпляче чекають на страву.

Мотря поставила на столик велику полив'яну миску печеної картоплі, блюдо олії й сама сіла на низенькому стільці, мружачи очі проти сонця.

— Їжте, діти...

Але ті не ждали на припрошення. Їхні жовті обличчя давно слідували за материними рухами, й лише миска з картоплею запаувала на столі, як кілька рученят сплелося вузликом над мискою й жваво облуплювали бараболю, а голоси радісно задзвеніли. Під напором дитячих рухів сирно скрипіло болісним скрипом.

— Федьку, не жируй, та поменше картоплю в олію товчи,— ач, аж підборіддям потекло...

Федько — хлопчина років десяти, синьоокий, як і мати, довгоголовий пустун, лизнув олію з нижньої губи, як бичок на жуйці.

— Ой, незгеба, рук не маєш! — посварилася мати.

Хлопчак образився:

— Пхі „незгеба“.. А на тракторі хто їздитиме, а що? Га?

— Коли ж то ти їздитимеш?

— Коли!.. як коліктів буде!

— Чи ба куди гне!.. Найдуться й без тебе.

— Пхі, „найнуться!“

І він, удаючи стернового, ухопився обіруч край столу й злегка затрусив ним.

— Дрик-рик-ик-ик!.. Ррр!.. бук-бук-бук!.. Бережись,— трактор їде!..— гукнув він, уявляючи якогось розшолопу перед собою.

Федькові жарты Мотрі з думки не сходили. Теж вигидає: „за тракториста“, „в колективі“... Коли б Степан тепер... Яка б то радість! — Сини ростуть... аж тройко... і на землю їдуть“...

Тоді, давно, на далекій Україні, вони побралися. З'єднало їх спільне горе й люті злидні. Ше року не минуло, як помандрувати довелося на Кубань,— від злиднів утікали. В новий край принесла вона сум відчураної доньки — в серці, а в очах — блакить неба за проданої панам батьківщини. Новий край не привітав. Роки йшли важкі. Шо не рік,— дитина й строк. В пашні роджала, сповивала під копами й проклинала безталану любов, розгублену на чужих ланах. І побіч він — Степан, терплячий, як волова шия. Тягнув накинуге злою долею ярмо, аж поки кров'ю не захаркав. Тої самої весни

¹⁾ Низький круглий столик.

й помер. Скільки тому? Либонь років із п'ять. Як пережила, як виплекала дітей — сама не знає. Спитайтеся, коли кінчався день і наступала ніч — не скаже Мотря, на заробітках цього не знали. Та перетерпіла все, й до волі дожила. Снила сни про ясне сонце й дні радісно-тривожні, зустрічала долю на скривавлених волею ланах. Таки прийде воно — життя...

За думками не зчулася Мотря, як хрюпнули двері й на порозі з'явилася велика, трохи сутула Юхимова постать. Не випускаючи з правої руки клямки, що ніяк не могла потрапити на своє місце, Посталака зняв шапку, привітався.

— Здоров був! — відповіла трохи здивована Мотря й підвелася зі стільця. — Нехай я сама... — Вона швиденько хотіла взятися за клямку, наблизившись до дверей, але пальці її руки якось ніяково зустрілися з Юхимовими і той відчув, як вони стріпонулися й зараз же відірвалися. Двері, ніким не здержувані, відчинилися в сіні.

— Ну, от... — пробурмотів ніяково Юхим і зімняв у руках шапку. — Удвох зачинали... як то кажуть: у сімох няньок...

Мотря причинила двері й пройшла до лежанки, стала обіпершися.

— Сідай, гостем будеш... Яким вітром тебе занесло? — промовила й пильно оглядала Юхима.

Мотрі було вже за третій десяток, проте вигляд мала куди молодший проти своїх літ. Струнка пружна постать, здається, ніколи не гнулася на тяжкій роботі. Повні груди надмірно випиналися з тісної кохти, від чого вся її постать здавалася зігнутою вперед. Лице спокійне, з сухими смагляватими щоками й високим чолом із трьома зморшками, що збіглися гострим кутом над переніссям, надавали вигляду якоїсь упертої терпеливості.

Юхим хотів зразу ж розпочати свою ділову розмову, але сам не зчувся, як з уст йому зірвалося зовсім недоречно:

— А ти не постаріла... як і була... — і чомусь ніяково посміхнувся.

— Не постаріла? Де ж нам старітися від такого безпечного життя! На периях виросла. Ха-ха-ха!... — пожартувала.

Юхим усвідомив, що почав не з того, що треба, й кааявся: від жінки нічого не сховаєш.

Тоді, опановуючи себе, перейшов на друге:

— А ви, гвардія, працюєте? — звернувся до дітей, дивлячись, як ті завзято доминали картоплю.

— Працюйте, ваше діло таке...

Мотря посміхнулася:

— Ці нароблять, аби тільки в місці більше було!

— Так і треба. Нехай не падають духом до землі!

Мотрі на устах заграла ледве стримувана посмішка:

— Чого ж нам падать, кажіть хлопці: лихо залилося позаду...

Тепер от землі ніяк не почитаємо, скільки нам наріжуть.

І перегодом:

— Тай у колектив збираємось... Еге ж?

— А я трактором їздитиму: дрик-дриг-дриг!... — засміявся Федько.

— Кому що, а курці — просо. — Все йому на тому тракторі хочеться.

Юхим на хвилину запнувся й відчув, як йому всередині щось сіпнуло й стукнуло в голову.

— Це правда? До Троянів? Саме про це я й хотів довідатися... Бачиш, і мене присоглашають, — заговорив скоромовкою.

Сьогодні вранці він довго міркував про розмову з Трояном. Денисова пропозиція здавалася йому не зовсім щирою. Знав його натуру, як власну кишеню. Раз Троян робить, то себе не обійде. До того ж боявся наговору своїх спільників по походу, голоштаних гордовиків. Теж, мовляв, знайшов побратимство! Тільки Андрій, Троянів пасинок, якого він уважав за свою людину, спантеличував його з пуття.

До Мотрі йшов, вагаючись думками. І, здається, скажи йому хтось у цей час не спілкувати з Трояном, він і одійде. Йому хотілося це почути від Мотрі. Він ізнову запитав:

— Так ти справді вже записалася?

10 РОКІВ ТЕАТРУ ІМ. ШЕВЧЕНКА

„Віриня“ Л. Сейфулліної.

Сцена смерті

— Авжеж.

— І ти думаєш, що це діло чисте?

— Що ж тут нечистого?

Юхим і сам не міг усвідомити, в чому ж полягає те „нечисте“, що в йому він обвинувачував Трояна. Проте відчував, що воно є, конче є...

— А я б не радив тебе...

Мотря стріпонула бровами, й обличчя їй стало ще строгіше:

— Трохи дивно, що так кажеш.

— Дивно? Нічого дивного нема. Троян милостині не дає дурно.

— А хіба це милостиня? — Усі ж робитимемо. А коли це милостиня, то не знаю від кого, чи від Трояна, чи від мене: його душать, а людині жити хочеться.

Тут Юхимові збігло на думку, як він учора слухав Денисову сповідь, і йому ніби й зараз учувався Троянів потайний голос: „Одчувала зозуля на вербі, тепер на коноплі пошилася“.

Юхим хотів був розповідати про свій намір пристати до іншої артілі, але його зупинила думка, що раптом блиснула: „а що як вона не захоче?“ Чи піде тоді він сам? А йому ж стало так хороше, так якось тепло тепер, коли він бачить її строге чоло й очі, повні теплого світу. Не спускаючи погляду з Мотрі, Юхим ураз помітив, що її очі на мить зупинилися на ньому, кольнули гострим блиском і відвернулися, лишивши в серці непевний ваблючий слід.

Він промовив:

— Так це вже напевно, що ти пристаєш до Троянів?

— Та отож таке й напевно, якщо не развалиться партія, то чого ж мені?

— Так... так...

І примовк. А далі якось нерішуче:

— Чомусь мені здається, що коли б до своїх, то воно якось зручніше. Бідняцьким, бач, артілям тепер же казна й грошей позичає. Можна стати на ноги.

Мотря подумала, і з жалем посміхнулася одними очима:

— Голій за голого як іти, то краще вік діувати. Поки там гроші ті дістанеш, а тут усе на ходу.

Юхимові чомусь здалося, що Мотря відповідає не на те питання, що він поставив, а на те, що залилося невимовлене, приховане.

— Ой, не кажи! Йї старці бувають щасливі. Хоч правда, ні один старець не перестає мріяти, що колись та не стане він паном.

— Нехай і так, а я таки на своєму буду, — сказала рішуче Мотря й гострий трикутник над переніссям ще більше загострився.

Стало ясно, що Мотря свого рішення не змінить, і Юхимові робилося досадно, що він із такою, як йому здавалося, упертістю намагався перетягти Мотрю на свій бік, а нічого не вийшло. Що ж далі?

Як подумати, до чого людське життя вередливе й вибагливе на вигадки! Воно, мов гірська стежка: то в'ється високо між скель, то вирине над бескедням, то спуститься в широкую долину; пробираючись нею, в останню мить думаєш, що прийшов на місце призначення, а обдивившись, впізнаєш місце, ізвідки вийшов. Юхим впізнавав давно вже пройдені місця. Їх старано стирали важкі роки роботи в людях. Він пригадує...

То були запашні вечори на чужому полі, коли втомою налите тіло просило відпочинку, а молоде серце наливалось жагою теплих жіночих пестощів. Такого вечора під копою пшениці Мотря годувала дитину (вже заміжня була). В її очах відбивалася втома й привабливий блиск, а засмаглу грудь, що її держала в губах дитина, місяць облив молоком. Він учасливо спитав: „Втомилася?“ Вона зніяковіла, затулила груди краями кохти, поправила косу, що смоляним джгут том звисла на плече, й мовчала. Тільки глянула проти місяця а потім на Степана, що оддалік лежав на стерні, й більш нічого. По тому об'минати її став, боявся...

— А ти ж то як? — спитала Мотря й довгим поглядом пригріла Юхима.

— Та, мабуть що ввійду. Подумаю... А ти той... не хвалися Троянові, що ми говорили, а то ще спльотки підуть. Я тільки так...

— І пішов.

А вдома довго чомусь не знаходив собі спокою. Ходив від хати до повітки й не знав до якої роботи братися.

VI

— Ти де шалаєшся до цієї пори? — суворо запитав Денис Андрія, підводячи скуйовджену голову на ліжкові.

Було вже за північ, як повернувся Андрій додому. Ішов і дорогою думав, що вдома чекають на нього неминучі вітчимові докори. Так воно й сталося. Троян не спав. Чутки, що пішли по станиці в зв'язку з організацією колективу, надто турбували його. Дехто казав, що Троян, під виглядом колективу, просто хоче держати в господарстві наймитів, інші, а особливо старі діди — козаки, розповідали, що Денис перейшов цілком на сторону городовицької голоти.

А знаходилася й такі, що твердили, ніби Троян уже записався в „камуністи“ і всі бачили, як він пив самогон у Прокошки Литвина й хвалився, що тепер він „не свій брат“. Так, чи інак, а багато з козаків було приголомшено звісткою про Троянівську „камуну“ а найбільше тим, що „Трояни злігалися з городовиками“. Денис боявся, як би всі оці балачки не нашкодили розпочатій справі.

Андрій сів до столу й почав вечеряти. Вітчимів докір його неприємно шпигнув.

— Ви так питаєте, тату, — образливом голосом почав він, — ніби я лазю по чужих коморах, а не діло роблю.

— Знаємо твої діла! Що за діло до цієї пори?

— Ну, вчу ж комсомольців... політграмати...

— Робить нема чого? Не грамоти їм, а по вовчому вить учитися. Дні й ночі через них пропадає. А гроші ж коли заплатять?

— Ну які ж там гроші? В нас не полагается цього.

— А, „не полагается“... — заскалюючи проти світла око й підймаючи вище голову, глузливо посміхнувся Троян. — А тобі воно дісталося як, дурно? Кажі, дурно?

— Я ж грамотний, то й сам вивчився по книжках.

— То й вони нехай сами вчаться, безголова жебрачня...

І додав сердито:

— Узавтра ж напиши своєму передсідателеві, щоб жалування тобі поклав, а як ні, то нехай вони виздыхають укупі зі своєю політграмотою... Теж найшовся вчитель на свою голову.

— З комсомолу викинуть, — коротко відповів Андрій і подивився на вітчим. Заскалене Денисове око розплющилося:

— Так то без усяких і викинуть?

— Церемонитись не стануть!

Троян випнув убік голову й здивовано закліпав очима:

— Ну то нехай за начальника якого наставлять, чи в кооперацію, чи в ісполком пошлють, або на які курси.

— Вже як заслужу, то й пошлють.

Троян полегшено зідхнув:

— Ну, вчи, хай їх чорти візьмуть! Тільки ти їх не дуже, а так, аби-аби, бо знаєш: виростуть курчата, — квочку покинуть. Так-так!.. Тоді ти й непотрібний станеш.

Андрій одрізав шматок сала, порізав його кришениками і якимсь із сумом заговорив:

— Та воно й так мене збирається де-хто з комсомолу висадити. „Кулацький син“ — кажуть.

— Ге, сто чортів! Кулак!.. А твоя матір хто була, не знають? Як за власть узялися, то всі козаки в них були за куркулів, а тепер приділили — той бідняк, цей середняк, а той глитай — кулак. А чому ж їхні синки раніше не йшли до комсомолу? Чому? А Троянів пішов. А тепер кулак...

— Ну не могли розібратися, що до чого.

— То-то що не могли!

Троян замовк, зіпершись на лікоть. Він із задоволенням згадував про те, що він не розгубився як інші козаки, коли прийшла більшовицька влада і тим урятував свої позиції. Де піддакнув, де не поскупився якомусь пройдисвіткові горло заткнути, кому зорав, кому посіяв. А як задумав Андрій до комсомолу, то не перечив, знав, що це йому, Троянові не завадить.

Але тоді було одне, а тепер друге. Легше на тім світі кипіти в смолі, ніж на цім загнати колючку. Та Троян і тут не здрефів. Знають воли, що з борозни не тільки соб, а й цабе можна вийти.

Повечерявши, парубок лагодився вже йти до боковки, як Троян його запитав:

— А не чув, часом, що там каже Скорик про нашу артіль? — і загадково заскалив око.

— Сміється... — ніяково відповів той. — Не то що сміється, а так якось... Ви ж знаєте які поголоски ходять про наш колектив, так от він, мабуть, дечому й вірить.

— Чому ж він може повірити?

— Та всі турують, що ви за пана лагодитеся стати над своїми супрягачами.

— А їх що, кортить?

— Мабуть що кортить.

— Проклятуший народ! — вилаявся Троян і натягнув на себе велике бавовняне одяло із шитим з різнокольорових клаптиків матерії верхом. Розумом не дійдуть, так підковирюють, як свині...

На дворі сонно перегукувалися півні, сполохуючи спокій ночі. Денис позіхнув.

— Ну йди вже спать, а то ти стільки світла випалюєш...

Андрій узяв лампу й попрямував до дверей боковки, але на півдорозі зупинився. Вагаючись, проговорив:

— Скажіть тату, чого ото дядько Терешко якось по чудернацькому натякає на наш колектив? Радилися ви втрюх так, мов, по секрету.

Троян ніби не вчув.

Парубок знову повторив запитання.

Тоді Денис засміявся колючим сміхом:

— Ти б менше слухав усяких „дядьків“. Ото ще мурига!.. Мовчить, мовчить, тай ляпне якусь дурницю. Найшов кого слухать.

Андрієві нічого було більше говорити. Він щільно причинив за собою двері й сів на ліжку. Кілька годин, проведених на заняттях у задушливій, накурений до неможливості, кімнаті осередку, нагнітили голову важкою втомою. А тут ще оці химерні чутки і в'дливі по-смішки товаришів.

Вже не без того, щоб тут чогось не крилося. Потайну вітчиму владу знав. І в останніх його словах відчував приховану недоговореність. Трохи не по собі було й від того, що важлива умова родичів про організацію колективу, обійшлася без його. А хіба б він зайвий там був би? Адже це був його почин... А в тім набігали інші думки й заспокоювали роздратований мозок. Його ідея поволі втілюється в життя, — чого більше треба? Перешкоди будуть — він це знає. Але, тим дужче б'є морська хвиля, що міцніший берег, Радість перемоги відчувається лише тоді сильно, коли ця перемога дістається нелегко.

І Андрій почуває, як у грудях йому колотиться що-раз дужче серце і сповнюється задеркуватою жагою кинутись на ті препони. Нехай вони будуть, нехай вони обступлять його міцним кільцем — це

надасть йому лише завзятости. Андрій ліг не роздягаючися на ліжко й розкрив книжку...

... Морок у глибині віків. Дикі волосаті люди крадькома пробираються первісним лісом. А ліс гуде й дріжить від реву звіра і гаддя. І ось забачив звір людей, у його піна на губах і вилиці дріжать від жадоби роздерти людське тіло й напиться людської крові: вона така хмільна. Звір сильний і страшний, а люди — лише люди. Вони в невимовному жахові тікають від тварі лютої, на дерева, в печері, і лихо тому, що не вміє прудко бігти, лихо матері з дитиною: дикий звір удосталь нап'ється п'янкої людської крові й закусить солодким м'ясом.

А як золотий блискучий бог робить в небі менше коло й ховається за хмари, то знову лихо. На землю пада білий пух і лежить горами цілими, а вода в ріці стає тверда й блискуча та холодна. Тоді людина дріжить від холодного духу; від білого пуху ноги болять їй і вона ховається в печеру, закриваючи своє тіло звірячою шкірою й довгим своїм волоссям — лице. Злякана вона сидить, і у темряві холодній нидіє, розпачливо чекає на милість золотого блискучого бога.

І поміж людей старих ходили перекази давні, дивні, що золотий небесний бог в темну громовицю на землю вкладає нездолану силу свою й запалює непроходючі ліси червоним жаревом, що пожирає все. Тоді ревіли звірі і в божевільнім жахові тікали світ-за-очі, але й людям ніколи було радіти звірячому лихові: сами вони, затаївши дух, тікали безвість від лютої сили золотого бога. А то ще грюкав підземний грім, проривалися вершини високих гір, і з неба йшла болотяна задущлива злива, а з гір текли гарячі розпечені багністі ріки. Вони знищували на своєму шляху все; від них розтавав холодний білий пух і затверділи кам'яні річки, і ставало тепло. Людина лише як заборонену думку носила в серці — як би здобути тої гарячої сили, все знищуючої, що дає тепло й розганяє звіра, а між тим, вражена стихійним її проявом, ніколи з неї не скористала. Вона тікала далі й далі від цього манливого і страшного пекла.

В такій людській громаді жив юнак, прекрасний своєю волосатою вродою й непереможною силою, славний та на розум багатий. Либонь, Прометей звали його. І надумав цей юнак тої страшної теплої сили в золотого бога вкрасти й громаді принести, щоб вона в холоді себе могла зогріти й від звіра дикого спастися. Довго він блукав долинами, бескедям, горами; спасавсь від звіра й гадів страховинних. Громада вже й за живого не мала його. Яка ж то радість їй була, коли юнак по довгій часі й небезпечними дорогами вернувся цілий і вручив їй найбільшу в світі силу, — вогонь — назвали так її. Із тих часів громаду не проймає жах, як ховається в хмари золотий небесний бог і річки кам'яніють, і падає на землю білий пух. З тих часів здобуло людство зброю для перемоги над звіром диким,

і вийшло з мороку віків, осяявши далекий путь високо вгору знятим смолоскипом.

— Що ти робиш там? — сердито гукнув Троян, помітивши в дверях світ.

Відповіді не було.

Андрій так захопився цікавою книжкою, що й не вчув батькового оклику.

— Ти чуєш?

— Га? Що?.. Нуда... Що ви кажете? — недоречно відповідав Андрій, одриваючися від книжки. — Та тут ось на завтра трошки на врок підготувитись думаю, — вже сонно відповів він.

У відповідь донеслося роздратоване:

— Годі вже. Ти, бач, за свої уроки ще й на гас не заробив. Лягай, тобі кажу!..

Андрій наставив над лампою книжку й голосно фукнув.

Стало темно. В нічній тиші парубкові довго марилися волосаті дикі люди, що йшли переможним походом, знявши в гору смолоскипи.

2. ШТУРМ ЗЕМЛІ

I

Весняні дні бігли навипередки з ночами. Сонячні проміннясті руки полоскалися в синьому тумані степів і рута ярина плакала срібними сльозами молодой радості.

Станиця гомоніла потужним приглушеним гудом. Люди бігали, перемовлялися, збиралися на вулицях, на майданах, довго змагалися, іноді сварилися, погрожували одне одному. Всі кудись поспішали, шамоталися, декотрі насторожено озиралися й кидали розгублені погляди в якомусь страхіві.

Так буває в час довгої жагучої спеки, коли пожовкне хліб і запорохняють шляхи, а на обрії раптом ударить чорна громовиця й понесеться силенним вітром над спраглою, висушеною землею. Чи благополучно пройде громовиця, напоївши землю, чи знищить урожай? Тоді кожен по своєму просить долю:

— Коли б ударило!..

— Коли б минуло!..

Станиця готувалася до переділу землі. Хазяї землі, що вік посідали її, мали поділитися зі своїми наймитами, козаки з городниками. Ходять похмурі козаки-діди, бормочуть слова молитви: „господи, одведи нечисту руку, не дай нас на поталу, — земля ж наша, дідівська“...

А там, у примурках, під обдертими стріхами, ошарпаний і голодний люд готувався до штурму землі. Хіба ж задурно він кров'ю своєю, потом і сльозами поливав її, й розгубив радість на її ланах? Ой не задурно, ні!..

Лютували розлючені багатії:
— Загарбає гамсел,— держіться кучі!
Діди гарчали:
— Не поступимося!..
А їм у відповідь, як брязкіт зброї:
— Короткі руки!..
По вулицях, по завулках, по хатах, по кутках падала лайка,
розсипалася стукотливими череп'яним брязкотом:
— Панували, годі!..
— Нажерлися!..
А часом лякливе:
— Мовчи, Іване, а то посадять...
Або розсудливе:
— Та й вони ж люди!
А то байдуже:
— Про мене Семене...
— На всіх вистачить...

Станиця шумувала, що опара, заправлена хорошими свіжими дріжджами. Старим і молодим, жінкам і чоловікам, козакам і городовикам зранку й до вечора не сходило з уст:

— Землю переділятимуть...

І в цих словах спліталася і неприхована, давно сподівана, радість, і тваринна злослива лють.

Рясніли колодки обірваним жіночим людом і не вгавав стриманий на них гомін — та все про землю. Стара-старезна городовичка жебоніла щербатим ротом і в неї лице ясніло:

— Шпаши, гошподи, нехрищені більшовицькі душі... діждалиша таки й наші дітки швятої жемельки...

Скільки то сердець обливалося прозорою світлою радістю, яких чудових снів не наснилося під обідраними стріхами бідних хат!

Завше байдужий, неквапливий партійний секретар Микола Скорик і той якось утратив рівновагу своєї партизанської вдачі. Він вайлувато метушився з кутка в куток по станичному „сполкому“ і маленькі очі світилися йому переможною радістю. Він зупинявся перед головою „сполкому“, чорним, як мурин, вусатим козаком і в якомусь піднесенні говорив:

— Шість тисяч душ!.. Та ти ж тільки подумай! І уяви собі, що оця вся городовицька капелія дістане землю. Ану підходить тоді, хто дужчий, кому вони її віддадуть? Та грім мене вбий, коли є така сила, що подужала б тепер нас! Оце тобі: хто робить, той їсть... Путиньо сказав товариш Ленін?!

У станраді творилося десять революцій заразом. Писарчуки метушилися, мов загнані коні. Секретар мав такий вигляд, ніби його щойно випрягли з коногону. На його насідали, вимагали, просили, смикали за поли. Він дивився стуманілим поглядом, переривав розмову на півслові й біг із дверей у двері, щоб зараз повернутися

й продовжувати недокінчене діло. Й коли вже аніскільки не здавав собі справи в тому, що він мусить робити, хапався за голову й кричав:

— У штабі був... Львів забирав... під Перекопом бився... А щоб отаке творилося—господи помилуй... Оглушили... оглушили!..

І знову хапався за папери—кидав слова, одбивався ними від юрби.

А юрба насідала:

— Допишіть ще одного... господь послав... воно лишня пайка не завадить...

— Мене до третьої групи припишіть.

— Мене з п'ятої викиньте.

— Мою жінку до списків не занесено.

— А я свідків привів... Скажи, Андрію, з яких пір я в станиці.

А що?

— Справку, справку давайте, председатель треуе.

Про класовий „принцеп“ багато говорили. Спершу дехто думав, що то родичам укупі даватимуть. Та розібралися (Скорика засмикали), аж воно виходить навпаки. Родичам пошани не стало. Бідний бідному за родича став, а багатий до багатого горнувся. Так і гуртувалися. Артїлі й колективи, як печериці після дощу, росли, а найбільше з городовиків. Не дурно приказка: роби вкупі—не болітиме в пупі. Бо землю ж дадуть, а обробити її чимось треба?

Троянівській колектив організувався одним із перших. „Зорею“ назвали себе. Козаки бачили, що Троян не прогадав, і заздриди його спритності. Про „Зорю“ заговорили всі. Поважні діди—козаки почали при зустрічах не помічати Дениса й по за очі взивати його „камуністом“ і пройдисвітом. Це зовсім не доймало Трояна. Навпаки, він був дуже задоволений, що про нього заговорили, а що лихого у своєму вчинкові нічого не бачив, то всяке наймення його не трівожило, а „камуніст“—навіть було приємне. Зате голова станради був просто захоплений Трояновим вчинком і вихваляв його на зборах, ставлячи іншим за приклад. „І заможний, і козак, а з городовиками одна ложка, одна миска“—казав він. А Скорика переконував, що в станиці „іждживається сословная розніца“.

Сам же Скорик стався якось із підозрінням до Троянівського колективу й Юхимові не потурав. Одного разу навіть накинувся:

— Що, в найми знову захотїлося?

Така несподівана прозорливість дуже здивувала Юхима, проте прикинувся, що не розуміє.

— Про ваш колектив кажу... Що, не знайшов кращої пари?

Юхим тільки збирався з мислями, щоб одрізати, а той своєї:

— Обчиржи тебе цей куркуль...

Скорик, як і Юхим, був городовик. Але щодо козаків,—у його не було ніяких компромисів, яких не цурався Постолака. А в тім Скорик був такий лише до багатих.

Юхим образився:

— Тобі цікаво, коли б зібралися ото ми всі голодранці, та й би́ли один на одному воші,— ох і комунія хльоська була б, егеж?..

— Ага,— ніяково відповів Скорик і додав:— Шукай молоду по стану, а то спатимеш на лаві, а вона на перині.

— А тебе кортить?

— Кортить, ще й як...

Розійшлися, таки добре докоривши один одному. Юхим роздумав: „Комуністи, вони всі такі, їм і сіра свита вовком здається“.

II

Як усілися всі по місцях, Денис Троян урочисто почав:

— Так от, громадяни, діло су́рйозне...

Тут він зробив невелику павзу й оглянув якимсь випитливим поглядом присутніх. Усі насторожилися. Почувалося, що Троян скаже щось нове, цікаве, а що саме, достотно, крім Троянів, ніхто не знав. Денис нарочито цю справу приховував до сьогоднішнього дня. Раніш були лише натяки, що в повсяденній турботі якось забувалися.

Мотря інстинктивно підсунулася ближче до Юхима, дядько Бабій простяг довгі руки на коліна й аж рота роззявив, наготовившись слухати. Всі встромили очі в Трояна. Лише Панько Сиволоб байду́же позіхнув, розтуливши щербатого рота, й випростав довгі сучорляві ноги, ніби готувався спати.

— Ну, ну, що там?— зробив зацікавлений вигляд Корній.

— Ми можемо для нашої артілі получить трактора,— так само урочисто продовжував Денис.— Трактори будуть... Нам треба за́года подати заявку... Що ви на це скажете?

Але останнє питання, здається було цілком зайве. Не встиг Троян скінчити останнього слова, як колективщики в один голос за́гугли:

— Таке діло!..

— Що й казати!..

— Заради чого ж ми й до купи горнулися, коли не задля його...

— Подаваймо заявку...

У великій Трояновій хаті запанував клекотливий різногосий го́мін. Посипався цілий ворох питань: а як? а відкіля? а коли? Денис зарані про все довідався й радо розтлумачував усе, що торкалося трактора.

Навдивовижу: спершу ніхто й слова не замовив проти потреби придбати трактора. Кожному здавалося, що без цієї машини й колектив — не колектив. А колись скільки разів той самий Денис, і навіть Юхим, будиши свідками, з якими труднощами трактор колективу, що осів на Бурсаківському полі, копирсав іздичавіле за часи революції поле, густо поросле полинем, з кепкуванням говорили: „А що, трактор? Потрахаете, та коні таки запряжете, брешете!..“ Хто знає,

що тоді говорило їхніми вустами, чи заздрість, чи мужицька консервативність, чи може те й друге? Бо машина „трахкала“, а таки без упину краяла давно неорану бур'янову гушавину.

Як гомін трохи стих, Денисові майже скліпилося ліве око й хитруваті зморшки поп'ялися в кутках рота:

— Взяти, воно, верно, не штука... Але діло таке, що при по-лучці треба виплатити десять процентів усієї ціни, та восени п'ятнадцять, а остачу на два врожаї. Як вам це?

Дядько Бабій почухав лису голову й посміхнувся:

— Це для нашого брата ваканція трохи не підходяща...

— А ти думав як?— позіхнув Панько.

— Якось то сплатимо,— процідив глухим голосом Терешко й тлянув на Дениса. Той насуплено звів брови.

Грошова сторона діла найбільше збентежила Мотрю. Її тонкі брови застигли в лякливому зльоті і вона аж сплеснула руками:

— Скільки ж то воно вийде на цей рік?

— Та карбованців, мабуть, із п'ятдесят—шістьдесят набереться на кожного,— відповів Юхим. І, бачивши її похлиплий погляд, за-спокійливо додав:

— Не падай духом... Якось нашкребеш...

Проте, Юхим відчував, що і йому, й Панькові, й Мотрі, й навіть Бабієві таких грошей без сторонньої підмоги навряд чи пощастить виплатити.

— Да,— посміхнувся він до Корнія, що сидів поруч,— воно й справді для нашого брата, як би не підірватися...

Корнієві мов хто по губах салом помазав,— аж прицмокнув. Він підгладив настобурченого йоржика й роблено похитав головою:

— Я й то подумую, чи вивезе крива. Бо звідки ж? Хліб на врожай щось не дуже... А там податок, а там штрафовка... — І він безпомічно розвів руками. Проте додав:

— А трактор, що й казать... без його — не діло.

У стриманому гомоні Юхим упівголосу щось перемовлявся з Мотрею, а потім голосно, але якось ніяково, сказав:

— Соромно говорить, але я, признаться, якось аж боюся. Трактор... Важка це штука для нашого брата,— показав він на біднішу частину колективщиків. — Чи не могли б ми обійтися поки що без нього? Адже от у наших супрягачів таки чимало худоби. Хоч, правда, на 150 десятин її малувато, та нам би тільки цей год перетягнути, поки землю засіємо. А там — новий урожай, тоді вільніше, можна б і на залізного коня стягнутися.

Він примовк і ніяково подивився на Дениса. А той пильно при-слухався до Постолачиної мови й чоло йому запавутилося зморш-ками. Повагом почав:

— Не думав я, Юхиме, що ти такий боягуз... А ти знаєш, що тепер не год, а година важлива, момент. Тепер от ми ще можемо встигнути, а через рік — хто зна. Тоді колективів, може, наросте

в десять разів більше й чи попаде нам трактор, чи ні, це ще вопрос. На мою думку, як би ми на міль не сіли,—піднять півтори сотні десятин нашої (зробив він наголоса на це слово) худобою...

Тут він різко обірвав промову, й безпомічно розвів руками високо звівши брови, ніби хотів сказати: «Як хочете, а я знаю що без трактора нічого не вийде».

Після його слів Юхим уже каявся, що так необачно і в останній рішучій момент він завагався. Його лякала ота сила грошей, яких він ніколи не мав, і які конче треба були десь дістати. А де? І потім — розрахувати так сміливо. Тепер він зрозумів, чому Троян зробив наголос на «наша худоба». Ніби виправдовуючися, він заговорив:

— Це ви дарма, Васильовичу, на мене... Я дуже охочий нащот трактора, й коли всі за його, то я не проти, тільки ж от трошки б нам із духом зібратися, розбагатіти...

А через хвилину додав:

— Ну, та це тільки так... Нічого... Я той... голосую...

І раптом, серед загального стриманого гуду, вчувся шепелявий Паньків голос:

— А якже, розбагатіє ваша на заручинах у блохи... — й зареготав. А голова йому, як у лелеки, закинулася на довгій шії.

— Ти це до чого? — вставився на його Юхим.

— Та до чого ж? Як ти швидко думаєш розбагатіти, чудило. Тривай трохи. Чи тепер, чи в четвер, — це дуже скоро. Я от, як і ти, — пролітарія, а кажу — трактора треба, бо худоба, вона, знаєш, не наша все таки, й зазіхати на неї не годиться. А коли ти вже справді думаєш багатіти, то тільки з трактором це можна. Гроші ж, їх тепер у нас нема, та навряд, що через год будуть. Я думаю, нащот їх, це вже треба, прийдімо поклонімося, до Дениса Васильовича. Як заставлять своїм капіталом, то так, а ні, то як не наміряйся, а не фіцнеш, бо ще одної пари не вистачає. Он що!

Паньків дотеп трохи розсмішив усіх. А в тім у йому була доля правди. У Дениса розтанули на чолі зморшки, й він посміхнувся.

— Та ви вже, пожалуста... — звернувся до його дядько Бабій. — Коли наша невидержка...

Денис нерішуче розвів руками.

Мотря, що найбільше відчувала свою неспроможність, думала, що їй мовчати в цю рішучу хвилину зовсім недоречно, й мовила:

— Та вже будьте такі добрі, Денисе Васильовичу... Поможіть...

— Що ж, — почав той перегодя, — я не від того... Сами знаєте, — я не копиталіст, а десятку — другу якось уже одірву...

А сам на Юхима — зирк — зирк...

— Ех, та що це ми бідкаємося, — ляснув себе по коліні Юхим, — у нас же банок є!

— Закрийся з банком, — зашепелявив Панько. — Банок для тих, хто має заставу, а ми що маємо? Волосся на голові?

— Та й то не у всіх — посміхнувся Юхим і показав на дядька Бабія.

— То-то й воно...

— Ну так комітет, КОВ чи сільком, як його там?

— Багато, душе моя, до того, комітету рук пристягають, та мало получають.

І декілька голосів, мов по команді, загомоніло:

— Та що й сказати...

— Куди там!..

— На всіх не вистачить...

Юхим тільки посмикав гречані вірвечки вус і замовк. „Воно таки й правда“ — подумав.

На прозьбу незаможних артільників Троян скоро здався. Він цілком співчував, що його супротивачам важко доведеться цієї осені, коли треба буде крім завдатку на трактор, дістати й насіння, щоб засіяти на новій землі чималий озимий клін. Не потребували допомоги лише Корній і Терешко. Дядько Бабій дарма що нічогеньке хазяйство мав, а бувши обтяжений великою сім'єю, теж просив внести за його гроші, бо не сподівався, що до врожаю буде спроможний одірвати зайву копійку. Денис обіцяв підмогу й йому. Отже, діло ніби складалося на добре. Колективщикам лише залишалося дякувати Троянові за його щедрість.

Вийшовши від Трояна, Юхим із Мотрею кварталів кілька йшли вкупі. Постолака якось невпопад ступав по затужавілій уже грязюці й почував ніяковість. Йому здавалося, що всі на його дивляться й показують пальцями: „Диви, диви, он Постолака з Біловусихою пішов“. А йому так хороше було з нею. Здається, йшов би так далеко, за саму станицю, де весняний вітер гасав вільним полем, слухаючи ще нерічучий спів жайворінка. А голову думи заповнили й проганяли слова.

— Тобі сюди, — мовила Мотря на перехресті двох вулиць.

Так. Йому сюди, а він і не помітив. На прощання сказав:

— Я все ж таки думаю, що нам би треба розстаратися на гроші, бо Троянова застава, це мультко якось...

І подав широку мужицьку руку, вимушено й валкувато.

Вона струсила віями, мов підбитими крилами птах, і тихо:

— Я й сама так думаю.

І пішла швидко, ніби боялася, що Юхим скаже щось таке, чого неможна говорити на вулиці, серед білого дня¹⁾.

(Далі буде)

¹⁾ Повість С. Добровольського „Залізний кінь“ у вибраних уривках друкуватиметься в дальших числах „Плугу“. В цілому повість вийде згодом у видавництві „Плужанин“.

„Собор Паризької богоматері“

Сцена в королів

НЕ ГЕРОЙ

Петро Палений

Чи він герой? Не як сказать.
Скоріш — не був героєм —
З усіма рівно крочив вряд
У батарейнім строї.
Як зараз він стоїть в очах:
В шинелі драній, сірій —
Прийшов до війська із села
І був він бомбардиром.
В усьому чувся селянин,
І ретельний господар —
Свою гармату він любив,
Як плуг любив він дома.
І лише випадок один... —
Ні, він не був героєм —
Полки червоні підійшли
І стали над Десною.

На другім боці—хутірець,
Хат три чи п'ять, не більше.
Кругом лоза та очерет
Препишно розрослися.
І от-наказ: у тих хатках
Стоїть дозір ворожий.
Завдання ясне, чітко так,
Лиш бомбардир стривоживсь.
Ізблід, і хворий блиск в очах—
Наказ: „Вогонь!“

— Не чує.

„Вогонь! Чи чуєш, по хатках,
Там ворог нас чатує!
Вогонь!“—

і постріл. „Недоліт!“.

„Вогонь!“—

і постріл знову.

І хутірець в огні тримить,
Вогонь обняв солому.

„Вогонь!“—

за вдаром знову вдар,

За вдаром вдари знову.

Знов бомбардир, як господар,
Не знаючий про втому.

„Одбой!..“—

Гарматний рев замовк.

Іду до бомбардира:

— Ти хворий? Зблід ти так чого?

Чого таким став сірим?

Не хворий я. Не хворий... Так.

Мине ця хворість скоро...

Товаришу! Я все віддав

Аби загинув ворог.

Я відціль сам. І ці хатки...

О, будь цей день проклятим!

Я сам гарматнями розбив,

Свою спалив я хату...

... На батареї першим був,

Як завжди після того—

Здавалося: не знав про сум

Про тоскність і тривогу.

Та все ж не був героєм. Ні—

Він був, як всі другії.

В борні страшні, криваві дні,

В шаленім буревії.

Збори Бабаївської земгромади вже кінчалися, коли Колянківський, верхи на Черкесові, в'їхав на захрясле людьми шкільне подвір'я. Черкес насторожено заїржав на вогники цигарок у шпоришеві й нетерпляче поточився назад. Гомін біля школи на хвилинку притих.

— Добривечір! — мовив прибулий, увіходячи в коло сходу. Йому стримано відповіло кілька голосів. І враз ці голоси захлинулися в загальному гомоні: кожне говорило своє, не слухаючи інших.

Колянківський заглядев край столу з лямпою кооператора з району й попроставав до нього.

Агронома Колянківського у Бабаївці не любили. Кожне не любило за своє: одному агроном не дав набрати цегли з руїн будинку економії, другому не дозволив по-за чергою спустити кобилу з Черкесом, третього застав уночі з гарбою біля радгоспівських полу-кіпків... Всі ж разом бабаївчани не могли ніяк забути, що раніше вони орендували потроху у земвідділу півтораєста десятиє економичної землі, а потім земвідділ посадив на тій землі радгосп.

... Два роки шкутильгав радгосп, захиляючись у бур'янах, украй доруйновуючи напівзруйновану економію, аж доки на третій рік не приїхав туди Колянківський.

День-при-дні його висока, цибата постать моталася на Черкесові по бур'янах радгоспу, шляхом до району, по сумежних з радгоспом хуторах. Він наймає людей орати й переорювати землю, возити від станції машини, зерно й шальовки. Крок за кроком він відвойовував у природи бур'янистий переліг, обертаючи його на родючі лани. День-при-дні міцнів радгосп, уростав у ґрунт, буйно зеленів веснами... А коли одного разу вітер доніс у Бабаївку терпке гудіння двох тракторів, — хуторяни остаточно зрозуміли, що цибатий агроном переміг.

... Колянківський заклав на землі радгоспу насіннєве господарство. Рівним стінами стояли понад шляхом зелені хачі кукурудзи з великими, у руку завтовшки, колосками, шелестіла довгими вусами добірна, колосок у колосок, банатка, ситий чотириохрядний ячмінь. Дивували люди з безглузкого, здавалося, порпання над мало не кожним колоском. Агроном пильно стежив за сортуванням і одбором колосків, не відходив від молотників, віяльщиків і трієра. А коли, згодом, потягнеться, бува, до залізниці валка хурщиків із новенькими, ретельно зашитими чувалами на бричках — не одні селянські груди зідхнуть при зустрічі. Спиниться подорожній, упустить очі в землю і застигне в задумі. Потім ще раз зідхне глибоко й протяжно... І не сама тільки заздрість у тому зідханні...

Підійшовши Колянківський до кооператора з району, не вітаючись запитав:

— Ну, що, вже підписали контракта?

— Ще. Радяться ось, бачте, та... Народ же в нас!...—І враз обернувшись до сходу голосно сказав:—Граждани! Ось Іван Густавович питають, як же ви з контрактом? Згодні, так кажіть, бо вже нерано.

Бабаївська земгромада мала скласти умову на засів просапного клина сортовою кукурудзою. Вперше таке виникало тут на хуторі.

Колянківський попрохав собі слова. Почав він заходити здалеку, мов зовсім забуваючи про контракта:

— Там до мене ваші люди вдаряються нащот пшениці на осінь... Що ж, я радий допомогти, звичайно... Пшениці я дам. І грошей не братиму, зерном по врожаї віддасте. Грошей під зерно, кому треба—дам... Культиватори, чи який там реманент потрібний буде...

— А як же з кукурудзою? Нашо це договір з кредитним підписувати?—перебив його голос із гурту.—Що воно, і з пшеницею отаке буде?

— Можна ж і так, без контракту, по-хорошому,—додав другий.

— А контракт—по-паганому?—спробував засміятися агроном.

— Та що бомажка ото чортова! Все вона нашого брата, мужика, в оману вводить. А кукурудзу ми сіятимемо, чому нам від своєї вигоди тікати.

— Ми складаємо умову не просто собі на кукурудзу, а на селекційний засів,—стояв на своєму агроном,—і не можу ж я без гарантій. Один з усього хутора не той сорт посіє й пропала вся справа! Знов таки, за пшеницю на осінь: пшениці я теж кому зря не дам. Дам тільки громаді в цілому, або не дам зовсім. Ну, та про пшеницю ще встигнемо поговорити. Зараз давайте про ближче: я сьогодні об'їхав ваше поле, де ви думаєте сіяти кукурудзу. Умови для мене дуже підходящі: клин на одшибі, просапних чужих близько немає... Отож думайте, та давайте кінчати.

Сход враз загув, загомонів, не слухаючи далі агронома:

— Це таке—балачки одні, що ціна на сортове вища буде!

— Він за своє, верно, удовоє візьме, а наше однаково ніпо-чому буде!

— Якщо тієї дасть, що в нього торік була, то нічого. Перва кукурудза!

— А чому саме цей сорт сіяти? Посій його, а він не виродить!

— Борщівчанам, казали, було отаке з суданкою: не зійшла притьмом уся!..

— Я своєї посію, так знаю що виродить!..

— Ти своєї сіятимеш, а в мене ніякого чорта—ні бубки немає!..

— Хай гроші уперед дають, як обіцяють, а там побачимо!..

Під цей гомін чи не вдвадцять пішли по руках початки кукурудзи різних сортів: товсті, показні, білі колоски „Стерлінгу“, жовтозуба

„Мінезота № 13“, ніжно-білий. „Король Пилип“, рівні й довгі — „Тріумфу“ і знов білозубі, пукаті — „Мінезоти № 23“. За цю останню йшла суперечка. Пишний „Стерлінг“ враз іздав свої позиції: пізно бо дуже виспіває, не встигають восени сіяти на кукурудзищі озиме. Колянківський не дуже й обстоював цей сорт: для цього кутка задонецького степу, він знав, цілком придатна біла „Мінезота“. „Мінезоту“ він і хотів запровадити по околицьних хуторах.

Коли сход досхочу нагомонівся — виявилось, що великих перешкод підписати контракта на „Мінезоту“ так таки й нема. Сорт підхожий, розплата за зерно — теж, та й грошей саме оце під сівбу дозарізу треба. Мало тільки йнялося віри в гарантовану надбавку.

Голова зборів ізліз на дубка біля столу, а секретар — учителька піднесла угору лямпу.

— Граждани! — закричав голова, — діло сурийозне. Давайте кінчати. Підписуємо чи не підписуємо контракту?

Сход мовчав.

— Голосую, громадяни. Хто за те, щоб підписати... як його?..

— Селекційний масив „Мінезоти“ — підказала вчителька.

— ... масив „Мінезоти“, — докінчив голова, — підводьте руки! З трави, з дубків підвелися руки, спочатку декілька, а далі більше.

— Сорок п'ять! — полічив голова. — Пішло, видно, десь двоє. Виходить — усі пристаємо. Було з-за чого сперечатися!.. Тепер ось Іван Густавович скажуть коли за зерном їхати і все.

Колянківського обступили тісним колом. Уперше за кілька років існування радгоспу сусіди зійшлися погомоніти про спільне діло: ряснолиций натовп хуторян і сивоголовий, мовчазний агроном. Колянківський умовився, що з неділі можна приїздити по „Мінезоту“, пообіцяв дати сіялок з радгоспу на прокат і попростував до Черкеса. Красун-жеребець стиха заїржав назустріч агрономові.

— Глядіть же, з грішми не затримуйте! — вже сидючи в сідлі закричав Колянківський кооператорові з кредитного. — Умову підпишіть хоч і сьогодні, а на гроші вам буде авізовка з Сільгосбанку. Мое діло постачити зерно, а розрахунки робитиме кредитне, ви ж знаєте.

Черкес розсунув темряву дужими грудьми й зник. Якийсь час чути було, як валувала на хуторі собачня, розбуркана чітким тупотом жеребця.

— М'яко стеле, — мовив бородатий дядько з милицею.

— Строгий чоловік! — додав другий. Той самий, що піймався був біля радгоспівських полукіпків.

— Чим ото моліти казнащо, краще б слухалися його більше! — озвався молодий із себе господар.

— Сука з нього добра! — не вгавав дядько з милицею.

— Сука не сука, а його власть для діла поставила! Що він вам поганого зробив, що ви його сукою звиваєте?

— А що гарного?

— Поганого нічого, а гарного — побачимо!

Сход, гомонячи, розходився, ховаючи десь кожне в глибині серця непевність, що все обійдеться на краще.

II

Колянківський виїхав за хутір і поїхав навпростець до радгоспу. Після бурхливої сходки він пірнув у нічну тишу травневого степу й ця тиша заспокоювала, лагідно вколисувала натомлене за день тіло. Черкес вихопився на шпиль. Звідціль удень видно околишні хутори, радгосп по той бік шляху, а, часом, ген за Борщівським лісом — димок паровозу на залізниці. Колянківський придержав жеребця й поїхав ходою. Так краще думалося. А думок було багато і всі вони крутилися навколо хутора, радгоспу, „Мінезоти“ й сьогоднішнього сходу. Думки ті бігли назустріч разом із подувом вітру, мішалися, розбігалися врозтіч, і тоді чути було — від галасу сходу боліла голова.

„... Посадили нового пана, Колянківського, в якономії, а щоб мужикам тую землю віддати, дак неможна! На півтора ста десятинах, відомо, і в дурня вродить — слава богу: є де обернутися!..“ — почув раз агроном у себе за спиною мульті слова. Почув і вже не забув ніколи. Вони, ці слова, кинули світло на чорну стіну, що стояла поміж радгоспом і хуторянами, заважала жити ладом, по-сусідському. Хуторян, видимо, дратувала та легкість, з якою він, невідомий прибулець, поборов буйну силу вкрай забитої землі, осягнув невиданих хуторянами врожаїв.

Цибатий агроном добре розумів ціну тим словам. Тільки бо сам він, агроном Колянківський, знав, скільки сили, здоров'я й знання йому довелося укласти, щоб обернути бур'янистий переліг на оті прекрасні лани чистосортної пшениці, ячменю й кукурудзи, що були того й будуть цього літа.

Самотній, на схилі літ, він любив радгосп запальною юнацькою любов'ю. Любив і тоді, коли, напівголодний сам, із голодними робочими заходжувався був його будувати, любив і тепер, коли готував ізміцнілий радгосп до наступу на селянські ниви... Так, так, саме він, радгосп, помирить його з хуторянами! Забудуться дрібні чвари й незгоди, а зостанеться вічна згадка про радгосп, про його допомогу. Аджеж до сьогодні вони бачили тільки, що радгосп зайняв ту землю, що вони її раніш орендували. Радгосп робив сам на себе, зализував старі рани і йому ніколи було допомагати сусідам. А зараз...

Агроном замріявся. Він уявляв собі, як за кілька років хуторянські ниви не можна буде відріжнити від радгоспівських, як він поступово примусить хуторян сіяти селекційне зерно, як, замість півтора ста десятин, уся ця околиця зеленітиме засівами „банатки“, білоколоски, чотирьохрядного ячменю, білозубої м'якої „Мінезоти“...

— Бач, „Мінезота“, — прокинувся він від своїх мрій. — Це ж доведеться допомагати реманентом... Сказати треба з вечора, щоб лагодили!

Він торкнув повід. Черкес перемахнув через шлях і стрілою подався до радгоспу, твердо вбиваючи в вогуку дорогу свою неви-гуляну силу.

III

На-світ тільки благословлялося, коли Колянківський зайшов до свого поміщика. Той не подивувався з такої ранньої візити: бувало, часом, опівночі розбудить його сухий голос завідувачів — щось із вечора забуде сказати такого, що зранку треба робити.

— Я їду до району-і, можливо, затримаються там днів зо три. На вас лишається велика відповідальність: дати лад бабаївському масивові. Найкраще буде, коли ви самі поїдете в понеділок на хутір. „Мінезоту“ обов'язково треба протруїти — це моя категорична вимога. Із цим ділом може вийти незгода. Словом, паняйте, тут тим часом догляне голова робіткому, я вже з ним умовився... А зараз ходімо зі мною.

Він провів поміщика в крайню, напівтемну й задушливу кімнату своєї квартири.

— Ось, маєте, — підвів він його до столу, засланого мокрою повстиною. — Дев'яносто дев'ять відсотків!

— Боїтесь засипатися? — не втримався від посмішки поміщик.

— Боюсь, — признався старий агроном. — Ви ж розумієте, що від цієї, дрібної на перший погляд, справи залежить багато. От на осінь я гадаю наділити їм пшениці. І їм, і ще деяким хуторам. Нам тісно на півтораста десятинах! У парткомі казали, що на наш радгосп гадають покласти величезне завдання: постачити чистосортним зерном трохи не півокруги. Виходить — самого радгоспу замало, треба щоб і навколишні села продукували селекційний матеріал.

Голос агрономів загубив сухість і задзвенів надійно, по-молодому. Він пригадав учорашні свої думки й задоволено відчув, що то не були тільки химерні мрії, навіяні степовим травневим вечором, що от зараз, стоячи біля столу з пророщеною „Мінезотою“, він так само твердо певний, що йому пощастить здійснити свої наміри.

— Дев'яносто дев'ять відсотків! — повторив він, і зняв зі столу верхню повстину. Біле, набухле зерно попускало ключечки й пашило п'яним пахом збудженого життя. Він набрав у жменю „Мінезоти“ й пішов із поміщиком до контори.

В конторі на нього вже чекав хutorський уповноважений — Лука Савич. Він сидів у кутку й пробував на зуб колосок „Мінезоти“.

— Перва кукурудза! — усміхнувся він назустріч агрономові. — Що й казати, перва!..

Лука Савич трохи пом'явся, коли Колянківський сказав йому про формалін:

— Протруювать, виходить?.. А як не зійде, що тоді?

— Зійде,—запевнив агроном.— Ми свою щороку протруємо й нічого. Та ось, маєте — навмисне протруєну пророщував, це те, що я вам даватиму.

Жовті ключечки на „Мінезоті“ остаточно переконали Луку Савича. Він, навіть, признався, що для нього це не новина, що він сам уже два роки протрує своє зерно, а тільки...

— Мир, що ж ви хотіли!.. Одне ляпнуло „не нада!“, а мир і собі. Тяжко з нашим миром нащот культури, ох тяжко! — І Лука Савич невесело зідхнув.

Далі він розповів, що сіяти вирішили з неділі, що треба, коли ще протруювати, так удосвіта, а то й з вечора, привезти „Мінезоту“ на хутір, і що треба ще три сіялки в допомогу тим, що є на хуторі, бо сіятимуть разом, а на хуторські вже пописалася черга.

— Ну, а скажіть все ж таки: як люди — охоче пристають? — мов між іншим кинув агроном. — Мені не було часу докладніше розповісти, розтолкувати...

— Та вже охоче чи неохоче, а раз узялися — треба робить! Ріжно, звичайно, й люди гомонять. Є такі, що дуже охочі — біднота найбільше, а є такі, що його сам чорт у стулі влучить — що в нього на думці. Дехто бомажки боїться. Воно, знаєте, бомажку треба в такому ділі, ну тільки часто ота бомажка б'є нашого брата. Конешно, що темнота наша!.. — несподівано закрутив він кінець своєї думки.

Всі троє вийшли на подвір'я. Просторе подвір'я кипіло повним життям. Біля сараю двоє робочих лагодили трактора їхати орати на пар, двоє інших ловили Черкеса, що перед тим вирвався був із загороди. Черкес помітив Колянківського й вередливо обігнувши робочих підбіг до свого приятеля, вітаючи його дзвінким, прозорим іржавням.

Густа мішанина перегною, молоді зелені топілі і широкіх подихів ріллі за радгоспом розливалася в повітрі.

Збіралося на дощ.

IV

Хутір прокинувся рано. І хоч як не поспішав Сущенко з двома гарбами „Мінезоти“ — Лука Савич зустрів його біля шкільних воріт.

— Я вас уже заждався! — закричав він Сущенкові. — Це вам не якономія, у нас восьмробочий день з вечора, считай, починається. — І він весело засміявся до заспаних робочих.

Доки скидали чували з „Мінезотою“, лагодили рядна й розбавляли формалін у діжках, Лука Савич погнав шкільного сторожа гукати людей.

Загуркотіла ще одна бричка — приїхали з кредитного голова й той, що був на сході. Зі школи винесли стіл, вийшла заспана, закутана у пальто вчителька.

Люди підходили з лантухами, обступали колом Суценка й робочих, стиха гомонячи поміж собою.

Робочі моторно поралися коло звичного діла: настилали на рядна шар „Мінезоти“, поливали розчином формаліну, одгортали в кучу протруєне й настилали свіжої.

З першої кучі, вже протруєної, можна було й роздавати зерно.
— Ну, хто перший — підходь! — гукав Лука Савич, лагодячися відмічати у спискові. Люди, як і тоді, на сході, зам'ялися й пристояли. Наперед не вийшов ніхто.

— Важ, виходить, мені першому! — кинув лантуха уповноважений і підійшов до столу.

— Жмир, Лука. Вісім сажень! — по-салдацькому, голосно, мов фельдфебелів на словесності, одрапортував він. Далі поставив хреста проти свого прізвища у спискові, підсмикнув рукава, підписав зобов'язання й діловито полічив гроші.

— Єсть на пів-пляшки! — пожартував хтось із гурту. І ці слова враз розвіяли зморшки на обличчях людям: люди посунули до столу. Були тут і господарі, і парубки й дівчата, у поміч старим, і крутилося поміж ногами — вже не знати звідки й узялися — кілька школярів, що їм до всього треба свого писка сунути, довідатися, розпитати.

Навколо столу розлягався гомін:

— Одмічай!

— Кому важати?

— Дванадцять сажень!

— Граждани, не товпійтеся... Граждани!

— Кучеренкова, Палажка. Три сажні.

— Чий це лантух? Лантух чий?

— Хай хтось розпишеться... Неписьменна!..

— На чотирі сажні важ!

— Як на чотирі? У спискові ж десять стоїть?

— Балакай там, у спискові!.. Передумав сіяти. Посію трохи кукурудзи, а то щось інше вкину.

— Хитруєте, Лавроновичу?!

— Не хитрую, а не хочу. І ти мені не вкажчик!

— Авжеж!

— Мені з батьком на одну розписку важ. Казав старий, що не прийде.

— Не виходить діло на одну розписку. Кожне за себе розписується!

— Та чому там не виходить? Важ, кажу! На тридцять сім сажень. Моїх десять, а то — батькові!

Робочі скидали на гарби порожні чували, рядна й свитки. Біля столу де-далі меншало людей: розходилися з лантухами на плечах, везли возиками, чи йшли запрягати, щоб приїхати та забрати,

в кого багато. Лишилися тільки ті, що пописалися на радгоспівські сіялки.

Сущенко хвилювався: він хотів сам побути при сівбі. Нарешті він не витримав і відправив одну гарбу до радгоспу:

— Гукайте, нехай ідуть! Дивись, он уже сонце на сніданні скоро стане!

— Восьмиробочий день! — підсміювався Лука Савич. — Відома річ: поспіяти ще треба, умитися печатним милом...

Та Лука Савич даремно кепкував. На зборах осередку, а згодом і всього колективу радгоспу, бабаївський масив стояв першим питанням. „Не підкачать — вирішив колектив, а як що, то одробити й надурочно, в порядку шефства над Бабаївкою. Двоє тільки й не погодилося з цією постановою і радгоспівські комсомольці похрипли, спечаючись із тими двома.

Цього всього не знав уповноважений, і дуже здивувався, коли до школи прибіг робочий з радгоспу:

— Сіялки вже давно на полі, — казав він розгніваному Сущенкові. — Ми сюди не заїздили, а рушили навпростець.

Лука Савич спантеличено бубонів:

— Молодця хлопці! Раненько! А я свого сукиного сина ледве добуdivся: таскається до ранку на вулиці, а тоді...

Його не слухали. Слідом за Сущенком гурт пішов від школи. Хто просто на поле, хто додому, запрягати, лагодити справу. Не відставала ні на крок лише дівора. В школі вона вже писала працю про контракцію засівів і на сьогодні мала від учительки відпустку — пособляти сіяти „Мінезоту“.

V

Після грозових, дощових днів стало на годині.

За шоденною колотнечою вже й забулося трохи про контракта. Люди правувалися з городами, сапали кукурудзу, соняхи... Буйно пішло з землі посіяне, а за ним і несіяне — бур'ян... Пройдуть до краю ниву сапачками, та й знову хоч ще раз заходь: забиває рядки невгомний.

Вгріте за довгий червневий день повітря, не відходило за ніч, коротку, мов сон косарський. Затишли вечорами співи: де-не-де, хіба під неділю, озветься на селі гармошка та „ростить, ростить, огірочки“ затягне найнеугавніша.

... „не бачила ж миленького чотирі деньочки“...

А так, у будень, прийде з поля, кине сапачку на призьбу, бухнеться не вечеряючи, і спить важким сном, аж доки не зійде світ-зоря... А світ-зоря — невсипуща мачуха — будить невідболіле за ніч тіло, жене з-під рядна на ранкові роси, ріже передчасним світлом невиспані очі:

„А гей, уставаймо, до праці берімось! Нині день — рік годує!..

Одного такого ранку Колянківський повертався з району. Останній час його часто кликали на наради при райЗУ. Збиралися з сільрад, осередків, кредитових товариств, колективів, парткому... Призначали збори на ранок, з'їжджалися опівдні, й сиділи до пізнього вечора... Довго й нудно сперечалися, щось вирішували, з чимсь не погоджувалися...

І в той же час, за нудною і, здавалося, часом непотрібною, балаканиною, почувалося одне: займається заграва нового повстання—проти одвічних злиднів, проти обніжка, осоту, ховрашків, проти толоки, невилазного одробітку, проти корівок у плузі!.. І марно засідає бородатий пленум у районі—час бо наспів, час бо не жде, косі зуби залізних коней вже пошматували на батьківських шляхах віками второвані колії!..

... Десь глибоко, під землею мов, боряться, змагаються дві великі, як сама земля, сили. Вириваються назверх, зарівнюють семилемішними пазурами межі й обніжки, а часом спалахують справжніми таки пожежами: то горять по селах хати сільського активу... Моторошними свічками тягнуться вони до неба останньою глитайською офірою старому струхнявілому богові... Спалахують і гаснуть, чорною пересторогою встаючи назустріч новому дневі. А новий день заливає згарище нестерпучим світлом і при світлі тому видко: косі зуби залізних коней ген перетяли колії на віками второваних шляхах!..

На останній нараді Колянківський доповідав про радгосп. За нарядами „Насінництва“ радгосп мав постачати сортовим зерном округу. І тепер кожне в районі цікавилася радгоспом, як ніколи до того. Всім ясно було, що сам радгосп може постачити зерном дві три громади, а тому всі зацікавилися бабавським масивом і планами Колянківського на осінь, на посів сортової пшениці.

Після наради його покликав до себе секретар райпарткому. До самого ранку він катував сонного агронома, допитуючись про тисячі різних дрібниць, що їх нарада могла й не знати—йому ж, секретареві, знати конче треба.

Я до вас ось над'їду,—широ стиснув він старому агрономові руку на прощання.—Покажете мені свої засіви, а найдужче—Бабавку. Ви не гнівайтесь, що я вам спати до ранку не дав, я сам забув уже коли й спав!

... Сон одлетів разом із ранішнім туманцем по западинах. Лисившись на самоті, Колянківський віддався своїм думкам. Він розумів, о, він прекрасно розумів, як далеко ще до того, щоб паперові лани протоколів райагронарад завітнали, зазеленіли, зашуміли важким колосом!.. Його приємно зворушила та настирливість, з якою наповівся на нього секретар райпарткому. А скільки йому марно доводилося оббивати пороги в тому ж, часом, райЗУ, вислухувати бай-дужі, чи то й образливі відповіді на свої домагання!..

— Та й наш брат часом не краший буває,— пригадав він, як учора на нараді не міг підійти близько до райагронома — за півгонів відгонило важким горілчаним перегаром...

За думками про збори Колянківський не помітив навіть, що Черкес давно вже забрів у чиєсь пшениці і смашно снідав молодією зеленню.

— Балуї! — злегка вдарив він жеребця. Той ображено відскочив убік.

Колянківський вирішив заїхати на бабаївський масив. Він звернув з дороги й виїхав зворотами в об'їзд хутора, щоб од масиву вже вертати на шлях.

... В день, призначений для засіву „Мінезоти“, сіяли, як відомо було Колянківському, не всі хуторяни. Дехто досівав другого чи то й третього дня, вже за доглядом самого уповноваженого.

— Не встиг сам доглянути,— з досадою подумав агроном. — Не вийшло б ще якоїсь притичини.

І враз посадив Черкеса на задні ноги:

— Що таке?! Під сапачку саджено?.. Є ж у контракті пункт про сіялку... Сходи якісь нерівні... Хіба, може, граки витягали?.. Так ні ж, ось тут поруч рівно зійшла й...

Агроном прив'язав Черкеса до межового стовпа й пройшов ниву аж до краю. Він нагинався, виривав кілька кущиків кукурудзи, уважно роздивлявся, й обличчя йому дедалі хмурнішало. Повернувшись на межу, він одв'язав Черкеса й повів його за повід, придивляючись до кожного рядка.

Потруєна, ретельно одсортована, „Мінезота“ зішла на прочуд гарно. І тільки ця вузенька смужечка — мов чорну косу хто поклав на межі — страшною загрозою звисла над цілим масивом. Агрономові не вкладалася в голову думка про те, що ці мізерні три сажні якоїсь іншої кукурудзи в пень псують великий лан сортового засіву...

Ясно було, що контракт провалився... Восени він, Колянківський, не зможе кваліфікувати кукурудзу, як сортовий посівматеріал. За аванси хуторяни так чи інак, а мусять розраховуватися зерном. Але прийматиметься те зерно по звичайній ціні, як рядове, а не селекційне. Не здати ж кукурудзи вони не можуть, бо вже дістали аванси й підписали зобов'язання...

„... Часто ота бомажка б'є нашого брата...“ — пригадалися агрономові слова уповноваженого.

— Самі себе б'ють байбаки нещасні! — зісно вилаявся Колянківський. І зупинився удруге: досвідчене око набачило знов те, чого він найдуше боявся:

— Так і є... Знов нерівні сходи... Знов не вона!.. Скільки ж цього? Еге-ге, тут до десятини діла!.. — В цю мить йому в уяві став секретар райпарткому:

„Приїде полюбується на масів... Ех народ!..“

Агроном підвів голову. До нього простував господар ниви. Сиве волосся господареве насунулося йому на чоло й з — під волосся

видно було — поблискували уперті й непорушні, мов на шруби взяті, очі.

— Драстуйте!

— Драстуйте! Що це ви тут оглядаєте?

— Нічого так собі, — ухилився від розмови агроном. — Що це у вас із кукурудзою, що так нерівно зійшла?

— Чого там... Кукурудза — хвалити бога!

— Сортову сіяли? — в упор, строго запитав Колянківський.

— Ні! — витримав погляд дід. — Брав, казав, мені вашої син, так я не сховав. Якщо її брати, та там же, не сіяну ще, вже й продавати — бог з ним! Уродить господь — продамо, нігде не дінемо, а не вродить — так перебудемо. Зате ні перед ким у одвіті не стояти... Бог з ним!

Колянківський удруге глянув дідові у вічі. У вилиних, мов дешевий ситець, очах, не було ані каяття ані страху. Дідовими очима дивилася на агронома одвічна правда хлібороба: він „своє“ на „своєму“, посіяв, і сам собі тільки пан, і ніякий там агроном тут йому, дідові свого ладу не встановить...

Колянківський зрозумів, що з дідом годі сперечатися. Ні слова більше не промовивши, він зіскочив на Черкеса, злісно оперезав його нагаєм і, не заїжджаючи на хутір, чорною хмарою подався до радгоспу.

VI

Хуторський коваль, власник шістьох дітей і розбитої паралічем жінки, сьогодні п'яний, як дим. Випиває коваль у будень, п'є в неділю і напивається по самі зав'язки у великі свята. А це ж Тройця, не таке собі свято, тут не випити — бог забуде.

Біжить йому з-під ніг п'яна вулиця, хитає зеленими головами клечіння, кумедно, догори ногами, метляються в очах настирливі собаки. Він геть попід дідовим Вороновим подвір'ям обминає свою хату, відпочиває біля високого дідового паркану й простує далі, до гурту людей, що зібралися на Жмиревих дубках. Співає коваль журної, виливає в пісні давню, нікому не виплакану, образу...

Біля Жмиревого двору — гомін. Коваль підходить, сідає скраю на дубка й, удаючи тверезого, слухає розмову. А гурт усе про одне: про кредитне, пшеницю, діда Ворона, контракта й „Мінезоту“:

— Не я казав, що то таке — балачки одні — про ціну удвоє!..

— Смерть причину знайде, відомо!

— Як же це воно буде — пари готуємо, а пшениці нам грецьматиме?

— Так, відомо, що не дадуть, раз у нас обчество таке — півста дворів ладу собі не знайдуть!

— Іншим даватимуть, а ми, можна сказати, сусіди!..

— Свої, з двору коні звели!..

... — Ну, харашо, — не стерпів коваль і приступив до уповноваженого, — Як же воно, все таки, вийшло, що двоє не тієї посіяли? Ти ж

глядів, ти ж—уповноважений... Нехай уже я—последній хазяїн, але мені громада сказала „сій“ і я сію... я сію...

— Та чи воно мені найнужніше, господи, твоя воля!— одбивався Лука Савич.— Не маненькі ж, здається, повинні самі розуміти... Хоч і дід Ворон—перший, можна сказати, господар на весь хутір, а гляди ж ти... Не полізеш же ти до нього в сіялку заглядати...

Те, про що допитувався коваль, було вже добре відомо всім хutorьянам. Удова Кучеренкова не посяяла „Мінезоти“ випадково: у неї саме третього дня сівби захворіла корова й вона повела її до райлікарні, а дівчатам сказала укинути кукурудзу хоч під сапачку. Ну, а ті переплутали, та й укинули не тієї—забула вдова, поспішаючись, сказати про „Мінезоту“. А вже довідавшись—облишила пересівти. „Нивка в мене скраю, така думка—обійдеться. Та й діла там усього—три сажні“...—казала вона розгніваному Жмиреві, коли той на неї був напосівся.

Дід же Ворон і балакати не хотів. „Ваше діло—свого глядіти!—одрубав він уповноваженому,—а я знаю, що роблю“.

І уповноважений, і хutorьяни попервах розвели були руками: „не хоче, мовляв, чоловік—його діло. Він свій ниві хазяїн“.

Удова згодилася на пропозицію уповноваженого—скосити кукурудзу на сіно, якщо їй сплатять збитки. Сплачувати ж двадцять сім глитаєвих сажень не дозволили в кредитному, та й не пристав би однаково Ворон на сплату. І де—далі, то все менше ставало у діда прихильників, все гостріше на сходах виривалися ворожі вигуки, все настирливіше напосідали люди на Жмиря.

— Як таки так „не хотів?“—не вгавав коваль, приступаючи удруге до уповноваженого.—Все обчество ухвалює, всі коряться, роблять, клопочуться, а захотілось якомусь шкарбунові піти насупроти—і пішла за водою ік чортовій матері уся хатка! Де це видано, щоб один чоловік усій громаді шкодив, а на нього й управи не було?!

І враз замовк коваль на півслові. Кризь гурт продирався до уповноваженого старий Ворон. Ціпок йому в руках трусився, картуз насунувся на очі й дід високо закидав голову, щоб краще бачити:

— Ти тут сидиш, теревені правиш, а в полі розбій іде! Складай протокола чи що там... Восени податок—плати, а шкоди ніхто не бачить!.. Ти ж уповноважений, ти повинен глядіти...

— Що таке?—обітер дідову слину на жилетці Жмир.—Кажіть толком.

— Кукурудзу...—хрипів Ворон,—кукурудзу якась падлюка, правцем би він став... проїхала!.. хрест навхрест плугом... Учора з вечора, видно... Куди ти дивишся. Я в суд подаватиму...

Тиша на мить залягла в гуртові. Як не як, а людини вчинили видиму шкоду, за це не милують, треба шукати винуватця.

Тишу цю, мов молотом, розколов коваль:

— Проорали, кажеш,— мало не за петельки брав він Ворона.— А що ти нам усім наші ниви проорав своєю примхою— те байдуже? А що ти нам усю справу перекапустив— то не збиток. Уперся, павук чортів, думаєш, як у тебе засіки від хліба тріщать, так ти й правий! Тепер перші ззаду, братіку, он що! Молодець той, хто проорав. В пень поорати треба... Молодець, кажу... Я сам проорав, ну да ж я!..

П'яного насилу відтягли від Ворона.

Смирний і плохий був коваль тверезим. Худоби в нього не було зроду віку, робив йому своїми волами старий Ворон. І йому, і ще декому, мало не третину хутора держав дід у своїх цупких, жилавих руках. Одробляв йому коваль горбом, кував і лагодив йому брички, реманент, не вилазив з одробітків, усе боргував дідові. І тепер дід аж поточився— він, коваль, іде на нього війною, він, нещасний п'яничка, злидень...

Жмир не знав, що йому чинити. Його половинчаста душа хиталася від діда до „Мінезоти“, від закону до співчуття собі, громаді...

— Щось ізробимо, діду, вияснимо,— неохоче мовив він.— А тільки ото Палажка скосила— скосили б і ви од гірха...

— Ви ж розписку давали, підписувалися!— вороже загув гурт.

— Так чого ж тепер рачкуєте. Самі винні...

— Нічого я не підписував, господь із ним милосердний!

— Я на батька брав „Мінезоту“,— озвався молодий Ворон.

— Ти на мене казна чого напишеш, а я одвічай. Ти одділений, ти свого й гляди.

Діда, виявилось, не так то легко було й сколупнути. Перед кредитним дід чистим виходив— розписки його немає, грошей на нього не записано. І на установчому сході, коли голосували контракта— не був дід, пішов саме під кінець.

— Ну от і довередувалися— мовив молодий Ворон і поглянув у бік коваля. „Що він меле, цей п'яничка? „Я, каже, проорав"... Чим? Якими злиднями, як у нього й плуга немає. Жіничним костуrom?“ Коваль дивився на нього і усміхався чудною, знаючою посмішкою.

— Справді, діду, скосить, доки не почала цвісти,— лагідно пораяв удруге Жмир.

Дід сердито шарпонував картуза, круто повернувся й пішов геть од гурту. І вже одійшовши, учув ковалеві глузливі слова: „Не ти скосиш— ми тобі скосимо!“ Ці слова, мов стрілою пройняли. „Тверезий подумав— п'яний виказав“— замуляла трівожна думка. Доведеться таки, мабуть, скоритися...

Але вдома, пересапнувши, дід уперся знову. Думка про те, що доведеться скосити двадцять сім сажень кукурудзи— витверезила його;

— Хай собі хоч перервуться— пальцем не ворухну!— вирішив він.

Буває — у ярмарку — піймають злодія з краденими кіньми. Ото-чать тісним колом і ведуть не знати куди (до річки, часом). Злодій з переляканим, а іноді нахабним і сміливим, обличчям кричить, пручається, а очі вже йому неживі, мов хтось поставив замість очей дві моторошних крапки.

Гурт і собі — без очей. Лише чорні ями ротів кривляться у вигуках-словах і море рук зі зведеними угору ціпками, люшнями... Злодій не бачить рук, не бачить людей. Він прислухається. Він ловить у морі людського реву одне, найстрашніше слово... Аж ось воно виривається назверх, камінем падає в гурт:

— Бий! — лунає воно і слідом за цим словом падає в тісне коло перший ціпок.

— Би-и-и!.. — підхоплює натовп давно жадане гасло і ковтає вже мертву від страху жертву... Другого, третього — ніколи не буває. Є перший і зразу ж... надцятий... сотий — все розбурхане людське море, мов кризь прорвану греблю...

Кінчивши дід Ворон пасинкувати кукурудзу, відпустив сімейство додому, але сам з ниви не пішов. Відколи йому проорано ниву плугом, він зранку до вечора глядить кукурудзу. Люди з сапачками проходять межником: жодне не привітається, не озветься словом, тільки хмуρο подивиться в Воронів бік і, мов ненароком, зачепить ногою кущик на межі. Дід іде від цих поглядів геть, на середину лану: там лощина й діда мало мало видко. Сивий Ворон сідає на грудку, схиляється на костура й застигає в задумі, мов дріма. Думки йому снуються невеселі й якісь непевні. То йому стане в очах коваль і тоді кров дідові в жилах закипає від люті. То враз коваль захитається, задвоїться, потроїться — і вже то не коваль, а всі хуторяни стали колом, гудуть, беруть, як тоді коваль на сході, за петельки, гнівно блищать очима. Дід ладен уже піти додому, взяти косу й викосити на геть цей безщасний лан.

Але натовп враз ізникає, а лишається самий коваль, і дід заспокоюється. Знову сивим вороном застигає на грудці, важко обіпершись на костура.

„Він ще побореться і з ковалем і з громадою! Не їм, учорашнім наймитам, шарпачні, учити його господарювати. Хвалити бога — сорок років господарює він, одділив сина, двох ще у сімействі держить — ні перед ким ніколи шапки не скидав!.. А люди перед ним скидали! Скидали, і ще скинуть не раз, хай тільки...”

— Сидиш?! — враз чує дід і обертається: зіпершись на сапачку стоїть, мов у землю вріс, коваль. Очі йому світяться рішучим і, дивно, не п'яним блиском.

... Відколи коваль полаявся з дідом на Жмиревих дубках — він не випив і півчарки. Та, на диво всім, знайшовши тоді рішучість

і сміливість — коваль не загубив їх і протверезившись. Він ходив хутором із високо зведеною головою, радився про щось із Жмирем, із такими ж, як і сам, бідняками, зник був на день, пішки змотався до району, і тепер стояв перед дідом...

— Сидиш? Добро своє стережеш? — підводить він голос, і дід стає на рівні ноги.

— Ти п'яний? — одступає від нього дід. — Іди собі, чоловіче добрий, кудюю йшов, господь з тобою!

— П'яний!.. У тебе іншого слова до мене немає, як „п'яний“? П'яним ти мене знаєш докоряти, а що я весь свій вік через тебе, через таких, як ти, павуків, п'ю — цього не знаєш! Що з злиднів та з горя, щоб дітей голодних не бачити п'ю — цього не знаєш!.. Ти крові нап'єшся, так тобі горілка й байдуже... Від гарного життя не зап'єш!..

Коваль перевів дух і ще дужче напосівся на Ворона:

— Я тобі не прощу ні за себе, ні за громаду. Громада мовчить, мовчить, а своє слово таки скаже! Он у кредитному на трактори пишуться — не до віку ж тобі за твої воли одробляти — а через тебе не дадуть машини — і це тобі прощати?! А тоді знову тобі шапку скидати... Не дідеш більше, хоч би я отут і голову поклав!..

— Забирайся геть! — люто звів костура дід. — Чого тобі треба від мене. Розбий. Удень розбий!

— Слиш ти, легше трохи! — шарпонує униз дідову руку коваль. Бо спав, мов ту цигарку, усе твоє кубло із тобою разом!..

На крик збігалися поліщики з сапачками. Геть аж від крайніх нив підходили — мов знали, що добром ця сварка не кінчиться.

— Ось вони всі, — обвів поліщиків рукою коваль, — усі вони мовчать, так ти думаєш вони не те тобі скажуть, що й я... усіх ти їх ошукав, обікрав своєю примхою...

— Стережеш! — загуло в гурті.

— Од миру не встережеш!

— Од миру не встережеш! — підхопив коваль і раптом розмахнувся й збив сапачкою ближчий кущ кукурудзи. — Отак її треба, у пень усю!.. отак!.. отак!..

Сірником у порох упали в гурт ковалеві слова. Він угадав його, гурту, одностайну думку і перший здійняв на плечі собі важкий тягар почину й відповідальности. Далі вже ніхто окремо не чинив, — робив усе мир — столика громада, що не розпадається на одиниці й поодинокі не відповідає!

Сапачки моторошно швидко застрибали людям у руках і дідова кукурудза, мов під кулеметом, лягала цілими рядками. Коваль рубав мовчки, злісно зціпивши зуби, дівчата — похлихо оглядаючись, парубки — спокійно, по-хазяйському — під самий корінь, а неугавна дітвора ціле бойовиско вчинила: рвала кукурудзу з корінням, кидалася нею, качалася по незполотих ще рядках...

Дід на хвилину остовпів. Далі, молодим, пружним звірем, кинувся на коваля:

— Не руш,— захарчав він,— уб'ю!..

Але й на цей раз костура хтось рвучко звів униз. Дід підвів голову і очі йому враз погасли: перед ним стояв його старший, що на одділі, син.

— Годі, тату, миру не пересилите,— казав молодий Ворон, цупко тримаючи рукою костура.

В очах йому дід не побачив ані жалю, ані співчуття батьковому лихові. Він враз розумів те, що раніш йому й на думку не спадало: що саме він, оцеї виродок, а ніхто інший, переїхав був йому ниву плугом, поклавши початок страшній руїні..

— Ідіть, тату, додому,— яко мога м'якше мовив син.— Я вам тут сам подокосю, а хоч хлопців пришлете. Вам тут уже нічого робити...

Враз ізгорбившись, важко припадаючи на костура, старий Ворон пішов геть.

Надвечір, уповноважений Жмир оглядав знівечену ниву. Побитим військом лежали пошарпані рядки зелені, вже прив'ялі од денної спеки.

— Стихійное бедствие,— шепотіли йому вуста, а десь глибоко у грудях хлюпалась несмілива радість. Дідовим лихом громада купила собі порятунок — тепер знову ці зелені килими навколо — „Мінезота № 23“, сортовий селекційний засів...

Знайоме прозоре іржання змусило Жмиря поглянути на шлях. Зі шляху звертав до масиву Колянківський, на своєму нерозлучному Черкесові. Лука Савич ізсунув був брови, але враз обличчя йому розпливлося в посмішці й він несподівано-весело закричав до агронома:

— Оце як бачите. Хоч під суд усі підемо, а хоч наша взяла!

... Не доїжджаючи до уповноваженого, агроном спинив Черкеса й оглянув сграшний розгром дідової десятини. „Можна ж було і без цього... Мітелки позрізали б — і край!..“

А втім, може саме так і треба: у пень... до шенту!.. — безладно заборсались йому думки. Він перевів очі на інші, на просторий лан „Мінезоти“, й геть далі, на неосяжні розгони зеленого степу. І коли вдруге глянув на Воронову ниву — вона йому здалася маненькою, мізерною цяточкою на цьому неосяжному просторі. Цяточкою, не вартою ні жалю, ні уваги!

Мик. Сайко

Де коряком в степах розлігсь вибало́к
там, де колись стояв козацький зимовик
і лінкуваті дні пишалися кресалом,—
ажурно загляда в вікно двадцятий вік.

О, заштамповані, ославлені тополі!
пройшла повз вас вандейська каламуть—
й на степовім прозорім видноколі
вперед—у даль—привабна путь.

Струною простяглась між вас антена
й туди—під стріху, до вікна,
щоб в серці захватом шаленим
цвіла далеких міст луна.

Покрутиш: Київ... Харків... Берлін...
Москва... Стамбул... тут Будапешт,—
немов усі кордони стерлись—
і світ без перепон, без меж.

Дарма, що за вікном вирує завірюха,
що за вибалком степ—пустеля нежива,—
летять ключем і б'ються в ухо
крицеві, захватні слова.

заста А потім музика. Концерти.
М'який мад'ярський баритон...
Немов навік кордони стерті,
і світ без меж, без перепон.

Та нагадає раптом Харків,
що є кордони, вороги,
що з Польщі чорний ворон карка
на Схід крізь бурю та сніги...

... О, заштамповані, ославлені тополі!
горить над вами мідь антен!..
На степові прозорі виднокола—
радіохвильми—день!

НА КРИЛАХ ДУМОК

(З переживань 1920 р.)

Цуцук Кустичаг

Кінь та корова мої зникли в чужій кукурудзі... Вже не блищать по скелях дула абрецьких рушниць. Вгомонились діти. Не чути жіночого плачу... Тільки одна моя стара ненька тягне своє голосіння:

— По нещасливим стежкам... з своїм самотнім...

— Що таке? Над чим упадаєш? Не з нами ж самими таке лихо? Хіба не чула, що зроблено з кудуарцями? Нам хоч життя не одібрали. А як оселимось в Полігоні й зовсім буде гаразд.

Мої докори вплинули... Мати витерла сльози кінцем чорної своєї хустки й припинила засмучена біля нашої порожньої гарби.

А я в нестямі впав ниць на землю й під гомін Терека намагавсь у собі самому вколосати тяжке нещастя. Годод, втома й кривава образа гнітючими ланцюгами сковали мою істоту... Річкові хвилі загомоніли до мене... У відповідь грізний вир думок підхопили мене, наче соломинку, й закружляли ген, ген... назад.

Побачив я село Християновське... Вигнанців, котрі з голоду вмірали в Ардоні... Грабіжників — абреків, що вартували в лісі Цифдумна... Вікові льодовики Бурсамдзелі... Свіжі могили біля шляхів до Алагирської ущилини... Горійську долину... Касарські темнозловісні скелі... І страдницький шлях через перевал Кутх...

Ось опинивсь я і в рідному своєму аулі Кусчита... Оце й місце, де він був... На верхівлі зелено-кучерявого схилу гори одмітивсь Кусчита передчасною лисиною... Червоні купи каміння й чорні голувешки, — де були оселі. Але й над попелом руїн гордо глядить наша башта... Хоч в неї одного рога зруйновано, а другий якось випнувся наперед... Тільки з її бойниць не чути воркування сизих голубів.

Від гнучкої, в червоних кетягах, грабини, що росла на нашій подвір'ї, залилася лише хворостина, а наша струнка, білошкіра береза повернулася в завугленого пенька... Не ведуть шепітної змови з південним вітром широколисті гилки нашої старезної чинари... Не стрибають по огорожах пустотливі козенята... не перегукуються півні...

Чорна хмара залягла над аулом... Зловісне вороняче каркання й нявкання безпритульних котів доноситься з глибоких байраків навколо. На наших повноколоських ланах бенкетують табуни ситих коней меншевицької гвардії.

А там за аулом, на взліссі, за обмілілим каменем... там переховується сиволосий дядя, — красномовний „тамада“ нашого аулу. Блідий, як мертв'як, він мене у заполі своєї старезної черкески пшеничні колоски, а за рухом щелепів неодривно слідкує його улюблений пес... Тихо звизгує, облизує губи й крутить хвостом.

Життя в темній лісі між золотою Бурсамдзелі й Гермцх з надією на Мікал-Габір та Ванельського Тутир старий обрав для себе, залишивши іншим волю вигнанців у прекрасних аулах північної Осетії.

Не боїться старий темними ночами чвалати серед руїн і численних бойових башт Кусчита. Хоч його слаба рука не годиться для бою, але й від бісів його захищає „дівчатами вихована шабля“...

Захищає старого від бісівських нападів ціле його життя, за котре не чує він гріхів... Бо хіба то гріх, що в юнацтві був украв він ялову корову з ципрану?.. Так то ж тільки на доказ молодецької відваги було зроблено...

Побував я і в Джаві — в кварталах фамілії Отарових... На руїнах будинків ящірки там танцювали... Надзвичайні звуки вжалили мої вуха й заворушили волоссям... Пильно оглядівсь, і дріж блискавкою труснув моїм тілом. Величезна змія лежала нерухомо. Зміїна чешуя кричею блищала під сонячним промінням... І жабини лапки дріготіли з її рота.

Поминув я Джаву... Від ярости очі мої кресали іскри. Нижче Гурфа весь шлях почорнів од буйволів: то наше майно й*скарби цілих поколінь з скрипом одвозилося геть...

От і Цхинвали. Пишні виноградники. Музика. Співи. Привабні пахощі шашликів... Остеронь, біля ящика для сміття, — голову — ноги мого круторогого вола обліпили мухи...

— О, нещасливий Цахоу, мій товстоший дужий волику, — краса моєї худоби!

Вже не заспіваю я більше ярого весняного дня за твоїм плугом... Не привезу вже я більше на тобі одноволім ярмом із-за гори пахучий стіг горного сіна...

А скільки разів напивавсь до безтям'я наш обжора й обпивала Мзор аракою, що була тобою зароблена? А скільки разів брали ми його з Цхинвал у гори, — дихати гірським повітрям і пити воду з мінеральних джерел...

А тепер ось він там, серед овочевих дерев, у алтанці обвитий квітами, жере шашлик з твоїх нірок і серця... Сидить він обабіч офіцерів у золотих наплічниках і... облудних меншевиків та розбещених повій...

Та ж він їхній „тамада“, їхній запівала, він, — серце товариства... Хай буде він проклятий... Проклятий.

— Голубчику, що з тобою? Ще застудишся тут... Ходім. Не забаром і сонце зайде... — почув я над собою журний голос старої неньки.

— Так... так... Таки пізно. Ослан. Гурко. Де ви? Підпихайте гарбу ззаду. Гей, швиденько. Не бійтеся, тут абреків уже немає. Швидше. Треба, щоб ми завидна дісталися до Полігону. Там кінець блуканню по аулах... Так... так... Матусю, а ти не кидай хомута й ремінців...

Заспішив я свою родину впрягаючись сам в голоблі...

Авторізований переклад з осетинської мови

В. Чередніченко

ПЕРСИК

О. Генрі

Медовий місяць був уповні. Кватира була застелена новими кольористими килимами, обвішана портъерами з шовковими китицями, а в їдальні, на виступі, що йшов над панелею, стояло шість пивних кухлів з олив'яними покрішками. Чари квартирі ще володіли молодими. Та воно й зрозуміло. Ніхто з них ніколи не бачив первоцвіту на березі річки, і якби вони побачили його під той час, то він здався б їм чимсь — ну ви ж розумієте чим може здатися звичайнісінький первоцвіт людям у їхньому становищі?

Молода лежала в гойдальці і весь світ був біля її ніг. Оповита рожевими мріями і шовком кімоно того ж самого кольору, вона думала про те, що кажуть у Гренландії, Тасманії і Белуджістані про її шлюб з Кідом Мак-Гаррі. Звичайно, їй було байдуже, що саме там кажуть. Від Лондону до Південного Хреста не було борця важкої ваги, що витримав би чотири години, чи то пак, чотири тури проти її чоловіка. І от уже цілих три тижні як він належав їй самій і її маленький пальчик повергав його швидше, ніж кулак супротивника, що зводить сорок два фунти одною рукою.

Кохання, коли кохають нас, здається нам сповненням самозречення і готовності до жертв, але нехай хто інший здумає так розуміти це почуття до себе, ми називаємо це зарозумілістю і надмірною пихою.

Молода схрестила свої шнуровані черевички й замислено подивилась на безпутних купідонів на стелі.

— Серденько, — сказала вона з видом Клеопатри, що прохає Антонія привезти їй до палацу Рим, загорнутий у найтонший папір. — Я б, неначе, охоче з'їла персика.

Кід Мак-Гаррі підвівся, надів пальто і капелюх. Він був виголений, серйозний, чулий і меткий.

— Гаразд, — заявив він так спокійно, ніби висловлюючи згоду підписати умову на змагання з чемпіоном Англії, — я зараз побіжу і принесу, добре?

— Ти ж не барися, — сказала молода. — А то я почуватиму себе дуже самотною без мого поганого хлопчиська. Тільки ж добудь гарного, стиглого. — Після довгих прощань, немов виражаючись у неминучу подорож до далеких країв, — Кід вийшов на вулицю.

Тут він не без підстави спинився в нерішучості. На дворі стояла рання весна і було дуже мало шансів найти на одній з цих ще холодних вулиць бажаний солодкий дар золотого літа.

Він спинився на розі біля фруктової крамнички італійця й кинув призириливий погляд на його виставку, де красувалися загорнуті в папір помаранчі, поліровані яблука і блідаві, прагнущі сонця, банани.

— Єсть да персики? — спитав Кід, намагаючись говорити мовою Данте, улюбленця всіх закоханих.

— Ах, до,— зідхнув крамар.— Ще одного місяця нема да персика Зарано. Майте да гарні помаранчі. Хотів да помаранча?

Не вшанувавши італійця відповіддю, Кід подався далі. Він зайшов до підприємства свого приятеля й прихильника, Юстуса О'Коллагена, що являло собою разом і нічну крамницю і кафе і кегельбан. О'Коллаген був як завжди на своєму господарському посту, пильнуючи щоб щось не „поплизло“ з крамниці.

— Мій старій щось ні сіло ні пало закортіло персика,— сказав йому Кід. Якщо в тебе є, Коле, давай мершій. А якщо маєш багато, давай усі.

— Уся моя крамниця до твоїх послуг,— сказав О'Коллаген,— але персиків у мене немає. Ще дуже рано. Гадаю, що ти його навіть на Бродвеї не знайдеш. Погана твоя справа, друже. Якщо жінці чого заманеться, то вже нічим її не заспокоїш. Та й пізно вже, першорядні фруктові крамниці вже зачинені. Але якщо ти гадаєш, що твоя місця не проти того, щоб з'їсти гарну помаранчу, я якраз одержав цілу скриньку чудових...

— Дуже вдячний тобі, Коле, але тут хоч лусни, а треба саме персика добути. Спробую ще пошукати.

Коли Кід ішов уздовж Вест-Сайд-авеню, було вже над північ. Кід обійшов ті декілька крамниць, що ще були відчинені, питаючи персика, але його там просто брали на глузи.

А в затишній квартирі молода впевнено чекала свого персика. Невже ж чемпіон борців не зможе дістати його? Що для нього пори року, Зодіак, альманах, раз йому треба добути свій коханий червневий плід Амодену або Джорджі...

Кідів погляд упав на освітлене вікно, що виблискувало розкошами найпишніших кольорів природи. Світло раптом погасло. Кід кинувся скільки духу до вітрини і пристиг якраз коли фруктовник уже зачиняв свою крамницю.

— Персика...— нерішуче промовив Кід.

— Немає, сер. Будуть не раніш як через три-чотири тижні. Не думаю, щоб ви могли зараз де-небудь знайти їх. Може в місті і є трохи оранжерейних, але де саме ви їх можете знайти, далєбі не знаю. Може в якомуньбудь з дорогих ресторанів. або ще дєнебудь, де кидають на вітер гроші. Але в мене є прегарні помаранчі, сьогодні тільки одержав...

Кід постояв трохи на розі, роздумуючи, потім раптом попростував до пари зелених вогнів, що освітлювали сходи якогось будинку на темній боковій вулиці.

— Капітан тут?— спитав він чергового сержанта поліційного участку. Не встиг той відповісти, з глибини кімнати з'явився й сам капітан. Він був у цивільному вбранні і мав діловитий вигляд.

— Гелло, Кіде!— привітав він борця,— а я гадав, що ви ще справляєте свою весільну подорож.

— Учора повернувся. Тепер я вже солідний громадянин і цікавлюся міськими справами. Що ви скажете, капітане, на те, щоб сьогодні вночі заскочити Денвера Діка?

— Трохи запізно, друже, — відказав капітан, покручуючи вуса. — Денвера вже два місяці як прикрито.

— Вибачте, — сказав Кід, — після того, як я з Реферті вигнав його з Сорок Третьої, він перезабрався в ваш район, і гра в нього тут іде така як ніколи. А мені муляє очі цей гральний дім і я з радістю допоможу вам.

— У мойому районі? — заревів капітан. — Ви певні. Кіде? Ви мені робите велику ласку. А ви знаєте пароль? Як же ми це зробимо?

— Доведеться вибити двері, — сказав Кід. — Вони ще не встигли приробити до них штаби. Треба буде взяти чоловіка з десятеро. Мене вони не впустять. Денвер уже пробував розправитися зі мною, бо він гадає, що минулого разу я його виказав, хоч я тут був ні причому. Ну поспішайте, бо мені треба додому. Це за два кроки звідси.

Не пройшло й десяти хвилин, як капітан з десятима полісменами, під проводом Кіда, прокрався в неосвітлений, але дуже пристойний на вигляд будинок, що вдень, здавалось, кипів діловим життям.

— Третій поверх, — шепнув Кід, — ідіть за мною.

Два полісмени з сокирами наготові спинилися перед дверима, на які вказав Кід.

— Щось дуже вже тихо, висловив сумнів капітан. — Ви певні, Кіде, що це тут?

— Рубайте, — сказав Кід. — Я беру все на себе.

Сокири з тріском проломили погано захищені двері. Сліпуче світло прорвалося крізь розколоті тахлі, двері впали, і нападники зі зброєю в руках ускочили в кімнату.

Величезна кімната була обставлена з блиском і пишнотою, такими любимими західній душі Денвера Діка. Різні заборонені ігри йшли повним ходом. Чоловіка з п'ятдесят кинулися на полісменів, боронячи свою особисту свободу. Цим одягненим у цивільне вбрання прихильникам запальних ігор довелося добре попрацювати кулаками і більше ніж половині з них пощастило втікти.

Цієї ночі Денвер Дік ушанував гравців своєю особистою присутністю. Він повів перед наступу, щоб знищити невеличкий загін нападників, але побачивши Кіда, враз змінив тактику і віддався особистим почуттям. Належачи, як і Кід, до категорії важких, він з радістю кинувся на слабшого на вигляд супротивника і обидва, злившись в міцних обіймах, покотилися вниз по сходах. Опинившись на площадці, вони випустили один одного і скочили на ноги. І тут Кід зміг ужити деяких з своїх професійних способів, що не могли йому стати в пригоді, поки він перебував в обіймах схвильованого джентльмена, який важив 200 фунтів і мав утратити двадцять тисяч доларів з жіночого посагу.

Подолавши свого ворога, Кід поспішно піднявся нагору і кинувся в маленьке помешкання, відокремлене від гальної кімнати аркою.

Там стояв великий стіл, розкішно сервірований китайською порцеляною та сріблом і рясно заставлений різними вибраними дорожніми стравами, до яких такі ласі завзяті грачі. І в цьому знов виявився витончений смак джентльмена, відомого в місті під прізвиськом Денвера Діка.

На підлозі з-під скатерки висунувся на декілька цілих патентований шкіряний ботик № 10. Кід схопив ботик і витяг з-під столу негра в лівреї, з білою краваткою.

— Вставай! — скомандував Кід. — Ти завідуєш буфетом?

— Так, са-а, завідував. Знов заскочили нас?

— Здається що так. Слухай, у тебе є персики? Якщо немає — я пропав.

— Було аж три десятки, са-а, коли почався гра, але здається джентльмени з'їв їх усі. Може са-а хотів зіти перша сорта помаранча. Я можу знайти для...

— Якщо ще хто-небудь здумає запропонувати мені сьогодні помаранчу, я йому всю морду розіб'ю! — сердито закричав Кід. — Зараз же де хочеш знайди мені персика, а не то тобі погано прийдеться.

Нагородою за напад на дорожний і багатющий буфет Денвера Діка був лише один останній персик, що якимсь дивом уникнув епікурейських щелепів шукачів щастя. Він зараз же зник у Кідовій кишені і невтомний фуражир поспішив як найшвидше понести свою коштовну здобич. Опинившись на тротуарі, він ледве глянув на полісменів, що розсаджували по екіпажах своїх заарештованих і широкими швидкими кроками рушив додому.

На серці в його було ясно. Так колись середньовічні лицарі після небезпеки і великих подвигів поверталися до своїх прекрасних дам серця. Кідова дама серця дала йому наказ і він зараз же послухався. Правда, треба було лише дістати персика, що їй його забажалося; але це не такий уже й малий подвиг роздобути персика опівночі взимку, на вулицях, укритих збитим як залізо лютьневим снігом. Їй захотілося персика... Їй, його коханій, і він весь час придержував у кишені коштовний плід, боячись, щоб якнебудь його не загубити. По дорозі Кід зайшов у аптеку і звернувся до фармацевта в окулярах:

— Будь ласка, подивіться, чи не поламав я собі ребра. Я оце вскочив у невеличку тарapatу і скотився з другого поверху.

Аптекарь оглянув його.

— Ні, переломів немає, — був його діагноз, — але тіло так побито, що можна подумати, ніби ви двічі скотилися з Ейфелевої вежі.

— Ну, це нічого, — сказав Кід. — Дайте мені, будь ласка, одержну щітку.

Молода чекала в м'якому світлі від рожевого абажура. Значить, ще не минули часи чудес. Їй досить було тільки висловити найменше

бажання — квітку, гранат... ах, ні, вона ж захотіла персика — і її чоловік зараз же пішов шукати його, не вважаючи на нічну пору, бо ніщо в світі не могло йому перешкодити виконати бажання його коханої.

І ось він стоїть біля неї і кладе їй у руку персика.

— Ах, поганий хлопчисько, — каже вона любовно. — Хіба ж я просила персика? Мені здається я б з більшою охотою з'їла пома-ранчу.

Хай буде благословенна молода!

НОВИЙ ФІЛЬМ ВУФКУ „В ЗАМЕТАХ“, СЦЕНАРІЙ Л. ЛЯШЕНКА

...Карний загін спізнився...

ВОРОНА Й МИША

байка

Іван Батрак¹⁾

Ворона десь піймала мишу
І з нею здерлась на деревину,
Та з переляку ледве дише,

Але веде розмову,
Щоб врятуватись від загину:
— „Навмисно вийшла я зі схову,
Щоб познаймитись з тобою,

Вороно любя.
Ти, не зважаючи на згубу,
Відважно йшла колись війною
На ворогів усіх трудящих“...

— Мгу,— ворона із дзьоба ронить.
— „А потім фронт новий,
Марудний і важкий —
Фронт господарчої роботи.

І там і скрізь твій чорний ніс
Руїні йшов навпроти“...
— Мгу,— ворона із дзьоба ронить.

— „І третій вийшов фронт:
Фронт революції в культурі.
І знов тобі на конт

Я ставлю те, що своїм носом
Ти розгрібаєш кучугури
Дикунства нашого, і вносиш
Лихтар знання в країну Рад“...

— Еге! Кра. Кра!
Ворона кракнула на весь свій чорний ніс
І миша — вниз.

* * *

Радянські є ворони
(Знайомі, мабуть, вам)
Що мишу непманську із дзьоба ронить,
Повіривши облесливим словам.

З рос. переклав С. Пилипенко

¹⁾ Іван Батрак (псевдонім Івана Андрійовича Козловського) — сучасний російський байкар. Народився 1892 року на Білорусі, на Оршанщині, в селянській родині. Літературну діяльність почав 1913 року дописами й віршами в більшовицькій „Правді“. З того часу бере участь і в ревухові. 1915 р. був заарештований в підпільній більшовицькій друкарні й засуджений на 8 років каторги. Сидів у Шлісельбурзькій фортеці. Визволила революція. Фронт... З 1922 року друкує байки в „Бедняге“ та інших часописах. 1926 року випустив перший збірник „Обручи и клепки“. 1928 р. вийшла його велика збірка „Басни“. В наступних числах „Плуга“ вмістять спеціальну статтю, присвячену творчості І. Батрака. Р е д.

ЛИСТИ ІЗ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ

Д. Гуменна

IV

*Комуна „Незаможник“ на Запоріжчині
14/III — 28 р.*

Як міняється обличчя села, щоб ти знала, Василю. Що більш приглядатися, то розмаїтіших форм набирає воно супроти тої одоманітної суцільної картини, що одні її бачили ідеально буколічною, другі натуралістично-темною, затурканою, треті, бачивши вже диференціацію села, шукали одиниць — революціонерів і ігнорували широкую масу, як носія нових форм.

Як можна в одному соціальному організмі, прикладом колгоспів, бачити змішання цього старого й нового, прихованого й висунутого! Пам'ятаєш, у першому листі, я писала тобі про загинілі села? Тепер, коли я побачила колективи людей, що рвуть зі старими власницькими потенціями, що їх самі колективні форми виходять на нових засадах, ворожих своєю природою з одвічною засадою старого села, яка має яскраву й лаконічну форму „моя“, тепер я бачу, як сліпо помилялася. Ні, соціальна картина села сьогодні значно ширша, і такого пильного ока треба, щоб відділити, де ж невмируще, а де зародок. Часто-густо, бачиш невміння, або навмисне перекручування, зловживання...

Навіть бачивши цю комуна, що пишу про неї, що на перший погляд...

Але буду писати про неї, яка вона є.

— Ці комуни розігнать, — так сказав мені один товариш у с. Жеребці. — Тільки гроші на них дурно витрачаються.

Та й чого ж розігнать? Я вельми дивуюся з товариша. Бо я ж бачила не...

— А підіть та подивитесь. Ви ж збираєтесь в комуна „Незаможник“. О, о, вона зажила великої слави... Колись вона була зразкова, про неї навіть по підручниках писали... А як будете йти назад, то зайдіть та розкажете, що там бачили...

ЩО ТАКЕ КОМУНА НЕЗАМОЖНИК

У бальці стоїть хутірець. Це п'ять хат, що п'ять салдатів під ранжір, за гони одна від одної. Десь збоку притулилися скирти, три довгих будівлі, обори під голим небом... На току — машини... Над усім кружало вітряного журавля... Якийсь загадковий низькорослий чагарник віддалік...

А найближче, по дорозі, що нею підхожу, жалюгідні щепи з засохлими листочками.

І безлюддя. Хтось стояв коло скирти й пішов геть. З-за одної хати визирнуло двоє... З-за другої ринула юрма, ніби делегація. Яюсь так, як на аматорській сцені — сповнилося враз людьми. А я вже підійшла зовсім близько.

— Голова? Он він, у білій сорочці.

Голова, сивий уже чоловік з чепурними англійськими вусиками, бажає побачити мої документи.

— Але ходім у конюшню.

В конюшню? Що це за звичаї в них тут?

Вдарив у голову кінський дух, звідусіль дитячі й не дитячі цікаві очі трохи по-звірячому дивляться на мене.

Як же здивувалася я, коли через стайню ми увійшли до столовки. Що це була столовка, свідчило те, що за столом сиділи люди: старі, молоді, малі. І перед кожним стояла миска, йшла з миски пара, кожне їло. Коло віконця в стіні, як, прикладом, вокзальна каса на квитки, стояло кілька дігтахів і кричало з своєї низини вгору: Молока, тьотко". „Тьотко, борщу.“ „А мені борщику густенького“.

Потім підходить старіший котрий і по-хозяйському нагукує, як ото до коняки кричить, коли путають її: „Ногу!“ Так кричить чоловік у віконце: „Кухарки, борщу!“ „Кухарки, хліба нема на столі!“.

Але чи це місце на столовку й призначалося? Наводило на глибокий сумнів те, що була це незвичайно мала, вузька хатчина, давно не мазана, з побитими шибками, звідкіль дув вітер, з неймовірно загадженною і ніби „борзими“ копитами поритою глиняною долівкою.

Під цією самою назвою „столова“ нещодавно я бачила грандіозну, в заводському стилі, білу залу з скляним дахом та стінами. Квіти, сонце, блакитне небо і золотий степ зазирали в неї.

Через скляну стіну я дивилася на блискучі мідні чани, що кипіли від електричного току, на шеренгу кухарів у білих шапках, на армію офіціантів, що бігали поміж столиками. Є де розбігтися очам, а вони зачеплюються за червоненькі цвяшки, що виділяються на білих балках цієї фабрики-кухні.

І це не фантазія, і не Америка, це на тій самій Запоріжчині, три—чотири години залізничної їзди звідсіль. Це — Дніпрестан.

А тут за одним довгим столом, у брудноті, тиснуть, лізуть одне одному на голову, розкидають оселедчані головки по кутках та попід столом.

Зо мною чогось не хотять говорити, одвертають голови, й не чують ніби, як я що питаю. „Такі дикі,“ подумалося, „не звикли до людей“.

Взяла мене під свою руку жінка червонощока й огрязна, років 45, з яскравим великоруським типом і великоруською мовою. На себе вона каже: „А я парень свій“.

Вона в комуні недавно, з весни, а жила в Юрківці, сусідньому селі. Тим то вона повна ще критицизму щодо розпорядків і звичаїв комунських.

Як зверху, так і в середині, від цього селища, віє безмежним примітивом. Аж дивно, чому б то воно мало зватися комунною?

Це собі дев'ять родин, живуть по окремих хатах і зимою харчуються окремо родинами. Тим-то не дбають вони обхаючити це важливе громадське місце, що зветься столовою. Це щось тимчасове, на два, три літніх місяці. Хоча ж збираються не куди, як у столовку, коли нічого робити і коли є потреба в людях.

Хоч ці люди вже сім років живуть колективно, але ще й досі можна почути, що то „старці“, а то „хазяї“. Себто „хазяї“ поприводили свої корови, а „старці“ прийшли з голими руками.

На селі хвороба, вагітність,—річ, в кожному разі, звичайна, минуча,—тут же зривається армія косих поглядів, пошептів по закутках, докорів на адресу того, хто завинив. Де ж пак, хитрує, щоб за нього хтось робив. Тут люди далекі від понять про соціальне забезпечення.

Село має сельбуд, кіно, школу, сільраду тощо. Оселившись в степу — комуна „Незаможник“ нічого цього не має. Тим-то вона порожніє в неділю, всі подаються до села — бо що ж дасть комуна?

То може вони господарники? Може в них господарство таке, що аж земля під ним двигтить? Скотарство? Птахівництво? Свинарство? Чи може які промислові галузі?

— Баби не хтять з курми заводитися, руками й ногами одбиваються — „як би це воно було моє!“

— Коней було 26 року двадцятєро, а тепер дванадцятєро.

— Корів було теж 26 р. двадцятєро — тепер п'ятєро.

— Шкілку колись насадили, думали сад розводити, — так і заохололо. Так і ростуть нерозсажені щепи. (Це отой загадковий низькорослий чагарник. Д. Г.)

— Була цегельня — віддали виконкомові. Непотрібна комуні.

— Є млин у Юрківці — віддали в оренду. — Не справляємося, у борги вводить.

— Ми як московці живемо, все купуємо, крім хліба.

І один тільки хліб виробляє ця комуна. Так цього року на 17 тисяч збитків, пшениця загинула.

— Убиточне господарство, — зідхає голова.

Незрозуміло. Скільки ж у них землі? 275 десятин. А членів? 29 членів (ідців 59).

А коли ж організувалися? 1921 року. То це ж за 7 років такі досягнення!

— Ех, коли б нам не борги. А то господарюємо, господарюємо і не встигаємо на проценти робити. Ми й так ось хоч якнебудь побудувалися, бо 1926 року тут одна конюшня стояла та й годі.

— Які борги?

— Аж 45 тисяч. Не шуточка сказати.

—...?

— А це нам заманулося у замок — гірко усміхаються комуні. Це казка про бабу та розбите корито.

ЗАХТИЛОСЯ У ЗАМОК

Колись це був багатий і славний колгосп. Організувала його група (Юрківців таки). Взяв колектив найкращий шмат Юрківської землі, поприводили свою худобу — шістдесят корів, дві пари верблюдів...

Хазяюють гойно три роки. Кредити йдуть, господарство росте, живеться гарно, всього по горло.

Пам'ятають усі ті часи. Бувало, як приходить революційне свято, всю Юрківку частує артіль. Гучні гульбища, пити й їсти, хоч залийся, ходором ходить уся Юрківка. Тепер тільки пригадують — одна худоба не святкувала, бо забували доглядати її.

А 1924 року запропонували артілі взяти Василівський палац пана Павлова, цілу економію, з численними будівлями, службами, з розкішним садом, луками, вигонами...

Пішла артіль туди вся, там ще пристало багато василівчан і стала комуна „Незасожник“. Хазяюють на два господарства.

Та ж і господарства! По Юрківці, та й у комуні, багато анекдот та приказок ходять про те господарювання:

— Люди сють зерно, а комуна снопи (це за возовиці — так губили по дорозі цілі снопи й не підбирали Д. Г.).

— То сидить комунець на току та й газету читає вголос. А другий тік струже, прибирає до молотьби.

„Та доки ти будеш стукати...“ — сердиться читач. — „Не даєш і газету почитати“.

Ця анекдота дуже смішна селянам. Де ж, пак. Виграшка — газета — важливіша за тік, що на ньому зватра молотити доведеться.

— А то як молотять, то покидають... Там купу вівса, там ячменю на подвір'ї. Свиня приїде, вивалється в калюжі, тоді вперед у вівсі викачається, тоді в ячмінь піде... А комунарам смішно. Візьмуться в боки, та й регочуться.

— А де роблять, то там усе й покинули. Ніхто нічого не прибере.

Там машина, там мішки, там зерно... А вони пішли на оддых...

— А як кукурудзку сапають, то так усі чисто покидають сапи чи то на ніч, чи то дощ... Так там і валяються...

— Приглашають у комуни мене. Кажу: „не наравиця. Там у них машини дорогі під дощем недоглянуті мокнуть...”

Тільки щось таке почало робитися в самій комуні, що ніхто не міг добрати способу, щоб...

Багато було темних справ, що про них можна було говорити тільки нишком.

Де беруться й де діваються гроші комунальні? Чом це ніколи звіту ради нема, чого спить ревізіна комісія?

Чого це голівка живе в палаці, а рядовим членам не можна входити туди без окремого дозволу?

Чого це жінки верхівки справляють собі сукні, що за саму роботу по 25 карбованців у Запоріжжі платять? За які це капітали вони їздять по курортах?

Чого це до палацу окремо готують, барашків там усяких та лакоток?

Чого це на спектакль, на пригощення гостей із Запоріжжя, по 25 пудів винограду гатиться? З чого це балі справляються?

Але голосно про це все говорити неможна. Хто насмілиться — того обвинувачує голівка в контр-революції й викидає з комуни. Був комсомольський осередок, — розігнали, як негідний.

Хто небезпечніший — порозставляли на відповідальні роботи, та так, щоб не мали одні з другими здибатися.

Це загальну картину розгортав перед мною кожен, хто згадував, як „замку захотілося”.

Хочеться мені розповісти далі устами одного члена, М. Це здоровило — дубина, з носом, як наліпив би артист, коли б грав козака Нетягу... М. самозадоволено хитренько посміхається, мовляв, — „ви й не знаєте, який я хитрий, я тут усіх вас обдурю, а ви й не знатимете.”

Сиділи ми з ним у неділю в стайні; (що з нею мені довелося вперше обзайомитися тут). Вона править і за концертну залу, і за клуб, і за місце загальних зборів. Взагалі — універсальне місце.

Всі порозходилися в слободу, лише залишився він, коло коней, кухарки та я.

— Я був садовником. От, як кінчився виноградний сезон, перейшов я до молотби. Молотимо ми, а вони сидять у саду, в холодочку. Пам'ятаю, прийшов туди до саду, оперся на вила та й кажу:

— Берить-но, та ви ще хоч по три гарбі скидайте, бо я вже сімнадцять скидав, то й собі хочу посидіти тут та відпочити.

А вони зараз виганяти мене — контр-революцію роблю у комуні.

А я їм кажу:

— Ви, хлопці, не дуже лякайте мене, бо я вже ляканий. Як виженете, то я собі найду місце, але й ще комусь іскрутиться.

То вони тоді зараз: „Ми тобі дамо хороше місце, робочих дамо тобі”...

Поставили мене старшим конюхом. Що ти будеш кому казати, як той у Плавнях, той у Юрківці... Кожен боїться...

От, захворів я. Лежу я в лікарні, та й прошу, щоб до мене товариші приходили. Ми тут уже розпитуємо одне одного. „Ти як думаєш?“ „А ти як?“ Виходить, що ми всі одне думаємо. А вони бачать, що тут щось уже коїться та й питають мене:

„Про що то ви там розмовляєте?“

А я їм кажу:

„Ось як виздоровію, то все вам розкажу.“

Через 35 днів приходимо: я, Кістка, Носач... чоловік п'ять нас до канцелярії:

Вони сидять, нас не чекали.

„Скажіть нам, чого ми голодуємо? От про що ми балакали в лікарні.“

„Скажіть нам, де поділися 26 тисяч за пшеницю? От про що ми балакали в лікарні.“

„Скажіть нам, де гроші, що кредитів набрали по банках, 56 тисяч? От про що ми балакали“...

„Де 18 тисяч, що за сіно взяли?“

„Защо це в кооператив винні 25 тисяч?“

Вони туди й сюди, умовляти нас, а самі вже руки в кишені, там у них нагани...

„Не дуже, хлопці, лякайте нас револьверами, бо ми не боїмося. Ти мене одного вб'єш, так усіх не подужаєш“ — кажу.

А я ж коло нього сиджу ось зараз, і можу зразу вхопити його, аби він тільки що.

Тоді вони нишком повиходили в другу кімнату на совещання, а ми зараз таки потребуємо ревізійну комісію.

Що було як покликали ревізійну комісію, розповідають усі в один голос.

Комісія складалась із впливових осіб із району та округи.

Та вони нічого не находять, нема ніяких документів, нема бухгалтерії, не видно куди подівалися суми.

Виздів кілька разів слідчій, було слідство. Нарешті суд.

Напередодні суду помер голова Дем'яненко з розриву серця.

Його жінка зрадила, а інші кажуть, що тюрми боявся.

Але той суд, то був сміх один.

Так перевернулося, що ті, що винні, то були за свідків, всю вину склали на небіжчика Дем'яненка, борги визнали за комуною.

Тоді ті, що наробили боргів, повиходили з комуни.

Чого ж так суд поставився. „Бо, — пояснюють комунці, — тут би й окрузі нагоріло, чому давали кредити, не питаючи, на які потреби. А так усе звалили на комуно, комуна й розплачується“.

— Тоді ми й поділилися. Хто хотів, застався в Василівці в артілі, а ми вийшли на Юрківщину, тут комуною zostалися. Василівська артіль взяла на себе боргу 10 тисяч і майно, а ми 46 тисяч боргу і цю землю.

— Нащо ж ви взяли на себе так багато боргу?

— А, дайте покій. Там тільки зветься, що майно, а його вже порозтягали... Артіль і з тима десятъма не може справитися.

Та найбільш болить „Незастожинові“ те, що верхівка вийшла суха з води, що вони тепер на хороших місцях і гарну платню одержують.

Мені не вірилося. Щось тут не те. Невже це [можливо, щоб шість чоловік за два роки розікрали понад 100 тисяч карбованців і щоб півсотні тисяч узяти на свою шию нічим неповинні люди, а ті zostалися чисті! Чом же не апелювати далі?

Але комунці втомлено махали рукою кожне. „Е, тепер не люблять правді в очі дивитися. Отак і там розсудять.“ Та й хто піде в нас, та й з чим? Вже цьому два роки минуло, хто схоче возитися з цим. Це вже треба добиватися, щоб нам простили цих 46 тисяч... Та й годі“.

— Ну, а тих п'ятеро?

„ЧОГО Я ЖИВУ В КОМУНІ?“

То як тут так кепсько живеться, що треба тільки на чужі борги робити, коли в селі людність культурніша, ніж у цій дикій комуні, то чого ж тут люди ці держаться?

— Чого ж ви в комуні живете? — питала я одного члена, що вже кілька місяців, як лежав зі зламанною ногою на ліжку.

— Нічого, колись усе буде, — потішав він мене. — І дитячі ясла, і школа, і столовка. Ми таки доведемо, що можемо щось ізробити й без тих пройдисвітів. Що ахове наше діло, то нема чого тайтися, але ми таки колись виростемо...

Іншим разом він каже:

— Це якби я сам хазяював, то хто б мене тепер годував і лікував. А так, спасибі, хоч їсти дають, та коли коні дадуть до лікарні поїхати...

Очі йому хворобливо блищать. Він цілий день читає. Це єдиний читач у комуні. Він один перечитує газету і журнал „Коллективист“ — єдину літературу, що приходить у комуну.

Його сусіда, голова дід Трохим з чепурними англійськими вусиками, недавно, (оце на весні) вступив до комуні.

Мав він хату, корову, коняку, маленьке, але охайненьке хазяйствечко.

Без дітей, тільки він та баба, це та сама „свой парень“. Як уступив він до комуні, то все хазяйство своє позбував.

На моє питання, чим його привабила комуна, він, як і завжди, загадково-радісно усміхається:

— Та так, неінтересно хазяювати самому.

А коли я розповідала про комуну „Авангард“, і „свой парень“ казала мрійно:

— От коли б у таку комуну попасти!

То він, так само мрійно, відповідав їй:

— Не цікаво бути там, де хтось пострів, а там цікаво, де сам пострів...

Йому видно добре засіла в голову ідея колективізації. Він любить просторно поговорити на цю тему. І висновки його такі, що добра комун та, де всім керує бухгалтерія. На мої закиди, що вони не вміють провадити господарство, він ніби й погоджувався, але й додавав:

— Юрківка має 8 тисяч десятин і сей рік не може дати нічого хліба державі, а наша комун має 275 десятин і сей рік продає два вагони хліба.

Це він токмачить комунцям, що треба заводити ще якісь галузі господарства, бо саме зернове не може існувати.

Виразно виступає в комуні якась внутрішня боротьба. Вона вступає в натяках і характерних слівцях, але що є боротьба, мені не казали у вічі.

Тільки що деякі члени мають свої хати в Юрківці, що беруть свавільно коні й насіння комунське та й їдуть обробляти родичам землю.

А тепер, себто восени, отакий один, а саме, відомий вже нам М. сміється з комунців. „Поки в комуні огірки будуть — а я вже найсв“. А ще краще — він же, член комуні, продає комуні ці огірки.

Такий член каже:

— Ви не дивіться, що ми обдерті та чорні, що погано живемо, а з нами всі рахуються, нас усі за людей мають. І в Запоріжжі ми перші, і в районі. Нічого що борги, нас скрізь на першому місці ставлять. Коли нас держать — значить вірять, що ми віддамо...

— І в лікарню підеш, то перший і діти перші вчаться. Ми ж могли б і так жити, в нас усе було і жити можна було добре. Так неохота. Тепер совєцька власть каже, що так краще, що преступно жити, як селянин, то ми й будемо так, як совєцька власть каже.

Себто, тепер вигідніше в комуні, ніж самому.

Може й правда, що в Юрківці кажуть про цю комуну, ніби її побудували так хутором, а не комуну, щоб розділитися, як буде приватна власність на землю, себто „перемена власті“.

Звичайно, не вся цілком така вона, але мабуть і такі є.

Може їх і більшість, тимто не можна їх побороти.

Тільки мені здається, що на цю комуну треба навести прожектор робітничо-селянської інспекції, щоб оздоровити її. (Як округа крізь пальці дивиться на неї).

От яка полпутаність, Василю!

Мені здається, Василю, що побутовий бік південної України потребує глибокого й уважного дослідження саме тепер, напередодні великого повороту на селі. Більш, ніж де, видно тут рух селянської цілини, що брилами тріскає, ворухиться незграбно й могутньо, лавами перекочується.

На очах перероджується цей, ще кілька сот літ тому дикий і безлюдний, край, край могил, кам'яних баб і азійських ордищ, край, тепер заселений хліборобами, виходьками із старої України, з Росії, Німеччини, Волощини, а віднедавна й євреями.

Розмаїта людність, ромаїта й ступінь культурності, а отже й способи господарювання. Поруч із примітивними слободами — урбанізовані німецькі кольонії, поруч із замоніям, де єдина робоча худоба корівчина, — машинізоване, що-найкраще устатковане господарство, (не казати вже про безконечні варіації). Тут нема тої предковичної застигlosti, покори традиціям, нема страху перед новим. Факт сусідства з вищими господарчими формами революціонує. Земельних просторів тут хватає на всіх. Тим-то й легше тут сприймається ідея перебудови селянського господарства, тим-то густо тут закладено колгоспів.

Але степова Україна міняється на очах ще й тому, що не самі одні простори та родючі ґрунти таїть у собі, міняється вона не тільки тому, що новозаселена. В надрах її таяться підземні багатства, людність сторожко прислухається до тих обслідувань геологічних, що провадяться тепер по її кряжах та яругах, пильно — напружено стежить за Дніпробудівництвом, сподіваючись від нього змін у своєму житті-бутті, коли хочеш, тиснеться вже й тепер до нього, жадаючи усяких добрів.

Хортиця, цей хвостатий історичний острів на Дніпрі, майбутній центр ідустріялізованої України, ще лежить мовчазний, у сподіванні. Але по околицях його, по колоніях, слободах, лунає темп Дніпровського будівництва і що далі від Хортиці навкруг, то глухіша ця луна як круги на воді, зникає вона.

Але ось я в німецькій колонії Вищій - Хортиці, за 3—4 верстви від Дніпрельстану.

Після голих, запорошених, сумно-беззелених слобід степових, свіжо вражає це зелене село — місто. Розложисті сади, кокетливі кам'яні міські будиночки у рамках штукарських огорож, зелені подвір'ячка, наментовані брами клунів, мудрагельні машини, фабричні димарі, рівнострільні вулиці, луки тут таки... і знов сади... А скрізь червонобіла черепиця.

Знизуєш плечима: як це на тому самому ґрунті німці зуміли оживати степ, а тубільці в'яляться в своїх слободах?

На головній вулиці рябють вивіски. Закликають попоїсти, купити садовини, поголитися, отаке — о... Та все російською мовою. Іноді й німецькою. Але ось одна спробувала бути „українською“: „Хортицкое с. - х. кред. - кооп. т-во „Хлібороб“. Правление“. Це мабуть для тих „хахлів“, що „не розуміють“ української мови. Ти вже даруй мені, що заскакую наперед, але як же не потішити твого філологічного ока, не розповісти тобі, що за стиль існує тепер по запорізьких канцеляріях...

З точністю фармацевта списую з документу¹, що в руках у мене:

Судовому Виконавцю (число Д.) поділу Запорізької округи.
При сем надсилаєм вам (сума грошей Д.) карб. в користь гр. с. Хортиці (прізвище Д.) по вашому уведенню від (дата й число Д.)
Просім вас удержіте в нашу користь с гр. (прізвище Д.) наш расход по виселенню его с нашей квартири згідно вашей квітанняй від (дата й число Д.), а також по квітанняй колегії заштітників від (дата й число Д.) на суму (сума грошей Д.).
При цьому прикладаємо вашу квітанняю (число Д.) й квітанняй колегії оборонців (число Д.).

Голова (підпис).

Секретар (підпис).

Подобається. Правда, веселий папірець. Коли б який комік і хотів, то нізачо не вдав би так.

А ось і „справжня“ українська вивіска.

В єднанні сила
УСРР
Вальцевий млин Колхоза
„Красний факел“.

О, це якраз те, чого мені треба. Бо в колгоспові якось найогорленіше виділяються тенденції й прямування усіх шарів сільської людности, вони найінтересніші тому, хто цікавиться основними зламами нашого сьогодні.

— Кажуть, що вашу комуну організували самі комсомольці. Дуже цікаво побачити, що ви зробили.

Розмовник-мій дивується. Ні, нічого такого. Комсомольці в них є, але не вони організували комуну.

Ми йдемо по невеличкій садибі, уतिकаній міськими будиночками, будівельним лісом, новими будівлями, літними печами, загорожами, одгорожами... В одному кінці баби ворують мокрий овес, з другого боку ритмічно бухає млин... Люди снують серед цього рейваху села, міста й заводу. Таке вражіння, ніби допіру перевезлися вони з своїми манатками та так їх і скидали гамузом, щоб потім розікласти, порозставляти уже до пуття.

¹ Дістався він мені трохи незвичайно, себ-то, поларував його мені один п'ятилітній друг мій, піднявши з землі. Каже: „На!“ А я й узяла.

— Ви хочте побути в нашій комуні? Довго? Хай у тебе побуде товаришка, — каже завгосп.

— Хай...

І от уже втретє розповідаю за чим прийшла до них жінці К., що знайшли ми її на подвір'ї серед жінок з граблями.

— Що ви хочете обслідувати, господарчий бік, чи побутовий? — спитала вона мене інтелігенською російською мовою. Сама маленька, як курча, серед інших дебелих молодиць.

Відповідаю їй, що одне й друге цікавить, бо одно без одного не може бути.

— Ну що ж, ходім... — незадоволено знизала вона плечима.

— А ви хто така будете? Од себе, чи від організації?..

Мені вже язик заболів відповідати. Кажу, що сама від себе.

І за це я покарана. Моя комунарка думає, що я побуду годин зо дві та й піду собі. Вона повела мене зараз же „обслідувати“.

— Оце свинарник новий, тут усе за німецьким зразком, підлога цементована, рівчаки для гною, рейки для вагонеток, що підвозитимуть їжу. Оце нова стайня, кінчаємо будувати за найкращим німецьким зразком. Оце сад — гусельня об'їла листя, оце водокачку собі муруємо, оце млин...

Водить мене К. та показує, тільки мені після безсонної ночі та спати дуже хочеться і я призналася про це їй.

Мусила вона мене вести до хати, зовсім не на годинку цей гість прийшов.

Це два міських покоїки. Підлога дерев'яна, картки в рамках, цяцькування на столику, машина шити... В кутку, де колись образа чіпляли — хазяїнів портрет... Дівчина метушиться біля дітей. Це служниця, вона тут делікатно звється нянькою. Така служниця тут у кожній сім'ї є. Вона варить їсти, прибирає, зашиває, обпирає, одним словом, обов'язки хатньої служниці. Їй заборонена тільки загальнокомунарська робота: їздити у степи, коло машин працювати то що. Хоча хазяйки, наперекір постанови ради, посилають няньок корови доїти. Цікаво, що говорять одні про одних хазяйки та няньки.

— Нянька й з дітьми не має клопоту, бо поодносить у ясла, і в хаті не прибере, а хазяйка робить од світання до смеркання...

Нянька:

— Тут ми кружимося цілий день, що ніг не чуємо, а наші хазяйки там сидять. Посідають більш та балакають, ніж роблять...

Харчуються тут не абияк: їдять білющі паляниці, піріжечки, вигадують, „твейбики“ якісь... Коли по комунях „Іскра“, „Незаможник“ єдина й незмінна страва — борщ та молоко — тут вигадують різні вибагливі меню. Все це в родинних кубелечках.

Матеріальний добробут членів не шкодить їх заробіткам. (Тут заведено, що зароблене записується на рахунок членів, а не в спільний капітал іде). Кожна сім'я має по 5 — 6 тисяч зароблених у комуні.

Так само не шкодить він загальнокомунарському добробутку.

Колгосп будується швидким темпом. Звичайнісіньким тоном загосп розповідає мені ніби про якісь незначні десятки карбованців, що нові будівлі обійшлися комуні в 40 тисяч. А це не перешкоджає купувати племенні корови та свині...

— Де ж береться це все?

— А нам дають кредити. Ось на будівання дали 15 тисяч, та на розвід племенних корів 5 тисяч карб., на розвід свиней 500 крб...

А то млин гарно заробляє; хоч ми вже виплатили 20 тисяч, з тих 22 тис., що позичили на нього, а проте минулого року він нам дав ще й 7 тисяч прибутку.

Але найбільший зиск, виявляється, має комуна ось із чого: в Хортиці продається багато будинків на злом. Колгосп купує їх за безцінь, розбирає, що непотрібне продає, й доводиться йому майже дурно будівельний матеріал. Так само купує непотрібні, поламані с.-г. машини, ремонтує їх, а тоді продає; до речі, чоловіки в комуні кожен собі якийсь майстер.

Правда, трохи покліпують очима за це комунари, але ж то лакома штука...

— З рільництва ми мало що розжилися, — кажуть члени, — все більш із побічних галузів. От тепер візьмімо: з 220 дес. землі 98 дес. озимки загбло...

А от у млині вже тісно стає. На розі напроти стоїть двоховерховий будинок, трохи поруйнований, власність колгоспу. Чом же не пристосувати його на млин? Так вони й хотять зробити.

А на той рік гадають збудувати двоховерховий будинок на сорок помешкань, там і фабрику - кухню, як на Дніпрельстані, школу, ясла, дитбуд, клуб, читальню.

Не буде вже там опалюватися ні соломною, ні вугіллям, ні кирпичем, а буде електричне ogrівання. Першу енергію Дніпрельстан дасть комуні. Як почнуть будуватися, то Дніпрельстанський інженер дасть свій плян і все устаткування дому буде, як на Дніпрельстані, американське.

А років через п'ять комунари вже закинуть трактори, а будуть робити в степу електрикою з Дніпрельстану.

Одним словом, це має бути написаний ще ідеал.

А тепер...

Поки що, в колгоспові обростають добробутом, але комунального мало.

Живуть строго відкремленими сім'ями, сваряться хто більш переробив, є такі, що злість до другого члена виливають на худобу. Бо тут хоч і вкупі вже корови, але кожна хозяйка знає ще свою корову й любовніше поводиться з нею. (Молочарська справа тут розв'язується оригінально: доїть корову хазяйка і все зливається до купи, а тоді ділиться всім нарівно членам).

Нудно й сумно на комунальному дворіщі увечорі, всі по хатах, вузько-родинно. На подвір'ї порожньо, тільки вогники з вікон блимають...

Культурно живляться з Хортиці, щоб-то, не мають ні власного клубу, ні школи, дітей водять до Хортицьких ясел. (Правда, нема того віку в комуні, що охочий до клубу. Всього тільки одна дівчина та два хлопці, а то все середній вік, що здається, не потребує культурної поживи. Старих теж нема).

Є в Хортиці ще дві артіль: ім Воровського та „Майбутнє“.

Дивина. Ці три колгоспи живуть відокремленими замкненими колами, особливо жіноцтво відкидається від єднання.

Ти дивуєшся, Василю, що воно за комуна така? Але справа ясніша стає, коли довідуєшся, що лише 1-го травня цього року прийняли артіль назву комуні, зіллявшись з іншою артілью. Хоч прийняли статут комуні, але все лишилося, як було. Дається пайка на кожного їдця: 4 одиниці на чоловіка, 3 на жінку, 2 на підлітка, 1 на непрацездатного. Коли колють кабана, чи корову ріжуть, то роздається всім. А то дається ще 6 крб. на приварок. В кінці року на одягу видається. Це все записується на особистий рахунок члена й зветься авансом. А обраховується праця члена трудоднями і в кінці кожного оперативного року провадиться повний розрахунок. Одне слово — артіль це ще.

Тим-то тут таким індивідуалістичним духом віє.

Знають члени, що їм доведеться на комунальні основи переходити в побуті, і з приводу цього між жінками одбуваються приблизно такі розмови:

— Та коли б уже переходити на обший стіл, а то вже наділо...

— Ой, страшно чогось... — обзивається інша.

Друга жінка розповідає:

— Це вже й у нас хотять зробити так, щоб укупі й столовка й прачешна була і свої ясла...

— Не діждуть щоб я комусь (тут нецензурне слово, Д.) підтрала. Дітей своїх я вигляділа, а чужих я не раба, щоб глядіти... — докинула третя.

— Найдурнішу котру поставлять, хай пере... — підкинула четверта.

Мене вразила ця зоологічність членок „Красного Факелу“. Невже їх завдання розбагатіти й потлустішати та й годі?

Не чути тієї філософії колективізму, що нею накалені Авангардовські та Власівські голови.

Прекрасна машина з пневматичним полово — та соломооддувателями молотить овес. Механічно сиплеться добірне зерно в мішок і коло нього стоїть хлопець та тільки засуває засувку, як набіжить зерна повний мішок, та тільки підставляє порожні мішки. Людей коло машини майже нема, ото й тільки, що в барабан подають.

Я спробувала возити повні мішки на залізній тачечці, що ще ніколи в житті не бачила, німецькій. Дитина може орудувати цим знаряддям і возити п'ятипудові мішки. Сподобалося.

— От, коли б ще в степ поїхати, — закинула я одній молодиці.
— То й чого. Ось буде їхати гарба, сідайте та їдьте, допоможете гарбу накласти...

Жінки лукаво поглядали, як я вилазила на гарбу, де сидів уже один член.

По дорозі їхали, більш мовчали. Товариш мій зрідка покаже, де їх поля... Їхати ж п'ять верстов... Нарешті приїхали. Товариш мій мовчки подавав снопи, я накладала. Недавно, після великої посухи, пройшла тут злива й позамокало багато хліба. Та й не диво. Бо ж снопи тут складаються не так, як у нас. На Київщині збирають колосочок до колосочка, кладуть полукіпки, колоссям до середини, зверху шапку накладають; то хоч і піде дощ, не так скоро замокне хліб. А тут, у степу, ні. Снопиків п'ять — сім лежать так-сяк скинутих в'язалкою і жде поки гарба під'їде та забере. Не думають навіть загортати граблями того, що позоставалося на стерні... Це мене дуже, дуже здивувало. Не шанують тут люди хліба.

Їхавши назад, сталася пригода: наклав мій товариш велику гарбу й коні не вивезуть. Б'є, б'є він коні — не йдуть. Все звертають у яр... От-от, перекинеться гарба.

Мошюється мій комунар, але мовчить, не лається, як це звичайно виявляє більшість людей свою злість. І таки перекинулася гарба. Що тут робити? Ми на найдальшому полі, жодна гарба не під'їздить. А тут, щоб визволити гарбу від снопів, треба геть чисто її розбирати. Ніу й морока. А мій комунар міниться, зуби ціпить, та мовчить. З горем-бідом якось витягли частинами гарбу з-під снопів, на допомогу під'їхали ще комунари...

Приїхала я до комуні на другій гарбі, після такого пасажу.

Питають мене лукаві молодиці:

— А що, не лаявся?

— Ні! — кажу.

— Ні?! — дивом дивуються всі чисто. — Як же він мучився бідний, скільки ж він витерпів. Він же такий, що на кожному слові матюкається. Це найлайливіший член у нас. Його вже й виключали, тепер знов приїняли, казали, як що не виправиться, то знов виключать... Ну, ну... Це була справдешня подія.

Ідемо знов у степ, вже з молодницею. Вона здорова, степова, одна з тих, що в них усі кісточки болять тоді, коли вони нічого не роблять. Як парубок, стане на гарбі, жене напередки з сином-парубком коні й на все горло співає. Ми з нею понаходили пісні такі, що обоє знали і, мабуть тому їй удобалося зі мною їздити. Що разу, як вона їде, то закликає мене.

Вона в комуні недавно й тим-то кожен, хто здибає, питає:

— А що, як там у комуні? Наравиця?

— Нічого, наравиця! — протягає повагом слова моя молодиця. І стьобає коні далі.

А тоді я поганяю, а вона вивертається на сонці, й дримає... Здалеку видко Дніпро, могили бовваніють... І молодиця розповідає загадкові історії про ці могили... Між іншим: „колись козаки в них ховались від татар“...

Присіла я нахрапом до одної комунарки на призьбу, й давай її розпитувати, а як то в них з різдвом, великоднем, з весіллям, народинами, похороном... Вона не втрачає своєї гідности, а розповідає спокійно... майже охоче:

— Як весілля, то по всіх правилах, усе, й до молодої, й до молодого й весільні пісні (мабуть і коровай, і гільце. Д.)... тільки до церкви не ходимо, так, записалися у загсі та й усе.

Про загс уже є й анекдоти тут:

— Треба завести який обряд загсу, бо куди ж воно. Приходить пара записуватися. Сидить за столом Петро:

— Ну, що ж, ти справді хочеш іти за нього?— Петро харкнув на бік, закрутив цигарку...

— Хочу...

— Ну, а як там у вас свині? Чи корова не здохла ще?— питає тимчасом Петро в другого чоловіка. А кругом повно диму, кожне товпиться щоб собі скоріше добитися до столу, там, гляди, за щось завелися...

А молодята стоять, чекають...

— А як похорон був,— провадить далі моя розмовиця,— як померло двоє дітей у нас, то покинули всі роботу, закопали їх, предсідатель сказав над ними слово. Та й розійшлися.

— А різдво святкуємо старе й нове. На нове до нас гості з'їжджаються... в кого діти, чи там родичі. А на старе,—наші всі їдуть до них. Ну, ми, хто застається, й собі не робимо.

Трошки більш добравши охоти, вона розповідає, що хто вступає до комуні, то має дати 5 крб. вступних та 100 крб. паю з члена, що раніш було 7 родин, що збиралися в 22 році, отакі самі вдови... А тепер п'ятнадцять родин...

— А я чула, що сімнадцять — перепитала я її.

— А, це дві сім'ї ще не живуть тут. Один служить у потребсоюзі в Запоріжжі. Це значить, вніс пая й коли хоче — може прийти й робити тут...

Чудні порядки...

Хоч мене вже й нудить від „Красного Факелу“, але я ще хочу зустрічі з головою. Невже тим самим тлустим дише й голова. Але його не можна впіймати. Він усе в роз'їздах, саме купує племінних корів.

Та нарешті таки впіймала.

Голова Федір Козлов, товстий, як різник, бичача шия, лице й руки товстеленні. Він жестикулює підчас розмови, ніби кує; міцно стиснуті кулаки із жаром б'ють поперемінно якесь невидиме неподатливе залізо.

Розмова його надзвичайно барвиста, вульгарна, але соковита образами.

Про культуру він мені зразу заявив:

— Хоч не яловий, а телись. Я матеріяліст. Спочатку матеріяльні добра, а тоді й культура. Що таке культура? Я не щитаю за культуру, що ото піти на збори та газетку почитати. А ви дайте нашому членові замість полотняних штанів, хоч би такі, як у мене, ось, чисту сорочку, хай він ізість хоч не англійський, так руський біфштекс, тоді він сам скаже: „А куди б це його піти“. А так,— народиться, аж очі йому на лоб вилазять, прийде додому, зість брандихлиста, та тоді піти йому на збори—„а, ну їх к чорту...“

— Наш член зупиниться на хвилинку, оглянеться, а з-за гори визирає кістяк із косою. Тоді член забуває за всяку культуру і знов нагинається, і знов робить до упаду...

Я спитала його, як же це так, що вони зуться комуною, а живуть артільно.

— Ми не такі багаті, щоб будуватися по десять раз. Ми вже, як збудуємо новий дім, то так, щоб кожен мав собі тільки де спати та відпочивати. Як зробимо обший стіл, то такий, щоб там і тарілочка була, одна й друга, і вилок, і ніжик, і сальфеточка, і цвіти на столі. Хочеш газету, чи журналу почитати—і це є. Щоб член прийшов і відпочив у столовці. Тоді він і сам не схоче туди в горшки лізти...

Я дивувалася як це так, що й члени у добрі живуть і господарство їх двитить.

— А починали ми з плужка, брички й коняки. Було це в селі. Але там ми попалили богів у себе, возстановили проти себе селян і мусили вийти. Я метнувся туди-сюди, попросив у Ріка оцю садибу. Так-сяк укріпилися. На осінь у нас багато сіна. Вороги й тут нас ізнайшли. Попалили нас. Пропало все, сіно й сарай.

— Що робити? Крутився я крутився та взяв пішов по всій окрузі пішки, найшов мотора й млина. Я трохи коваль, та й наші хлопці кой-що розуміють у цьому ділі. Ми склали млина тут у себе, пустили,—і до сього дня йде. Отак розживалися. Там випрошу, там витребую, там украду, та все в діло, все в діло...

Фігурально висловлюється людина!..

Чому б ні, Василю? Чому б Козлову не мати своєї філософії, чому б по своєму не розуміти втілювання ідеї колективізації в дійсність. Що з цього вийде—це побачимо.

Я певна, що Козлов є те кільце, яке тримає членів колгоспу вкупі.

Інтересно, як він обставив їх із заробітком. Ти заробив 5 тисяч у артілі. Вони твої, тільки, як хочеш вийти, то можеш узяти лише $2\frac{1}{2}$ тисячі, а $2\frac{1}{2}$ т. йде в неподільний капітал комуни. Звичайно, кожному жалко своїх $2\frac{1}{2}$ тисячі.

Розповідаючи про внутрішнє життя, про те, якої то треба сили волі, щоб держати членів у руках, бо ж щодня не переводяться склоки між членами, між іншим він каже:

— А як через п'ять років котрий з них покаже себе з якого негарного боку — я йому викладу всенький матеріял за весь час його перебування, він у мене не втіче з рук.

І до Козлова піетет. Що тільки він з'явиться, куючи руками невидиме залізо, де завелася сварка, так вона й затихає... Це їх герой. Він не годує їх ідеальним майбутнім і дійсністю злиднів, бо й сам не любить цих злиднів, але дає те, на що йде маса.

— Завівся у нас розврат. Почав жити один чоловік з другою жінкою. Я зразу склучив його, хтів й її склучити, але вона була менш винна: вона вдова, а він завхоз, то може він її склонив. А то, біда. Баби одна другій у коси чіпляються...

Ну, ну, що то викує Козлов?!

В артiлі ім. Воровського я побула б може й більш, ніж півсуток, такі симпатичні люди там, коли б не совісно, що видаю з голодного рота кусень хліба. От уже, де біда.

Через колектив ім. Воровського, йде поголоска, мало не вся Хортиця пройшла, кому треба було влаштуватися на заводі, пельку та кишені напхати. Великі ім добра державні дано, і пільги широкі, і кредити необмежені, та розікрадено, розтягнуто все... Перевелось на те, що zostався один член у артiлі, який наймав Хортицьким мешканцям артiльні хати і з того жив.

На цю руїну й прийшли з Маріупольських степів нові люди. Це ті, що хтять Дніпрельстану. Одірвалися вони від великого колективу, де побут вже майже комунізувався і чудно їм тут не мати спільної ідальні, чудно, що не хтять родичатися з ними інші Хортицькі колгоспівці.

— То замкнена комуна, Красний Факел, — загадково каже мені один артiлець. А потім трохи пояснює: — Вони забувають, що колгосп є справа не тільки власного добробуту, а й політична справа, справа державного будівництва... Там у них нема й одного партійця...

До речі, в невеличкій артiлі ім. Воровського аж сім партійців.

Більш він нічого не каже, але мені бачивши і ївши Факеловські „твейбики“, боляче дивитися, як тут ділять по шклянці чи по півшклянці молока на їдця.

Але хоч буквально голодують тут артiльці (нового хліба ще не діждалися, купують у кооперації тепер), та завзято моцюються коло млина, що самі встановлюють.

Героїчні зусилля справді бо, коли немовля в матері хиріє, замирає, що нема чим його годувати, коли з тої купки дорогих робітників узавтра має йти один на військову службу, а тут млин, золота надія, не хоче пускатися.

Але чи побачила б ти тут, Василю, зневіру, хоч тінь мінору.

Та візащо в світі! Веселі, рухливі, напористі на роботу, у негавучій війні з хвилинами бездіяльності, спаяні в одні сім'ю спільною працею, вони певні своєї перемоги.

Отакі — то мої походеньки на Запоріжчині. Не скільки часу минуло, а скільки навчилася я, пережила, перебачила. Тут у колгоспі я усвідомила ту багатогранну шкалу соціальних розшаровань на сьогоднішньому селі. Колгосп дав мені поставити на належне місце ту сільську паніку перед привидом голоду, ті прокльони та зойки проти наступу соціалістичних елементів. Це не що, Василю, як обивательщина, неорганізована, індивідуалістично-власницька, загрузла в драговині безпланов'я стихія. Вона ще неозорна, тим-то й захлинає зразу навалою зойків. Обивательщина ця панує, вона становить глухий опір соціалістичним початкам. Вона була б страшна, коли б не було чого їй протиставити.

Але старе розкладене село, де побачиш і куркуля, що змагається за активний політичний вплив, і обивателя, що хоче жити, як діди та прашури жили, і люмпена, що лакомиться на нероблений хліб, — це старе розкладене село породило людей, що праця — основний закон їх життя і що йде цей закон у парі з ідейними та економічними спрямуваннями нашої епохи. Вони організують колгоспи.

Тільки не треба забувати, Василю, що колгосп будується з матеріалу сільського. Часто-густо він ще арена битв між старими та новими тенденціями, часто-густо це ще складне соціальне тіло, де, коли перемагають тенденції темної спадщини, то колгосп, рано, чи пізно, хиріє й, розвалюється, а де перемагають здорові, керовані партією, там він перевиховує сільський матеріал, робить його здатним будувати соціалістичне господарство.

Яка бо, справді, розмаїта ця молода парость людського співжиття! Веселий перемогою Авангард, де щасливо поєдналися організаційні таланти з ентузіастично-романтичними; молоді душею й тілом Іскровці, що в злидінних умовах складають свою енергію й сили на нову справу, поступовий і буйно-романтичний водночас „Червоний Стяг“, атавістичний „Незаможник“, що вагається між розвалом та зростом, (в залежності від того, які сили переможуть), матеріялісти з Факелу, що так оригінально розв'язують справу колективізації (розв'язання таке потрібує певної обережності), і смільчаки з Воронського, — де ти знайдеш тут подібні між собою форми. А от над ними всіма стоїть одна провідна ідея.

А це ще ж тільки зародки, бо що ж у великому поході революції 6—7 років колгоспу? Тепер ці зародки ледве-ледве примітно на неозорному стихійному морі індивідуалістично-власницького села, лона, що, породивши колектив, має собі могутню молоду соціалістичну зміну.

Майбутнє за ню!

БІБЛІОГРАФІЯ

Є. Григорук. Твори, ДВУ. 1928.

Од Євгена Григорука так само, як і від Василя Чумака, важко вимагати глибоких формальних досягнень, досконаліх ліній, чіткості й продуманості письма до найменших деталей, як тепер ми вимагаємо од поетів, що шасливо вийшли з виру революції, що зуміли зберегти себе, психічно й фізично, для днів перепочинку. Вся жалобна трійця — Чумак, Михайличенко, Блакитний — дорога нам не витворним стилем, не милозвучністю віршів, а своєю громадською чинністю, чіткістю ідейною. Надбання „трёх“ нам дороге, як пам'ятка неповторних років, кожний рядок ми сприймаємо не як певну мистецьку цілість, а як голос затуманеної вже спогадами доби.

То були тільки „перші хоробрі“, що за ними йшли мільйони, і кожен з них міг на закиди формальної невикінченості своїх писавь відповісти так само, як писав Галатовський на закінчення свого „Ключа Разумения“ — „не дивуюся, чительнику, тим помилкам, котрі ся в тій книзі знайдуть, бо тая книга такого часу робилася, в котрий більш есьмо утікали і на смерть, нежелі на книгу тую поглядали“...

До цієї трійці належить і четвертий поет-революціонер, що весь час ніби лишався в тіні, забутий видавництвами й істориками. Факт пізнього появилення у світ збірки поезій Григорука можна пояснити ще тією нещасливою долею, що здиває матеріали революціонерів, людей, відданих своєму громадському обов'язкові, незв'язаних територіяльно, готових кожної хвилини знятися з місця, щоб ніколи назад не повернутися. Скільки праць загинуло підчас пожеж, наскоків банд, скільки згоріло рукописів, що могли б мати епохальне значіння!

Постичне надбання Григорука невелике. Половина книги приходить ся на переклади з

російської мови та на вірші, писані російською мовою. В поезіях всюди — боротьба, бої, часом втома і жах. Майже скрізь, плакатну дзвінкість і бадьорість супроводить сумний акомпанімент втоми, страху, безнадійності — не в громадському їх значінні, а в простому, людському... Кожний революціонер — не тільки відданий борець, часом жорсткий і невблаганний, але й людина, з маленької літери, — часом дуже лагідна й тепла, з поганим серцем, що робить перебої й не хоче звучати в такт з „ударами молота“. Психологічні зриви ми знаємо і в Еллана, але Еллан завжди спромогався вчасно стиснути зуби:

Десь там самотня віоліна
Тужливо журиться в імлі...
Не зупиняйтесь. Хай загине.
Йдемо. Під марші. По землі.

Еллан завжди спромогався піднести голову, в ньому брав перевагу над людиною революціонер. Майже всі його поезії кінчаються ударами, ударами, що за ними часом чується приглушений зойк втоми „просто людської“, тоски за ніжністю й теплотою. „Покласти б голову в коліна... відчуті б руку на чолі“...

Григорук тут ніби цілковита протилежність Елланові. Там, де в Еллана удар, де голос його підноситься й звучить як заклик, як перемога над „просто людиною“, там у Є. Григорука майже скрізь провали в утому, сум, відчай. Ось перша в збірці поезія його:

Де недавно гримали гармати,
а в заметах стинули мерці,
де пройшли потоплені салдати
з розпачем і боєм на лиці —
Там тепер усюди нерухомо
мертва тиша панує в степах.
скрізь холодна, безнадійна втома,
скрізь холодний, безнадійний жах.

Емоціональна структура цієї поезії — цілком протилежна структурі поезій В. Еллана. Почуття знемоги, холоду, превалює в поезіях Григорука. Як людина і революціонер — він не так міцно озброєний, як Еллан. Дух Еллана горів рівніше й подум'яніше, він не блимав і не згасав, як те бачимо в поезіях Григорука. Поезія Григорука — надзвичайної ваги „просто — людський“ і літературний документ, що виявляє нам страшну колізію індивідуальності, колізію між революціонером, що безоглядно витрачає свою психічну енергію, що не хоче прислухатися до зловісних серця перебоїв, — і людиною, що знає втому й холод, що боїться смерті й самотності, що з жахом прислухається до серця перебоїв, що хоче спокою й тиші.

Єсть у книзі одна чи дві поезії з бадьорими кінцівками, але більшість поезій кінчаються провалами, в одчай, у сум, у протрацію. Виписую кінцівки перших — ліпших поезій:

3 поезії „Підійшла“.

Удар. Най сонце всміхнеться
на хижім лезі ножа.
Хай власною кров'ю залетється
квола, безсила душа...

3 поезії „Зубами чорної розпуки“

Оддайся ж плину революцій,
В борню кинь розум і воління.
Як ні — біжи в поля осінні
і утопись в своїй розпуці...

Тут Євген Григорук ставить дилему: або-або. Але своїм прикладом він доводить, як можна поєднати в собі ці дві крайності: до кінця лишаючись революціонером, Григорук носить в собі мало бадьорости й радості боротьби, що ми б чуємо в Еллана (пригадаймо вірш „Ранок“, що кінчається таким бадьорим викликом: „го-го-го... Приходьте, повоюймо.“).

3 поезії „Справа здавалась простою“

Так, серце з душею кудюю,
Мабуть переповнене вщерть...
Дві фази: любов, революція,
А третьою буде — смерть.

3 поезії „Не досягти“

І все ж безсила і в одчаю
душа убога і пуста.
Тягар любови стис без краю
Мої заціплені уста.

Так само, часом навіть однаковими словами, кінчаються й даліші поезії. Євген Григорук не зміг подолати в собі „просто людину“, поета, інтелігента він нагло мився, й у поезії його ми завжди відчуваємо глибоку щільну, провал у пустку, зневіря.

На всій поезії Григоруковій почуватися дужий вплив російського символізму — переважно Блока з його „Дванадцять“. Мені здається, що Є. Григорук не тільки формально піддав під вплив Блока але й настроями своїми він у великій мірі нагадує автора „Дванадцять“. Так само, як і в поемі „Дванадцять“, в поезіях Григорука ми чуємо сумний акомпанімент втомленості, викликаний у великій мірі його фізичним станом у ті часи.

Всі ці твердження підходять і до російських поезій Григорукових. Щодо перекладів, то вони повинні здатися нам не дуже вдалим. Ми відчуємо на них поспішність, брак часу, небагатство словника. Це переклади, що їм бракує будьякої авторської редакції.

В. Н.

Панас Мирний (Рудченко). Повія, роман з народного життя на чотирі частини. ДВУ. 1928 р. ст. 625. Ц. 2 крб. 30 к.

Роман „Повія“ являє собою справжню епопею 70 — 80 років на Україні, бо відтворює цю добу з усіма її особливостями й прикметами повно, всебічно, сливе вичерпно — село й місто цих років.

Доба роману „Повія“ прикметна щонайперше посиленням зростом і експанзією міського своїм походженням промислового капіталізму, ще дедалі більше ширив свої хитрі полапки і захоплював нещодавно звільнене від „лиха давнього“ село.

Отже, село часів П. Мирного вже було zagrożене з боку цього „лиха сьогочасного“, ба билось вже в його лабетах... П. Мирний показав у романі село, соціально розпароване вже, тоді, як письменники передущого покоління сприймали його, як неподільну цілість, і таким протиставляли його панській верстві. Мирний, постерігши диференціацію, поставив село проти міста, вказавши, що правда, на можливість єднання глантійської частини села з такою ж міською верствою (приятелювання Грицька Супруненка з Загибідю). Це нове протиставлення, характерне для всього покоління українських народників — опріч Мирного, так розуміли „зустріч“ села й міста ще Нечуй-Левицький, Б. Грінченко й ін. Цю „опозицію“ народників

щодо міста можна пояснити тим, що вони вже спостерегли суперечності капіталістичного суспільства і розвитку (Ленін), а що цей розвиток найперше загрожував дрібному виробникові (селянинові, може), то вони й поставилися з осудом до цього.

Героїня роману „Повія“ гине, як жертва міста — Христі, селянська дівчина, що пішла до міста у найми. Місто вибирає селу всю силу, економічно висискує його.

— „У город, — глухо забувоні Кирило. — Все у город, все у город. Ту ненажерливу прірву нічим не загатиш, скільки не давай, усе мало, все переведе. Оце бач, що зробив город, — указав він на Христю, — що за дівка була — і здорова, і красива. А заповала в город — висмоктав усе з неї, що можна було висмоктати, та й викинув каліку у село замерзати...

...Перед ними (селянами), стояла гірка селянська доля... б'єшся, б'єшся, а городська комерція все переведе“.

На широченному тлі взаємин села й міста показано в романі цілу низку типів — постатів: сільська біднота (Пилип Притика), сільські багатії (Грицько Супруненко, Ткаченко), міські крамарі-кущі (Загнібіда, Колісник), земці (народник і українофіл — Никодим Проценко, Колісник у другій частині своєї діяльності), вища адміністрація (маршалок Лошаков, губернатор у Польщі) і ін.

Найяскравіше змалював письменник постаті глитаїв, отих „загнібід“ і безмежних брутальників, хижаків людської породи — це Загнібіда й Колісник. Останній з них являє собою ще й новий для пореформених часів тип „набоба“, що потроху став випирати панство з його насаджених „гнізд“: Колісник, хоч і на земські гроші, а таки купив у князів Баратів їхнє „гніздо“ — маєток Красний Кут і зробився таким чином новим паном. Це був наслідок і результат тієї ж капіталізації країни, коли навіть спадкові шляхетні роди мусили переходити до міста і робитись капіталістами, підприємцями, замість жити з „натуральних“ прибутків своїх маєтків. Або й зовсім руйнувалися ці роди... Цей процес ще гостріше і вже спеціально відбив пізніше у своїй різнішій творчості Карпенко-Карий.

До всіх цих персонажів свого роману П. Мирний ставиться із якнайкатегоричнішим осудом, віддаючи симпатії свої та любов тільки сільській бідноті (тільки сільській, бо до міського „дна“ — Марина, Довбня — він ставиться негативно) та ще почасти... своєму „чиновному стану“.

„Кращі люди, що сторонилися досі чиновного стану, як якісь огиди, почали потроху посуватись, протоплюватись у нього, щоб не випустити з рук діла (реформ тодішніх), не віддати його у другі — нікчемні“.

Хоч Проценко, цей заступник отого „чиновного стану“, не справив письменникових надій, зробився згодом звичайнісіньким „каламарем“, а в тім зацитовані шойно слова були, мабуть, швидше виправданням своєї власної діяльності (чиновницької) і спогадуваної, як це з кожною людиною буває, власної молодості.

Доля Христі, героїні головної роману, і її матері доля, змалювання їхніх образів — це приклад і зразок високого мистецтва, єдиний, може, в українським письменстві. Найбільше це можна сказати про всю першу частину твору, що її можна б іще назвати „Село зимою“.

Стилістично „Повія“ — здоровий і розумний реалізм. В цьому розумінні, як і в розумінні виображення людини, людської психології, роман можна порівняти з творами Л. Толстого (зокрема з його „Воскресенням“): обом письменникам великою мірою властиве глибоке трактування людських переживань і людських вчинків. Ці прикмети твору, дарма, що четверта частина його лишилася неопрацьованою, роблять із його один з найбільших творів українського письменства.

Одне тільки може „вадити“ сучасному читачеві в „Повії“ — це „селянська“ маніра оповідади, властива, що правда, всім старим українським письменникам: під цим я розумію „моду“ старих наших письменників удавати з себе селян-оповідачів з їхнім світорозумінням, відбитим у мові, звідки у Мирного походять всі оті „різдва“, „пилипівки“, „варки“, що ними витичкує він уяву часу... і своє письменницьке світорозуміння.

В. Чапля

ХРОНІКА

У ПЛУЗІ

Письменники - плужани про свою працю

Биковець М. Виготовув і в травні з'яв до друку ДВУ словник - календар діячів мистецтва (література, кіно, театр, музика, критика). Найповніше в словникові подано відомості про сучасних діячів мистецтва. Розмір словника — 5—6 друк. аркушів.

Гжицький В. Закінчив і здав до друку роман „Чорне озеро“ з алтайського життя. У ДВУ виходить другим видання моя повість „Муца“.

Головко А. Працюю далі над романом „Три сини“. Склав угоду з ГИЗ'ом РСФСР на видання моєї повісті „Бур'ян“ російською мовою. На Україні повість російською мовою видана В-вом „Пролетарий“. В-во „Плужанин“ видає мою повість „Зелені серцем“, другим виданням, повість „Пасинки степу“.

Дорошенко Ю. Видрукував у періодичній пресі низку поезій: „1871 рік“ „Привіт“ (Селянка України), „По-над Збручем“ („Червоний клич“). Готую до друку збірку поезій „Земля“.

Дукін М. ДВУ видає мою п'єсу для шкільного сільського театру „Артемова артість“, на дві дії. Опрацьовую повість - хроніку з життя сільської школи „Чотирі роки“. ДВУ видає окремою брошурою моє оповідання „Мінезота № 23“.

Загоруйко П. Здав до друку ДВУ збірку оповідань „Вогні“. В-во „Український робітник“ видає в серії „Бібліотека наймита“ мою збірку оповідань „Повстання наймита“.

Ковальчук Я. ДВУ друкує мою антирелігійну повість „Рідні брати“, та брошуру „Ксьондзи на Україні“. Виготовував для ДВУ книжку „Релігійні звичаї українського села“. В-во „Плужанин“ видає укладений мною „Антирелігійний пісеник“.

Продав ВУФКУ лібрето й сюжетний матеріал до сценарія „Пояс св. Франціска“.

Працюю над повістю з сучасного життя українських сектантів. Задля цього їду в сектанські райони. Гадаю, між іншим, відвідати й сектанські сільсько-господарчі колективи.

Минько В. У ДВУ вийшла моя п'єса „Герої буднів“. Зараз їду на село, в с-г. комуни й артілі „по матеріялі“.

Мисик В. У ДВУ виходить книжка моїх поезій „Блакитний міст“.

Пилипенко С. Виготовував до друку збірку байок (перекладів і переробок) з російської за назвою „Батракові байки“. Байки виходять у виданні ДВУ. Третім виданням виходить збірка моїх оповідань „Під Черніговом“.

Різниченко В. „Книгоспілка“ видає мою повість для дітей „Подорож до Землі Невідомої“. Повість друкується окремими частинами в журналі „Червоні квіти“ (№ 2, 3, 4.)

Шиманський О. В-во „Плужанин“ видає в серії „весела книжка“ мої гуморески за назвою „Пригоди новеліста“. Склали з ДВУ угоду на видання повісті „Баштанка“. Зараз їду на село.

Плужани виїхали на села, колективи й комуни

Письменники П. Вільховий, Я. Ковальчук, В. Минько й О. Шиманський цими днями виїхали на село. Письменники відвідують низку сел, колективів, комун, радгоспів тощо. В цю подорож відрядив їх НКЗС. Письменники гадають пробути в цій командировці з місяць кожний. Вони мають вивчити хід весняної засівної кампанії, переведення згромадженню, боротьбу з посухою, роботу тракторних колон радгоспів, зріст успішності сільського господарства і ін. Матеріал цих подорожів письменники гадають подати

для поточної преси в формі нарисів, художніх монографій про окремі колективи й радгоспи, й загалом використати його згодом задля своєї творчої праці. Низку нарисів письменників буде вміщено також у наступних числах „Плугу“. Письменник П. Хуторський виїхав окремо від цієї групи до одного з великих радгоспів. Він там писатиме другу частину свого роману „Трактори“, що подає роботу тракторних колон радгоспів і стихійне усуспільнення обробки землі, ті величезні зрушення у віковому укладі села, що їх викликає робота тракторних колон. Влітку на села має виїхати ще кілька письменників - плужан.

„В заметах“

За сценарієм письменника - плужанина Л. Ляшенка ВУФКУ зараз закінчує зйомку кіно - картини „В заметах“. Головну роль в картині грає артист Сващенко, що знімався в картинах „Звенигора“ й „Арсенал“.

Взймку закінчено натурні зйомки під Києвом, зараз кінчають знімати павільони. В другому числі „Плугу“ ми містимо оповідання Ляшенка „В заметах“, за матеріалом якого написано й сценарія. В цьому числі містимо кадри з цього фільму.

... молоді кидає рідні дворища й дає тяги до лісу...

З культурно - мистецького життя УСРР

Участь України у виставці / театрального мистецтва в Швейцарії

В Цюрихові та Берні — в перших місяцях цього року — мають відбутися виставки театрального та художнього мистецтва.

Всеукраїнське т - во культзв'язку з закордоном разом з Управлінням Мистецтв НКО беруть участь у тих виставках. Зібрано чимало експонатів — художні книжки, плакати, макета, дитячі книги, фото, гравюри, оригінальні картини українських художників то що.

Нові придбання музею Слободської України ім. Г. Сковороди

За останній час музей Слободської України ім. Сковороди в Харкові збагатився на нові музейні надбання: художні, етнографічні й виробничі. Серед художніх надбань заслуговує на увагу низка картин художників, так чи інакше зв'язаних зі Слобожанщиною, чи тих, що писали на українські теми.

Такі — Картина М. Р. Пестрикова „Художники Беркос та Васильківський“ його ж — „Портрет акад. М. Ф. Сумцова“ й багато портретів українських письменників. Інтересна акварель І. Соколова — „Дяк, що краде гроші з церковної кружки“. Чудові твори С. І. Васильківського „Кам'яна баба“ та „Початок Дніпрових порогів“. Варт зазначити малюнки художників Ткаченка, Кисільова, Первухина. Маковського.

З предметів старовини експоновано цінні пістолі та оригінальну цішку — знак теслярського цеху — у вигляді маленької металевої сокири. Багато зібрано етнографічних речей — дитячих народних іграшок, писанок тощо.

Бібліографічний словник

Одеське бібліографічне товариство розпочало видавання бібліографічного словника М. Комарова.

Словник виходитиме окремими випусками.

„Смерть“ Б. Антоненка - Давидовича чеською мовою

Повість сучасного українського письменника Б. Антоненка - Давидовича „Смерть“ перекладається тепер на чеську мову і незабаром вийде у виданні Вацлава Капліцького.

Листи Коцюбинського до Горького в Черніговському музеєві

Максим Горький надіслав у подарунок Черніговському музеєві 14 листів М. Коцюбинського, адресованих йому, Горькому. Горький обіцяє також надіслати музеєві фотографії Коцюбинського, та групи, сфотографовані під час перебування Коцюбинського на Капрі.

Найближчим часом НКО УСРР розпочинає видавати українську дитячу енциклопедію.

Енциклопедія матиме приблизно 200 друкованих аркушів (аркуш — 40.000 літер) тексту, не рахуючи малюнків, діаграм, мап, та інших ілюстрацій. Передбачається випустити близько 20 томів.

До художнього оформлення запрошено видатних художників і ілюстраторів.

Енциклопедія вийде тиражем в 50.000 примірників українською мовою. В разі потреби її буде випущено в перекладі на російську мову.

До співробітництва запрошено т. т. Скрипника, Приходька, Полоцького — проф. Семковського, проф. Попова, Ястрембовського, письменника О. Слісаренка та ін.

В основу енциклопедії покладено громадсько-виробничий принцип, на якому збудовано й програм сучасної радянської школи. Українська дитяча енциклопедія охопить основні галузі виробництва й знання: сільське господарство, промисловість, шляхи сполучення і зв'язку торгівлю, суспільствознавство, природознавство, мистецтво тощо.

Редакція енциклопедії має вже біля 70% рукописів матеріалів для енциклопедії.

Цілком готовий перший розділ „Нежива природа“, складений за редакцією проф. Федоровського та за участю проф. Пономарьова Барабашова, Хотинського, Івановського.

Готовий також другий розділ „Біологія“ за редакцією проф. Арнольда.

Закінчується підготовка III розділу „Людина“, за редакцією проф. Нагорного.

IV розділ — „Індустріальні виробництва“ — редагує заслужений професор Орлов.

V розділ редагуватиме київський професор Євтушенко.

Редакцію сьомого розділу „Мистецтво“ доручено проф. О. Білецькому.

VIII — „Суспільствознавство“ — редагуватиме проф. Семковський.

Останній, IX розділ — „Самодіяльність та організація“, редагує тов. Борисович-Фінкельштейн.

Енциклопедію призначається для дітей старшого віку. Завдання її — вичерпати для дітей віком 13 — 17 років знання з усіх царин історії, науки, мистецтва та побуту.

Видаватиме енциклопедію Державне Видавництво України.

11 років праці театру ім. Шевченка

Театр ім. Шевченка, що 17 Березня відсвяткував 10-ти річний ювілей, бере свій початок з колишнього драматичного театру, що був заснований у Києві 1918 року. Він найстаріший за всі повоєнні театри України. Остаточно театр за розпорядженням Раднаркому УСРР збуджено й прикликано до життя 15-го березня 1919 року. Ця дата набуває історичного значіння, бо це вперше за революцію український театр поніс свою

„Комуна в степах“ М. Куліша. Сцена в комуні

працю, своє мистецтво пролетаріатові. Це був перший на Україні театр широкого європейського масштабу, який ввів п'єси соціального змісту.

Коли Київ захопила денікінська банда, все було зруйновано, загнано в підпілля й театр розпався. Коли ж Червона Армія звільнила Київ — театр працює далі.

Влітку 1921 року за наказом Губревкому театр виїздив до Дніпропетровська. Дніпропетровське уперше побачило у себе такий український театр широкого масштабу, бо тут ще була Колесніченківщина та Кучеренківщина. Не дивно, що театр утворив цілу подію в місті та робітничих околицях його й одержав багато подяк від робітників.

На початку 1922 року театр обслужив Н-ську Червонопропорну Волинську дивізію в Білій Церкві. Літом театр виїздив до табору школи Червоних старшин в Святошині. П'ять років минуло Жовтня, а столиця України Харків ще й досі не мала у себе зразкового художнього українського театру. НКО викликав театр Шевченка до Харкова й на початку 1923 р. він розпочав свої гастролі в приміщенні Мусурі. Для Харкова Шевченківці були несподіванкою, бо це впер-

ше на сцені харківчани побачили п'єси європейських класиків українською мовою та українських драматургів. Матеріально був театр незабезпечений і змушений повернутись до Києва. У Полтаві, де він зупинився, трапилась пожежа й багато згоріло театрального майна. Це зовсім підірвало сили театру й він переходить на стан колективу.

До удержання (1925 рік — Полтава) театр одвідав Полтавщину, Дніпропетровське, Таврію, Херсонщину, Харківщину.

Сезон 1926/27 р. театр обслуговує: Донбас, Маріуполь. 1927/28 р. та 1928/29 р. працює в Дніпропетровському. У ньому театр проробив велику роботу художньо-громадського значіння.

Театр запроваджує нову систему: цілві закриті спектаклі, які кардинально міняють всю театральну роботу. Замість „вулиці“ в театрі посідає певне місце організований глядач-робітник. Цього року напр. всю художню продукцію театру Президія Профради забронювали за собою. Це небувало явище в історії українського театру.

За 10 років своєї праці театр виготовив 94 прем'єри, 56 авторів.

За останні 3 роки театр виставив понад 600 вистав, обслуживши понад 500.000 глядачів. Ці цифри набирають колосального значіння тим, що вони припадають виключно на робітничі центри України: Донбас, Криворіжжя, Миколаїв та Дніпропетровське.

Весь час так якось складалося, що НКО завжди посилав Шевченківців у ті місця, де про сучасний український театр навіть ніколи й не чули, де буйним квітом буяла ще халтура. На долю театру припадало бути першим врячем цієї незайманої шлини, торувати шлях іншам театром.

А. Ірій

3 культурно-містечкового життя РСФРР

Українська графіка й гравюра
в Р. С. Ф. Р. Р.

10-го лютого в Москві відкрито виставку української графіки і гравюри. На виставці експоновано роботи українських майстрів: Касяна, Падалки, Довгаля, Седлера та ін. З українських графіків, що працюють у Москві, подано роботи А. Іванової. Всього виставлено 188 експонатів.

Виставка української книги

В лютому м. ці в українському клубі в Москві відкрилася виставка української кни-

ги. Цю виставку буде потім перенесено до Комуністичної Академії й перетворено при ній на постійну виставку.

Повне зібрання творів М. Ломоносова

Академія Наук СРСР ухвалила видати до наступного 200-літнього ювілею з дня народження Ломоносова повне зібрання його творів.

Це буде перше повне історично-критичне видання його творів.

Пам'ятник А. С. Грибоєдову
в Москві

16-го лютого ц. р. в Москві поставлено пам'ятника — горельєфа Грибоєдову роботи скульптора К. Луцкого. На тимчасовому п'єдесталі — напис: „А. С. Грибоєдов. 1829—1929“. З другого боку — слова Грибоєдова, сказані ним підчас арешту в справі декабристів: „Я ненавижу слово раб“.

СРСР на першому місці

„Monde“ подає цікаві дані зі статистики книжкової продукції найзначніших держав за 1927 рік. Досі перше місце завжди посідала Німеччина, але за цей рік найбільшу кількість видань дала СРСР. В СРСР видано понад 36.000 назв книжок, в Німеччині — 31.000, Франції — 11.000, Англії — 13.000, Італії — 6.000.

3 культурного життя північного Кавказу

Українська катедра при ДГУ

З осені 1929 року при ДГУ (Донський Державний Університет) НКО РСФРР намічає відкрити катедру української культури. На завідувача катедрою призначається професора ДГУ Бєляєва.

Число літгуртків зростає

Останній час в краї спостерігається масовий український літературний рух, виливаючись у форми організації літгуртків. Протягом останніх двох місяців організувався міцний гурток молодих письменників у Краснодарі, в станицях: Динській, Н.- Мишастівській, Н.- Минській та ін.

Не маючи друкованого органу, українська секція СКАППу не в силі в належній мірі охопити цей масовий літературний рух, щоб спрямувати його в певне ідеологічне й художнє

річище. Українська секція СКАІП'у гадає утворити в „Червоної газети“ (що виходитиме нині двічі на тиждень) літсторінку, аби допомогти виявленню молодих письменницьких сил.

Премійовано твір кубанського письменника

Письменик І. Луценко дістав другу премію на Всеукраїнському конкурсі на дитячу п'єсу за свою п'єсу „Сонячний ранок“.

Нові книжки про Кубань

Незабаром накладом „Червоної газети“ вийде брошура Ф. Чапала: „Національне питання й українізація на Північному Кавказі“.

Чи буде в Ростові український клуб?

В Ростовській газеті „Молот“ порушено справу про потребу організації в Ростові українського клубу. Ідея утворення клубу знайшла жвавий відгук серед українських трудящих м. Ростова. Треба гадати, що остання директива Крайкому ВКП(б) про українізацію примусить Крайпрофразлу приділити справі обслуговування культурних потреб трудящих українців Ростова більше уваги. 60.000 трудящих українців Ростова повинні мати своє культурне вогнище.

З культурно-мистецького життя Заходу

НІМЕЧЧИНА

Святкування 200 ліття з дня народження Лессінга

200 ліття з дня народження Лессінга святкували в Берліні з надзвичайною урочистістю. Volksbühne підготувало урочисту виставу одної з перших написаних Лессінгом ше молододу драм „Єврей“, Шіллер-Театр поставив його кращу п'єсу „Натан мудрий“. Офіційно свято відзначено в Рейхстагові, Університеті Лессінга, поетичній секції пруської художньої Академії, Кантовім товаристві.

Ювілей Фавета

В місті Вольфсбюттель 19 січня цього року святкували 100 років з дня першої вистави „Фавста“ Гете. В зв'язку з цим ювілєем в

старім замку відкрито виставку. На виставці експоновано, крім рідких видань легенди про доктора Фавста, рідке видання англійського драматурга Марлоу, який використав ту ж саму легенду про доктора Фавста, що й Гете.

Новини красеного письменства

Між творами пролетарських письменників, що вийшли останнім часом, критична преса звертає увагу на збірник поезій. Юліуса Церфаса „Світ у паїту“ Це томик бездоганних поезій робітника для робітників. Колишній садівник Церфас зберіг велику любов і до природи й до своєї класи. Правда, в них немає ні закликів до боротьби, ні пісень боротьби. Це, переважно, майстерно написана лірика.

Драматична пролетарська література

Між драматичними новинами останнього часу з'явилися дві драми, що користуються прихильною критикою преси.

Перша — „Повстання в Манффельді“, що яскраво ілюструє березневі бої німецького пролетаріату 1921 року. Автор — відомий письменник Рудольф Фукс. В своїй драмі він показав усю фальш соціал-демократії, що розглядала революційний вибух пролетаріату Німеччини „путчем“.

Друга драма — пера відомого німецького поета-анархіста Еріха Мізама — „Державний резон“. Тема п'єси — закатування Сакко і Ванцетті. Автор зумів дати прекрасну характеристику капіталістичної юстиції і дав живу картину трагедії Сакко і Ванцетті.

Секція художнього слова

При Академії мистецтва в Берліні утворено секцію художнього слова. Завдання секції — піднести на відповідну височину художнє німецьке слово. Секція має видати цілу низку художніх творів, що не мають попиту на книжковому ринковому, але становлять собою велику мистецьку цінність. Секція ставить собі завданням допомогти тим письменникам, що опинилися в скрутному матеріальному стані й не мають змоги працювати далі над собою.

Зміст № 3

	Стор.
С. Добровольський. Залізний кінь — повість	3
Петро Палений. Не герой — поезія	28
М. Дукин. „Мінезота № 23“ — оповідання	30
Мик. Сайко. * * — поезія	46
Щуцук Кусчитаг. На крилах думок — оповідання	47
О. Генрі. Персик — гумореска	49
Іван Батрак. Ворова й миша — байка	54
Д. Гуменна. Листи із Степової України — нарис	55
Бібліографія. Є. Григоруk. Твори. Панас Мирний (Рудченко). Повія, роман	73
Хроніка. У „Плузі“. З культурно-мистецького життя УСРР, РСФРР, Кубані, Німеч- чини	76

ДО ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

Рукописи, що надсилається до редакції, мають бути передруковані на машинці, або чисто й виразно переписані на одному боці паперу.

Неухвалені до друку рукописі редакція авторам не повертає. Доплатних листів редакція не викупає.

Річним передплатникам, що передплатили „Плуг“ з додатками, додатково після виходу з друку, буде розіслано додаток до цього числа із серії „весела книжка“.

Анатоль Гак, Цукерова коза.

Плуг № 4 друкується. Зміст: С. Добровольський. Залізний кінь — повість (продовження), Л. Дивніч. Дві — оповідання, Г. Яковенко. П'ята заповідь — оповідання, Поезії Л. Гребінки, В. Мисика, М. Шпака, П. Нечай. „300 кілометрів Уманщини“ — нарис, бібліографія, хроніка.

Про не одержання журналу прохання негайно сповіщати контору журналу „Плуг“.